

II. Ramses's sphinx.

NILUSI EMLÉKEK.

IRTA

BENEDIKTY JÓZSEF.

BEVEZETÉSSSEL

~ELLÁTTA

YAJDA VIKTOR.

~~~~~  
NÉGY FAMETSZETŰ KÉPPEL.  
~~~~~

Ára 2 frt 50 kr.

PEST, 1871.

KIADJA LAUFFER VILMOS.

329697

Bevezetés.

Minden könyv maga ajánlja magát a legjobban, s ha erre képes, úgy senki sem vonhatja kétségbe jogosultságát, valamint szerzője irányában is megszűnik a viszony amaz idegensége, mely nevét azelőtt talán környezé: az olvasó így megtalálja az ösvényt, melyen egy új nevet is örömmel fog üdvözölhetni.

A jelen könyv, mint eredeti utleírás, méltán sorakozik ama művekhez, melyek utazási irodalmunk nem igen gazdag mezején eddig napvilágot láttak, és mindenesetre részletesebben foglalkozik felvett tárgyával, mint ama könyvek, melyek Egyiptomról nálunk megjelentek; sőt az utóbbiaknál általánosabb terjedéssel is fog dicsekedhetni, miután ama néhány főúr által ez irányban világgá bocsátott mű, vagyis inkább album, fényes külalakja s ezért nagy áránál fogva, csak inkább egy kiváltságos osztály számára készült, s ugyszólván kívül áll a nagy közönségen.

A Nilus azért nálunk nagyobbára még rege tárgya, s partvidékének csekély ismerete mindösz-

sze bibliai vagy világtörténeti iskolai tanulmányokból származik, azon túl még alig jött figyelembe. A magyar *egyiptologia* még mindig késik, s ha vannak is tudósaink, kik a hieroglyphák olvasásához talán értenek, határozottan azzá nyilvánított egyiptologunk még nincs. Még a szakba vágó népszerű könyv is hiányzik, mely az egyiptologia előfutárja gyanánt e tudomány részére az utat egyengetné. És mégis, mennyi előismertetés, mennyi futólagos, mondhatni felületes könyv szükséges arra, hogy valamely tárgy végre alapos művelőkre találjon. Ezek hozzák az illető szakot közelebb, hogy aztán általános kedv fejlődjék irántuk: a kedv szenvedélylyé válik, a szenvedély kitartó kutatásokhoz vezet, ezek eredményeket szülnek, melyekből aztán a tudomány kész alaptételeket nyer. Mennyi ily ugynevezett felületes mű kerül ki sajtó alól a tudományok népszerűsítésére és megkedveltetésére még oly országokban is, hol azok már valódi szakmunkák által vannak képviselve.

Igen! Senki sem fogja tagadni, hogy a hieroglyphákat kibetűzni tudni, több nehézségbe kerül, mint a római síremlékeken látható s értelmileg oly közel fekvő betűk összefüggését és vonatkozását kifejtteni. Pedig mily nagy elismerésre tartanak számot azok, kik nálunk valamely római felirat értelmét megmagyarázni tudják, mintha csak maguk szolgáltatták volna a kulcsot ez összefüggés módozatának felállítására. A kulcsot nyújtó eredeti rendszer felállítója ezekkel szemben azonban valódi

III

felfedezést tett. S ha ezt elismerjük, úgy teljes hordereje szerint méltányolhatjuk annak érdemét, ki a hieroglyphák kibetűzéséhez az első fonalat szolgáltatá, a hieroglyphákat minden ember értelme alá eshető rendszerbe állította.

Az út mindenesetre fáradságos volt és sok időt vett igénybe. A hieroglyphák első találkozója az olasz születésű *Mercati* Mihálytól, ki 1598-ban a Rómában levő obeliszkeken kezdte meg a hieroglyphák fejtegetését, *Champollionig*, ki a jelen század első tizedeiben alapította meg az azóta általánosan elfogadott hieroglyphai rendszert : a *hieroglyphai abécét*, századok teltek el ; de a tudomány oly kincscsel szaporodott, mely a miatta igénybe vett időért gazdag kárpótlást nyújt. A felhozott két tudós korszaka között eltelt idő alatt azonban egész had egyiptolog küzdött egymással s gyakran egymás ellen a különféle irányban felmerült nézetek megállapítása és lerontásában. Ott találjuk Valerius Pétert, *Kirchert* s később *Warburtont* és *Zoegát*, kik a görögök és rómaiak erre vonatkozó munkáit nagy szorgalommal tanulmányozták ; sőt már ezek előtt *Fenelon*, *Bossuet* és más francia írók kész kíváncsisággal fordultak a pharaok országa felé.

A mult század vége legtermékenyebb volt az egyiptológiára nézve s kapcsolatban a jelen század elejével a tudomány jövőjének megalapítására szolgált. A francia köztársasági expedícióval utazott tudósok, nagyot lendítettek rajta és Rosettenél, 1798. fran-

cia mérnökök fedezték fel ama kőemléket, mely három, nevezetesen hieroglyphai, *demoti* és görög felirattal ellátva, a hajdankor titkait feltárá. A feliratok összevetése s itt főleg a kőtáblák mindhárom osztályában előforduló tulajdonnevek azonossága folytán nyert vívmányok döntő befolyással voltak a hieroglyphák későbbi kibetűzésére. Azonban itt is különféle nézetek nyilvánultak és különösen *Sacy Szilveszter* francia akadémiai tag volt az, ki itt irányadó eredményeket tudott felmutatni.

Ezalatt *Quatremère* francia nyelvésznek sikerült bebizonyítani, hogy az *ó-egyiptomi* nyelv lényegben azonos a mai kopt nyelvvel; és az angol *Bankes* által felfedezett görög és hieroglyphai feliratu s Londonba vitt philaei obeliszk szintén ily mozzanatokra szolgáltatott alkalmat a tudomány terén, míg *Young* Tamás mindezeket felhasználva, alapos tanulmányokat tett közzé az egyiptológiáról. Ily előzmények után végre *Champollion* megírta a nyelvtant, mely a hieroglyphák olvasását és magyarázását közlehetőségé emelte.

Ha eddig itt olaszok s köztük a hirneves Rosellini és főleg franciák, valamint angolok játszták a kizárólagos szerepet, úgy most már németek is felkarolni kezdték a tudományt, mely számukra annál nagyobb kilátást ígért, mert a felfedezett forrást már csak tovább kellett vezetni s ilyesmire a németnek elég szorgalma és kitartása van. A német egyiptologok között kitűntek *Seyfarth*, *Spohn*,

Uhlemann, Ideler, Schwarz és különösen *Lepsius*, ki *Párisban* képezve magát, az ottani Institutetől pályadíjt is nyert; és legujabban *Brugsch. Lepsius* az, ki az ó-egyiptomiak „*Halottas könyvét*“ oly világosan fejtegeté s ki IV. Frigyes Vilmos porosz király megbízása folytán 1842-ben egy tudományos expeditiót vezetett Egyiptomba. Ez expeditio gazdag tapasztalatokkal tért vissza és azzal dicsekedett, hogy a *gizehi* piramisba illesztett egy táblán *IV. Frigyes Vilmos* király nevét és címét, hieroglyphákban megörökitette. A porosz itt is tündökölni akart! *Lepsius* különben a berlini muzeum számára tömérdek műkincset hozott, és ez intézet azóta méltó versenytársa a londoni és párisi hasonlítárgyu muzeumoknak. Ime, a nemzeti érzület és öntudatosság itt is külön versenyt idézett elő.

És az a kopt, ki mind a mai napig nyomoru aléltságban tengeti napjait, alig foghatja fel, hogy ott a pálmák között, a hatalmas rommaradványok színhelyén, világrendítő királyok oszták parancsukat. Elmondhatni róla, hogy :

Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből, őse saslakára,
Szédeleg, ha néha felpillant.

Mily iszonyu hanyatlás, példátlan a történetben! Az elődök az építészet legnagyobb s ma utánoszthatlan műkincseit képző palotákban laktak s az utód egyszerű viskókban vagy barlangokban huzza meg magát. De e műemlékek egykori fénye

rájok is visszasugárzik s a ki e néppel közelebb-ről érintkezett, kevesbé szigoruan fogja bírálni, mint az, ki csak hirből ismeri. S a könv e részben igen érdekes, sőt figyelemreméltó mozzanatokot tár fel az egyiptomi népéletből; megismerteti az ottani szokásokat; családi és házán kívüli foglalkozásában mutatja be a lakosokat; vonzó módon vegyítve a mulatságosat a komolyan tanulságossal, ecsetelve a nevezetesebb vidékek szépségét, leírva természeti ritkaságait.

Az építészeti műmaradványokat is helyes érzékel tanulmányozta e könyv szerzője és kielégítő fogalmat ad az ó-egyiptomi templomok alakjáról, alakati sajátságairól és műdiszítvényeiről. Nem állíthatjuk ugyan, hogy itt szakférfiu módjára plastikai másolattal állott elő, mert ezt illetőleg oly kötelességeket mint Lübke vagy más műtész, nem is vállalt magára; de elérte ama színvonalat, mely a szigoru szakfejtegetéssel majdnem közvetlenül érintkezik, s ez elég arra, hogy tárgya iránt nem csak a nagy közönség hanem a műbarátok figyelmét is jelkölve, az egyiptologia tanulmányozására minél szélesebb köröket ösztönözzön. Valóban, lehetetlen közönnnyel nézni e templomokat és tájképeket még egyszerű képmásolatban is; és mily csekély képzelőerő szükséges aztán arra, hogy látásukon fellelkesülve tanulmányozásukra kedvet kapjunk. Paradicsomi vidék, művészettel párosulva! Mi kell ennél több? Mindaz amit ez irányban eddig láttunk, képzeltünk, ugyszólván semmi e templomok

nagyszerűségéhez képest. A *denderahi*, *edfui*, *luk-szori*, *philaei* templomok külön kis világot tárnak fel, egyesítve minden képzelhető architectoni alakat, mit a bel- vagy külföldi új építményeken látva, mi új találmánynak vélünk. Az első zuhatagon már túl fekvő s azért itt nem érintett *ibsambouli* templom e műemlékek sorát csodás megrendítőségben zárja be; s mindaz amit azokról *Ampère*, *Lefèvre*, *Burnes* irtak, feleleveníti az olvasóban ama benyomást, melyet a jelenlét feledhetetlen és magasztos hatása alatt ott maguk is éreztek: a szép mindig megtartja jellegét, magához vonz és felmelegíti keblünket.

Ime *Speke* és *Grant* felfedezése új varázsszal töltötte be e tudományt, azóta is új intézkedéseket tesznek a Nilus vizének minél előnyösebb felhasználására; a *suczi* csatorna a világ bámulatára ténynyé lett valóság, és valamennyi művelt nemzet részt vesz itt ama versenyben, mely az emberiség jólétének előmozdításában oly hatalmas tényező. De ki tagadhatná, hogy Magyarországra is kötelességek várnak az egyiptológia szempontjából a legujabb korban? *Ime tengerünk van s mily szomorú volna, ha az ránk nézve jövőben sem hozná meg gyümölcsseit.* Most nyitva az út, és ne csak anyagilag a mostani kor jelszava szerint, hanem főleg szellemileg törekedjünk arra, hogy az *Adriát* s ama keskeny vízösvényt, mely Európát Afrikától elválasztja, a földközi tengert, minél gyakrabban

VIII

vegyük igénybe. Hisz mindössze is ez csak néhány napi időt kíván.

Muzeumunk semmi egyiptomi régiségnek nincs birtokában, nélkülözi az itt oly könnyen megszerezhető sarcophagokat, mumiákat, szobrocskákat, papyrustekercseket, piramis — és obeliszkmintázatok, melyek e tudomány megkedvelésére s általa talán más eddig nem sejtett előnyök közvetítésére, folyvást a szemlélet élénk közvetlenségével hatnának. *Renan*, *Mariette*, *Rougé*, *Lanoye* és más francia egyiptologok itt a szorgalom nem csökkenő erélyével gyűjtötték a szellemi kincseket és működnek részben most is ernyedetlenül. *Mariette* felvigyázata alatt az egyiptomi alkirály költségén a legnagyobb célszerűséggel folynak az ásatási munkálatok és részletes kutatások: mily fényes eredménynyel járna tudományosságunkra s főleg minő hasznot hajtana muzeumunknak, ha valaki tehetősebb hazánkiai közül itt mint kezdeményező szellemileg és anyagi áldozatok árán is csatlakoznék e munkálatokhoz. A jó példa bizonyára gazdag kamatokat vetne.

Addig is bizzunk a jövőben és higgyük, hogy az egyiptologia, rövid időn, nálunk is buzgó hivek és terjesztőkkel fog dicsekedhetni.

Pest, 1871 március végén.

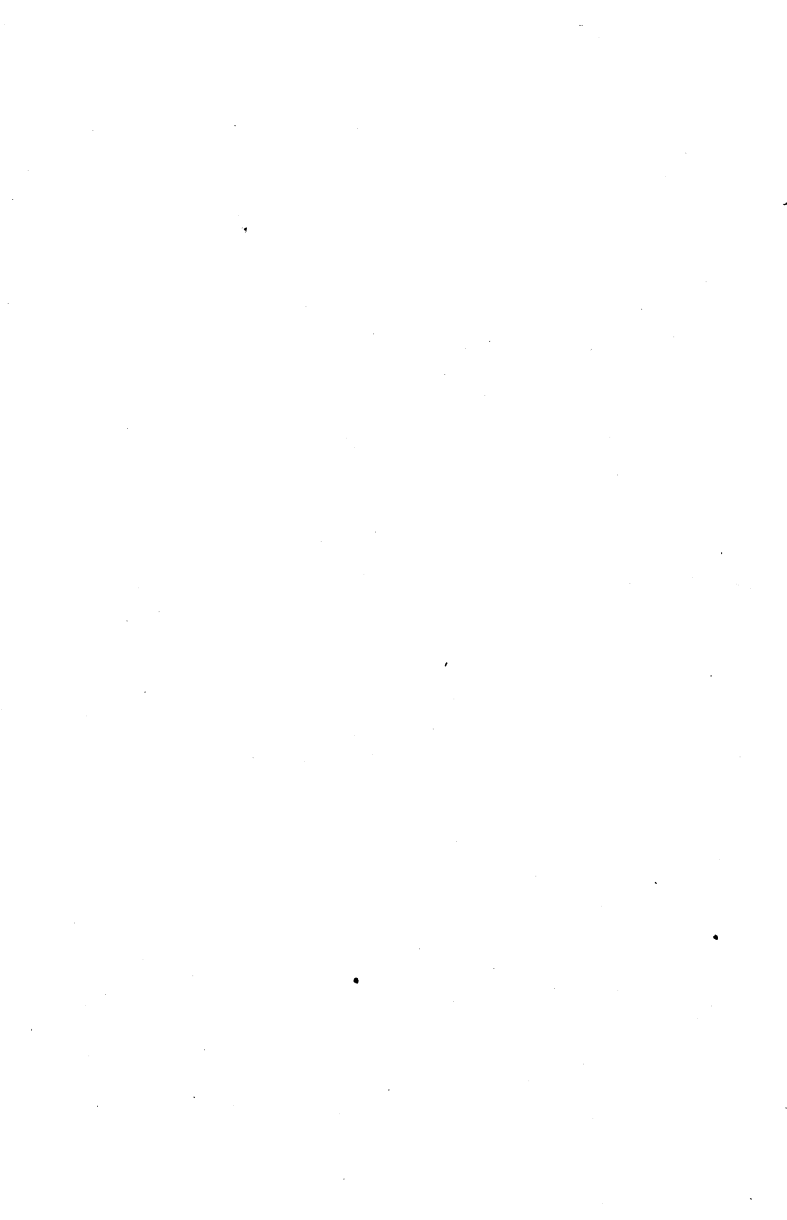
Vajda Viktor.

BENEDIKTY ALBERT

ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐNEK.

TESTVÉRI SZERETETTEL

A SZERZŐ.

Első fejezet.

(Egy új világrész. — Nilusi út. — Cassi de Khaire — A vendégek névsora. — Elindulás Kairóból. — A harem hölgyei. — A Khedive anyja. — A szabadban. — Vilás-reggeli. — Kikötés Bedrechynben. — Karaván.)

Midőn az európai utazó a földközi tenger délkeleti pontja felé közeledve, egy nagyszerűen mesés, s mégis a valóság ezer emlékét hordó ország viszonyai felől a legcsudálatosabb ábrándokat szövi magának; sajátos érzelmek támadnak benne. Azt fogja hinni, hogy ime most egy meghatóan vonzó tájkép tárul fel előtte Afrika partjain, hogy gyönyörű bércek fogják üdvözölni az Alpok és a Kárpátok hegyalakzataihoz vagy völgycsopotulataihoz hasonló vidéknyilvánulásokkal.

Minő csalódás?

Semmi nyoma a változatosságnak. A vidék egyhangu, korántsem emlékeztetve a felhozott képek valamelyikére. A Kis-Ázsiával szemben fekvő afrikai parton mindössze egy vörhenyes fény árulja el a föld jelenlétét s

nehány a láthatár csucsáig kimagasló pálma emlékeztet arra, hogy ime egy új világrész elé jutottunk.

Azonban nem szándékunk a partvidék részleteinek leírásába bocsátkozni. A magyar közönség azon része, mely a suezi csatorna megnyitása alkalmával lefolyt ünnepélyek iránt érdekeltséget tanusított, ezt bőven kielégíthet s az előbbi feltételről is tájékozást szerezhett magának, ha Kecskeméty Aurél a király keleti utjának leírására, Andrássy gróf miniszterelnök által, kísérel meg meghitt derék írónk és b. *Pongrátz* Emil miniszteri kiküldött a suezi csatorna megnyitási ünnepélyében részt vett két hazánkfiára erre vonatkozó munkáit elolvasta. Minélfogva egyszerűn azokra utalunk.

Mi ott veszszük fel a leírás fonalát, hol azt említett hazánkfiái befejezték és a *Nilusra* hívjuk fel az olvasó figyelmét, mely folyam 1869. november végétől ugyanez év december végeig utazásunk tárgyát képezte.

1869. november 29-én délelőtt 11 órakor indult el kis gőzösünk Kairóból. A *Casside-Kaire* — mert így hívták gőzösünket, — Mustafa effendi hajós-kapitány parancs-

noksága alatt állott és kizárólag szolgálataunkra volt kijelölve, az alkirály rendelete folytán. Mint tolmács *Jussuf effendi* működött mellettünk; ugyanaz, ki az egyiptomi alkirályt európai utjában kíséré, egy kitünő műveltségű és igen szeretetre méltó ember.

Oly szerencsés levén e gőzös utasai sorába felvétetni, elősorolom mindama vendégek nevét, kiket az alkirály a nilusi kirándulásra meghívott.

Brrome Salzan gróf kir. bajor tábornok.

Pimoli József gróf, Eugenia császárné közel rokona.

Conrad nagykeresztes, a németalföldi közmunkatanács főnöke, nejével és élénk szellemű tudós leányával.

Stwrtnik Lipót báró, cs. kir. dragonyos ezredes.

Witt-Hammer Jakab hollandi tanár és egy rotterdami lap tudósítója.

Beckers Alfonz gróf, volt huszár kapitány.

Nugent Richard gróf, huszár főhadnagy.

Hertogh von Heys Zouteveen a menyenyiségtan, mértan, természettan tanára, és juris utriusque doctor, Hollandiából.

Lerois Leon, Lesseps sógora.

Hervée, lovag történetíró Párisból.

Cogliervina Ferencz egyetemi tanár és a trieszti „*L'Osservatore triestino*“ című hivatalos lap fővezetője.

Cucchi, a milanói Riforma munkatársa, hirneves utazó.

Puerari, milanói udvari ügyvéd.

Kohn egy amsterdami bankár fia.

És csekélységem.

A *Cassi-de-Khaire* szolgálati személyzete állott a már felhozott kapitányon kívül 2 gépészből, 2 nilusi vezetőből, 3 katonai kormánysból, 4 fűtőből, 8 tengerészből, egy élelmezési főbiztos, egy fő és két alszakács, valamint 6 pinczérből. Álljon itt az élelmezési főbiztos *Pantelini* ur neve is mert az utazók egyhangu bizonyítéka szerint ő valóban kitett magáért és lucullusi étkekkel delectált bennünket.

Igy felszerelve, ily társaság környezetében utnak indulánk. Minő előny, valódi szerencse! Kész, nyomtatott programmunk volt, melyen változtatni senkinek sem állott jogában és így már eleve is biztosítva valánk minden oly véletlenség ellen, mely ha bár

néha pikáns de annál kellemetlenebb mozzanatokkal szokott párosulva lenni.

Általános örömkialtások között hagytuk el a jobb partot, egyre távolabb esve a *gizehi* királyi tündér palotától, mely a hurik paradicsomához hasonló parkjával lebilincselé szemünket. Természet és művészet együtt vanak itt. Maga a park csudás növényzetével elbájolja az idegent és a buja illatár valódi ittasságot idéz elő. Kincset és boldogságot találunk itt összehalmozva. A park éjszaki oldalát palota foglalja el, melynek balszárnya az alkirály háremjét rejt magában, teli sohajokkal, szerelmi ábrándok és vágyakkal. A hárem hölgyei néma szemlélői az elragadó tájképnek és hány cirkássziai s szemével az égbolt kékjével vetekedő hajadon nem nedvesíté forró könnyeivel ablaka rácsozatát elindulásunk alatt; mert noha a nagylelkű *Khedive*, általánosan elismert lovagiasságánál fogva, hölgyeit minden kigondolható mulatságban részesíti, sőt minden ohajuknak rögtön eleget szokott tenni; miután a nők ohaja Egyiptomban oly parancs, melyet teljesíteni minden férfi kegyeletes kötelességének tart: ez ártatlan lények nagyobb része mégis boldogtalan.

Igen! ők a kincsek és fény között is érzik a kebel ama rejtélyes szorongattatását, mely egy kielégítetlen vágy titkaiból származik. S ez oknál fogva közülök is, nem egy, cserélné fel háremi fényét, az európai nő közös és mindennapi állapotával.

A Nilus partjait itt mindenütt kertek és paloták szegélyezik, melyeket izlés és jólét hozott létre. Különösen feltűnő ezek között a *Khedive* anyjának keleti modorban épült nagyszerű kastélya, rácsozattal ellátott pompás veránda'ival, a keleti modern építészet e nélkülözhetlen járulékaival. Ez legkedvesebb tartózkodási helye az özvegy alkirálynénak, ki nagyszámu hölgytársaságával rendszeren naplementekor időzik itt, gyönyörrel szemlélve a közelben elterülő gizehi piramisok nem muló nagyszerűségeit és élvezve délszaki kertjének balzsamos illatokkal terhelt légét. Azonban az európai építészet is jogosult tért nyert itt, mert több miniszter és előkelőbb pasa egyenesen ily modoru kastélylyal látta el a Nilus mentében elvonuló parkját.

Végre kiértünk a szabadba s új kép üdvözölt bennünket. Jobbra fővénymombok si-

vár hegyek; balra ellenben viránytelt pázsitos rétek, kövér szántóföldek pálma-, szikamor-, és cédruserdőkkel vegyülve, terebélyes fákkal gazdagon, melyek ezredéves multtal dicsekedve, árnyékot és üdeséget osztanak. Gyönyör- és élvvág्य fogott el bennünket, midőn az élénk csengetés eszünkbe juttatá, hogy ime a földieknek is eleget kell tenni! Dél volt, s villás reggelire hívott a csengetyű hangja. „*Messieurs!*“ szolt a pincérek egyike: ha ugy tetszik, le az étterembe.

S az étteremben uj meglepetés várt ránk. Egy izletes és minden kigondolható fénynyel terített asztal állott itt, melyet a hajó gymorművészeti felügyelősége minden inyencet örökre villanyozó gourmandisekkel bőségesen látott el. Hogy e sorok olvasójának az afrikai vendégszeretetről fogalma lehessen, s hogy általában megtudhassa, mily bőkezűséggel szokta Egyiptom alkirálya vendégeit ellátni, ime itt a naponkénti 12 órai reggeli étlapjainak egyike szórul szóra.

Bateau Cassi de Khairé

Reggeli 1869. november 29-én.

Mellékletek: Vesztfaliai sonka, nantesi szardinák, halikra, füstölt nyelv és muszka saláta. — *Meleg étek*: Risotto financier, Omelette aux truffe, Blanquette d' agneau, Dinde

sauce à la tartar, Beafstek à la jardiniere. *Dessert*: Banán-gyümölcs, dinnye (thebai), datolya, narancs, körtve, alma, többféle aszalvány keleti gyümölcsből és sajt. Továbbá kitűnő és a legvalódiabb rajnai és francia borok, eredeti mokka kávé, finom liqueurök és havannahi szivarok.

Ily lakoma után felüdülve ismét a hajó fődélzetére mentünk, hogy a legjelentéktelenebb dolog se kerülhesse ki figyelmünket.

Közös beleegyezés folytán elhatároztuk, hogy *Bedrechyn* községét választjuk első állomáshelyül, és úgy is lőn. Hajónk délutáni 3 óra tájt kötött ott ki, és mi gyermeki örömmel ugrottunk a partra, hol a számunkra már előre megrendelt lovak és az itt annyira kedvelt szamarak már jó idő óta várakoztak ránk. Vezetőik legott előállottak és társaságunk néhány perc múlva nyeregben ült, és utban vala a saharai piramisok felé. Ezek *Tamo* helység közelében fekszenek. *Tamot* nem csak a piramisok teszik nevezetessé, hanem ama körülmény is, hogy Mózeszt itt tették ki a vízbe; így állítják legalább a *kopt* tudósok.

A komoly nagyszerűség ennyi megható emléke közepett azonban mégis nevetni voltunk kénytelenek. Karavánunk sajátságos festőisége idézte azt elő, mert valóban festőileg, tarka rendetlenségben, európai és

áfrikai öltönyben, babeli nyelvzaggyalék zsi-vajában, melyből különösen a nagyobbára faty-tyakból álló ló- és számárhajcsárok élénk hangja vált ki, haladtunk előre. S ez arabs hajcsárok, egyszersmind mindannyi cicerónék a legfurcsább arcfintorgatások s a legkomorabb kedélyt is kacajra ingerlő erőlködésekkel igyekeztek magyarázatot nyújtani a tájkép felől, összevegyítve angolt, francziát, németet, olaszt, egyszóval minden nyelvet, melyekből a külön nemzetbeli utazóktól hallott társalgás folytán, egy—egy kifejezést vagy vezényszót elsajátíthattak; és fáradhatlan buzgósággal kínálgatva megvétel végett többféle apróságot pharaoni régiségek gyanánt. E tárgyak mind hamisítottak vagy utánzottak ugyan; de az idegen jól cselekszik, ha nem utasítja azokat rögtön vissza, mert különben kedvöket venné, mi a szegény arabok szolgálati jó indulatát nagyon csökkentené. Kínálgatásaikkal és koldulásukkal arányban kell az idegennek őket is biztatni és az itt nagy szerepet játszó borraivaló (baksis) osztogatása, bizonyára szolgálatkész barátokat biztosít számára.

Második fejezet.

(Memphis. — Mit — Rahyneh. — A legrégibb építmény. — Ásatok. — Az öreg scheikh. — A Serapeum. — Ti és Pfta — hotep. — Egyiptomi művészet. — A sirok országa. — November 30-ka. — A Nilus. — A meyduni álpírámis. — Zátony. — A madársziget. — Beni-Suef. — A kigyóvarázsló. — Alkony.)

Tizenöt percnyi lovaglás, illetőleg samaragolás után egy pálmaerdőhöz értünk, melynek központi magaslatán a hajdani *Memphis* állott. Alig akarék hitelt adni vezetőmnek, Cham utódjának, ki a *Nilus* legközelebbi áradására utalva, a vízben fekvő tört oszlopokat mutatá, midőn a szanaszét heverő granittöredékek és szobordarabokból magam is meggyőződhetém, hogy itt egykoron épületek állottak. Szemét és gaz, romokkal vegyülve a hatalmas *Ména* fővárosának *Memphisnek* térségén. *Ména* vagy *Méneta* az első történeti király, az egyiptomi papi uralom megtörője uralkodott itt egykoron és ime most mind e nagyság egy, *Mit-Rahyneh* nevű szegény arabs faluban van eltemetve. *Mem-*

phis, — Théba után második szent városa. Egyiptomnak, hol vannak a te Sphinxeid, hol Apisnak Osiris által szentelt temploma, a 21-ik dynastia hatalmas királyainak palotái? Megemésztette az idő vas foga és mi maradt minde nagyságból? Semmi.

Egy magányos ház előtt a földön s mo-
csártól majdnem egészen eltakarva, látám amaz
oszlop egyes töredékeit, mely a 19-ik dynas-
tia uralkodóját, a nagy Sesostrist jelképezte.
Leghatalmasabb név *Egyiptom* történetében,
mely soká tündökölvé fényt árasztott maga
körül és az ázsiai szomszéd népeket rettegés-
ben tartá!

Folytatva utunkat, hol zománczos buza
földeken és mosolygó réteken, hol a Nilus
áradásai ellen emelt gátokon lovagoltunk ke-
resztül, míg végre 7 kilométernyi utazás után
a halálvároshoz értünk, mely *Sakkarah* falu
mellett fekszik. Innen e véghetlen nekropo-
lisból széttekintve, képzetet alkothatunk ma-
gunknak az élők városa nagyszerűségéről, ha
már a halottaké is ily iszonyú volt.

A forró homoktól minden irányban fedve,
egy, 800 méternyi hosszu, 600 széles téren
emelkednek a közös sirdombok, a különböző

piramisok között a hajdani Egyiptom fejedelmének és hőseinek földi maradványaival. Azonban minő élet a holtak e titokteljes országában! Ama gödörből egy hiéna ugrik ki, ott egy sakál ólálkodik zsákmánya után, megjelenésünkre elszaladva és üvöltéssel töltve be a némaság e tanyáját.

Itt folyvást találhatni mumiákat, melyeket emberi kéz még meg nem fertőztetett és különösen egy piramis az, melyre a vezetők az utazó figyelmét mindjárt felhívják. E piramisnak négy egyenközü lépcsőzete van és a rege az tartja róla, hogy Onnenefes az első dynastia uralkodója építtette volna. Ez tehát a legrégibb egyiptomi emlék és mindenestre a világ legelső monumentalis építményei egyike. Az arányzatok itt mindenütt óriásiak és nem gondolhatunk bámulat nélkül, ama rég letűnt idők gépezetére, melynek segélyével ily granitnégyszögeket egymásra helyezni lehetett és melyekkel a piramisokat takaró de jelenleg fájdalom már nem létező márványtáblákat felhúzták. E márványtáblák, harmincz lábnyi magasságban, fényes mez gyanánt burkolták a piramisokat és már távolról tündöklöttek. Ma már itt semmi nyomuk többé és

ki tudja hány európai palota márványéitményeül szolgált elrabolt anyaguk? *Herodot* még több ilyenemü burkolatról emlékszik műveiben.

Nehány száz lépésnyire tőlünk egy sereg gyermek hordta kosarakban a homokot, egy hófehér scheikh felügyelete alatt. Ez látva közeledtünket, négy alárendeltjével legott rövid társalgásba ereszkedett, mintha utasításokat adott volna nekik. És csakugyan, odaérve ezek a legnagyobb figyelemmel kísérték minden mozdulatunkat s ekkor mindjárt tudtuk, mit foglalt magában az öreg ur utasítása. Sajátságos fogadtatásunk megütközést különben nem okozott, miután tudva van, hogy a kiadásoknál talált tárgy eladása vagy eltávolítása szigorúan van büntetve. Sőt az alkirály, hogy minden nagyobb visszaélést egyszer mindenkorra megszüntessen, még halállal is fenyegetett egy főfelügyelőt.

Ottlétünk alkalmával épen *Ko-Komè* helységét ásták ki a homokból és mi egy érdekes és hovatovább változatosabb játéknak voltunk szemlélői! Előttünk mindenütt ásatok voltak egymásra halmozva, nagy mennyiségben tartalmazva bronz figurákat, régi

fegyvereket, kőszobrocskákat, töméntelen mumiahulladékot azok gazdag csontmaradványai-val, melyek bizonyára eddig már igen hasznos anyagot nyújtottak valamelyik cukorfinomító gyárnak.

A nagy tilalomnak dacára, társaságunk is hozzáfogott a kutatáshoz, és magam is oly szerencsés valék egy baltaszerű faeszközt találni, mely a *pharaoni* hajdankorban gyalog katonának lehetett fegyvere; továbbá egy légmentesen bezárt kisdud agyag-edényre is szert tehettem, melyből scarabeusokat és apró tárgyakat illetőleg előnyös felfedezést ígértem magamnak. Holmi csekély pénzajándékból álló *baksis* elegendő volt arra, hogy az öreg *scheikh* egynehány pillanatra behunyja szemeit. *Tout comme chez nous.*

Időnk igen rövidre levén szabva, tovább folytattuk utunkat, éjszak felé haladva, midőn 15 percnyi menet után *Memphis* Serapeumját is elértük. Itt terülnek el Apis sirboltjai, melyek I. Psammenitnél kezdődve, az utolsó Ptolomaeus uralma alatt zárultak be, mindenütt kőbe vágott dolgozatokat mutatva. A mintegy 380—400 meternyi hosszú folyosón fáklyavilág mellett elhaladva, több magányos

sírboltot láttunk, melyek közepét egy—egy óriási gránit sorcophág foglalja el, nagy tömörségben hieroglyphákat tartalmazva. A sírboltok azonban mindenütt kifosztvák s a mumiákat már az ázsiai vad csordák és a később ide berontott görögök, rómaiak és más népek hányták szét, örök és kipótolhatlan kárára a tudománynak.

A Serapeumból átmentünk a *Ti* és *Pftahotep* sirjához. Ezek megvizsgálása új bámulatot idézett elő bennünk. Titokteljes csudás világ a föld méhében, melynek szirtjeit itt házakká metszették s így valódi termeket találunk itt, melyek, számra nyolcan, összeköttetésben vannak egymással, fehér és legkeményebb gránitjokon, a legszebb és legszabatosabb alkotási mód bélyegét hordva. A művész és egyszerű látogató egyaránt csudálkozni fog, hogy 6000 év előtt *architectonicus* szempontból, ily nagyszerűséget tudtak létrehozni.

Az egyiptomi művészet minden részletét tanulmányozhatjuk itt, és a hajdankori képzőművészet minden mozzanatáról fogalmat szerezhethünk magunknak. Építészet, szobrászat, festészet, diszítészet mind egyesülvék, és a

különféle jelvi vonatkozások, melyekre azok utalnak, feltárják nekünk az ókor polgári és államéletét. Különösen a falakat diszitő festmények érdekesek, változatosság és élethűség-nél fogva. Majd a gazdaszat és marhate-nyésztésre nézve, majd az ipar és mestersé-geket illetőleg találunk jellemző adatokat; egyik festmény a katonai életet tünteti elő; a másik a táncot vagy a zenét ábrá-zolja, avagy valamely történeti jelenetet ele-venit fel; itt a hajózás ott a vadászat van képviselve.

A festmények színezete sötétes, habár jól fentartott. A téglaszin, a sárga, kék, fe-kete és zöld szín játszák a főszerepet, oly módon, hogy az öltönyöknél a szín az egyes szövetek minőségét is felismerhetővé tette.

Az egyiptomiak földi élete nem volt egyéb egy közös lakhelyen való rövid tar-tózkodásnál. Innen van hogy házi körükben a legszebb egyszerűség uralgott, hogy kerülve a fényűzést minden figyelmüket a jövő élet siron tuli boldogságára fordították, valamint arra, hogy azt a legnagyobb mérvben meg-érdemeljék. A földi élet mulékony; állandó a jövő és a tulajdonképeni lét csak halálunkkal

kezdődik! Ez volt meggyőződésük, hitök s e meggyőződésben költöttek ők töméntelen pénzt sirjaik felépítésére, mit a legszegényebbek sem hanyagoltak el, hogy megörökítsék családjok földi multját, megalapítsák annak jövő s a siron-tuli boldogságát. Ily gondot fordítottak halottjaikra is s az azokat rejtő mumiákat titokteljes sirboltokba helyezték, hogy mentve a köznapi emberek szentségtelen tekintetétől, a tiszta szellemek társaságában élvezhessék az isteni nyugalom-nyujtotta zavartalan boldogságot. Itt a sirbolt tükrözi vissza a mesetelt csudás Egyiptom multját: itt a sirboltban találjuk meg az akkori élet minden mozzanatának hangulatát, itt alkothatunk magunknak tökéletes fogalmat ez ország nagyszerűségéről, fejedelmei véghetlen hatalmáról. Itt van Pharaó és vele együtt népe, és sirjaik körülötte porladoznak.

De az árnyak egyre nagyobbodni kezdtek és látva, hogy az est ránk borúl, elhagytuk a sirok országát és gyorsan hajónkhoz tértünk vissza. Mily kellemes dolog volt itt most, barátságos asztal körül ülve, a közelebbről látottakat elménkben feleleveníteni és nézeteket váltva a nap élményei felett a komolyt öz-

szevegyíteni a tréfával és az eltöltött nap emlékeivel lenyugodni.

A következő nap, november 30-án reggeli 4 órakor háromszori fülhasító fütty ébresztett fel álmunkból, és érezve hajónk mozgását gyorsan felöltöztünk s a födélzetre rohantunk, hogy a nap felkeltét szemlélhessük. Előttünk a Mokatán-hegység orma mögül kelt rózsás ágyából a hajnal és mosolyogva üdvözölt bennünket, a kedves légkör üde áramlatán s a csodás növényzet vonzó zöldjén át életadó sugarakat lövelve felénk. Magasztos egy látvány, melyet sohasem fogok feledni! A hőmérő 18 foknyi melegséget jelzett és a természet csodás összhangzatát semmi bármily jelentéktelen kellemetlenség sem zavará. Gőzösünk háborítatlanul szeldelte a habokat, melyek kellemes rengést okoztak nekünk. Utazásunk kitűzött célpontja *Beni-Suef* volt, melytől 12 mértföldnyi távolban lévén, reményünk lehetett az egész napot a folyamon tölteni.

A *Nilus* a legcsodálatosabb folyamok egyike és bizonyára méltó, hogy minél többször foglalkozzunk vele. Eredetét a régiek nem ismerték s ez okozta egyrészt, hogy termé-

kenyitő hatásánál fogva isteni erőt tulajdonítottak neki s valódi istenség gyanánt tisztelték. Csak a legujabb korban sikerült származása felől bizonytságot szerezni.

Az egyenlítő alatti *Afrika* fensikjét borító tengerszerű szép tóból eredve, huszszori esés után a folyók és tavakkal bőségesen megáldott *Baris*, *Djours* és *Denkas* völgyébe zuhan, azután *Schillouks* vidékét lepve el. Ez útja alatt balpartján több mellékfolyócskával gazdagodik, melyek névleg semmi szerepet sem játsztak a történetben; a jobb partját elfoglaló hatalmas abyssiniai oldal ellenben a régi földrajzíróknál *Astapus* és *Astaborás* néven előforduló *Abawi* és *Taccaze* folyókkal szaporítja.

Jellemző e folyamra nézve, hogy a *Nyanza* tavából való hármas kifolyása után innen ezer mértföldnyire a Delta torkolatánál egyesül; és útjának utolsó harmadában, melyet két pusztaság nedvsovár homokja között 4 száz mértföldnyi hosszuságon át magányosan folytat, a legcsekélyebb forrást vagy patakot sem fogadja el táplálékul. Jótékony áradása minden év október végére esik, midőn ellepve a nagyszerű völgyet négyhétig áztatja földjeit,

miután ágyába visszatér, hátrahagyva az áldott guánót egy nemét a legkövérebb televény földnek, (humus) mely a folyóban tannyázó milliárd szárnyas és más különféle állatnak köszöni létrejöttét.

Vize nagyban emlékeztet a mi Tiszánkra. Mint az utóbbi alföldünkön, úgy kigyószik a Nilus is az afrikai völgyterületen, sárgás agyagos nedvet hordva magával. Ivásra a legalkalmasabb és különösen desztillálva a legjobb és legegészségesebb vizet nyújtja a földön az orvosok egyhangu állítása szerint; sőt gyógyerőt is tulajdonítanak neki. Innen van, hogy a *pharaoni* és *ptolomaeusi* hercegnők, kik külföldre mentek férjhez, a Nilusból látták el udvarukat ivóvízzel. Az egyiptomi alkirályt is, utolsó enrópai utjában, egy külön kis hajó kísérte, mely száz tonna nilusi vizet tartalmazott.

Délelőtt 11 óra volt, midőn a *meyduni álpiramis* előtt elhaladtunk. Ez egy magas piramisalaku kőszirt, a természet egyszerű alkotása, melyről azt állítják a tudósok, hogy ez adta volna az eszmét a piramisok építéséhez.

Ha eddig koronként egyhanguságot ta-

pasztalhattunk, úgy most némi változatosság ütötte fel tanyáját a két különböző parton. A lybiai részen egyre magasb fővényhegyek korlátozzák a láthatárt, sivár és kopár képet nyújtva, melyet csak a szorványosan látható cukornád közül kiemelkedő egyes pálmák elevenítnek fel. A bal part azonban tökéletes ellentéte az előbbinek; itt zománcos gabonaföldek, fávababbal bevetett rétek, cukornádasok, gyönyörű kaszálók terülnek el, illatos virágokat hordva, és helylyel-közzel a bájos szikamorok, pálmák, narancsok, citromok és banánok egész berkét láttatva; pompás színezetükkel meggyőzve az idegent Afrika növényzetének nagy gazdagsága felől.

Épp villásreggelinket költöttük el, midőn egy igen kellemetlen rázkodtatás zavará meg társalgásunkat, mire felugrottunk abbahagyva a már különben is vége felé járó lakománkat és valami nagyobb bajt sejtve, mert járművünk legott megállott, — a földélzetre rohantunk, hol mindjárt megtudtuk, hogy hajónk a Nilus medrét százanként ellepő láthatlan zátonyok egyikén fenakadt; azonban derék kapitányunk beható intézkedése folytán

csakhamar megszabadult a bajtól, és ismét zavartalan folytattuk utunkat.

Alighogy félóraig eveztünk így, utitársaink egyike Nugent gróf az alkirályi biztos Jussuf effendihez fordulva, őt egy félszigeteláku a Nilus jobb partján szétterjedt fehér foltra figyelmezteté, melyet ő látcsövével már távolról megpillantott, a felől felvilágosítást kérve magának.

Grófom — volt a válasz — az ott nem sziget, hanem a pelikánok, vad libák, fehér és szürke ibiszek különböző kacsák és másféle vízi szárnyasok kedvenc tanyája! A gróf e válaszra valódi izgatottságba jött és rögtön puskája után szaladva, felzavará az egész társaságot. Képzeltetni, hogy e példáját többben is követtük s nem sokára fegyverben állánk, készen várva a kedvező pillanatot, hogy azt elsüthessük, a hajó ormán levő legelőnyösebb pontokat foglalva el. Még nem közeledtünk kétszáz lépésnyire, midőn a szárnyasok nyughatlan röpkedése már sejteté, hogy észrevettek bennünket. Egyik közülünk *nimrodi* hevétől elragadtatva, elsüté fegyverét, mire a roppant fehér sziget mintegy varázsütésre felelevenülve, csodás alaku fehé-

res szürke felhővé változott, mindig tovább fejlődve a láthatáron. E pillanat oly nagyszerű és meglepő hatással volt ránk, hogy eszünkbe sem juthatott volna közjök lőni.

Még néhány kilométernyi ut s állomáshe-
lyünket is elértük. És nem sokára csakugyan megpillantottuk *Beni-Suef* karcsu és kiválóan csinos manirétjeit. *Beni-Suef* főhelye a hasonnevű tartománynak és külsejével igen sokat ígér az idegennek. Kiszállva a hajóból, a tartomány kormányzója két hivatalnokával, fehér szamaron ülve sietett főura nevében fogadni bennünket és a szokásos üdvözlések után két tolmácsot bocsátott rendelkezésünkre, kiknek vezetése alatt a várost megsejleltük. *Beni-Suef* a legszabályosabb arabs helyek egyike és némi meglepetésünkre szolgált itt, az eddig látott városok rondasága helyett türhető tisztságot találni. Mindenekelőtt a bazárt néztük meg, mely igen élénk kereskedésnek örvend, főleg cserép gyártmányaival szerevezve magának nagy forgalmat és a távollevő Fayoummal is közvetlen kereskedelmi összeköttetéseket tartva fen. Egy mellékutcán visszatérve, egy tizen-
négyéves kigyóvarázsló arabs fattyu, kék ing-

ben és furulyázva többféle mutatvánnyal mulattatá a járókelőket. Rövid időre mi is megállapodtunk.

A fiatal bűvész egy bőrzsákot tett ki a földre, abból három teljesen élettelennek látszó kigyó altestét huzva ki s azokat két kezével gyorsan moncsolgatva. A zsák azonban egyszerre duzzadni kezd, mire három széles kigyófej iszonyu sziszegést hallatva, üté fel magát a zsákból, készen állva az ugrásra. Erre a gyermek hirtelen lelapult s e percben a kigyók is kiveték magokat, jókora kört képezve, melyen belül a gyermek várta a támadást. A kigyók felegyenesedtek, iszonyu fullánkjaikat a fiúnak irányozva, ki azonban felkelt, rendre pofozá őket s ilyennemű ingerkedéseivel teljesen felbőszíté. A kigyók most hovatovább dühösebb ugrásokkal rontottak neki, hol együttesen, hol külön intézve a támadást, mit ő ügyes csselfogások és leguggolásokkal igyekezett kikerülni, ez által még nagyobb ingert támasztva a szörnyekben, melyek most már széles kék burnuszába is belekapaszkodtak, mire ő leirhatlan sebességgel forgásnak eredt, a kigyókkal ily módon a levegőt korbácsolva. Most egyszerre megállott

és villámsebességgel szájához illeszté furulyáját, melyből szelidítő hangokat csalt ki. Az állatok, mintha megbüvölték volna, rögtön földre zuhantak, bámulva tekintve előbbi kinzójukra és egyre jobban juhászodva. Nyakok most gyorsan vékonyodni kezdte, fejöket lesüték, testük látható lankadásnak indult és nem sokára előbbi tehetetlenségökre süllyedtek vissza. A fiu visszahelyezve őket a zsákba, baksist kért, miben gazdagon részesült és tovább állott.

E látvány után néhányan a legmagasabb minarét teraszára mentünk fel, hogy a környék jellegéről fogalmat szerezzünk magunknak. A nap éppen lemenőben volt, bucsúsugaraival bearanyozva a homoktengert. Csupa nyugalom mindenütt, vonzó képe a magánynak a békének, mely jótékony ir gyanánt hatott szomorú kedélyünkre. Egy szárnyalat és sohaj kedves távollevőink felé, — és visszatértünk állomásunkhoz, hol vig pohárüritések között még soká ültünk az asztalnál s vidáman váltunk meg egymástól.

Harmadik fejezet.

(Dec. 1-e. — Nomád élet. — Ell-Baia-hou és a kolduló barátok. — Eunuchok. — Savade-Techna. — A miniehi cukorgyár. — Egyiptomi szembetegség. — A bazárban. — Egy arabs szent. — Dec. 2-ka. — Beni Hassan — Sirboltok. — Egy római város. — Scheikh-Abadei. — Hadrian temploma. — Galambpalota. — Az alkirály kertje.)

December 1-én, mint rendesen, reggeli 4 órakor indult el hajónk és *Beni-Suef* partjai nemsokára mögöttünk maradtak. A légkönyvü tiszta volt, az égboltozat átlátszó kékje lelkünket ismeretlen kélérzettel tölté el, míg a növényzet buja és százszoros színyegyületben ragyogó meze szemeinknek kimondhatlan éldeletet nyújtott. A jobb partot szeliden emelkedő mészhegyek szegélyezik, melyeknek oldalán a beduin nomádság leplezetlen valóságban nyilvánult előttünk. Több családból álló *karaván-menetet* láttunk, mely tarka

bizártságával teljesen magára vonta figyelmünket. Az asszonyok és málhák négerék által vezetett tevéken dromédárokon foglaltak helyet, a gyermekek szürke bivalyok és szamarakon ültek gyakran kettejével is; míg a délceg és daliás férfiak a legnemesebb arabs lovakon hosszú beduin puskákkal s még hosszabb lándsáikkal hadonázva, s azokat a levegőbe dobálva majd kifogva és roppant sebességgel magok körül forgatva előre és hátra nyargalásztak. Ugy látszik, hogy ez örökös vándorlók utközben tartják fegyver- és lovasgyakorlatukat.

E látvány kedves szórakozást nyújtott nekünk, miután csendesesen folytattuk utunkat. Két óratájt *Ell-Baia-hou* előtt haladtunk el. Ez egy a folyam jobb partján 30—40 öl magasságban elterülő s a Nilusba szögellő felséges fensíkon épült régi *kopt* kolostor, melyre *Jussuf effendi* már előre figyelmeztetett bennünket, értésünkre adva, hogy a felvonuló gőzös vagy bár mily jármű megpillantására, a magasból a Nilusba ugranak és a hajóig úszva, kolostoruk számára az utasoktól kéregetni szoktak.

És mi ennél fogva nagy kíváncsisággal néztünk a történendők elé, midőn legnagyobb meglepetésünkre egyszerre négy bozontos üstökű zord tekintetű fekete emberi alak mutatkozott a meredek fal alsó terasszán. Egy ugrás és másod perc múlva mind a négyen felbukkantak a vízből gyors és valami szörnyre emlékeztető úszással közeledve hajónk felé. Első meglepetésünk benyomása alatt, holmi kalóznakak véltük volna őket, ha előre nem vagyunk értesítve kilétök felől. Gőzösünkhez érve, valódi vad macskákként kapaszkodtak földélzetére, hol azonnal megkezdték koldulásukat. Közülünk azonban mindenki örömmel nyitá meg tárcáját e szerencsétlenek megajándékozása végett. Az így vett pénzt a barátok szájukban rejték el, nem levén semmi ruhadarab testükön. Tíz percnyi mulatás után, úgy látszik felebbvalójuk intésére, egyszerre valamennyien a vízbe ugrottak és vízi állatok módjára nyilegyenest a hegy alá úsztak, honnan rövid pihenés után, nagy merészséggel, egymást követve a szirtfalón mint valóságos gorillák másztak fel.

E kegyes és szent férfiak szokott vallási és szertartásos foglalkozásukon kívül, még

valami egyéb dolgot is teljesítenek. Ők férfiatlanítják el ugyanis ama kis gyermekeket, kik keleten eunuchok neve alatt a haremi hölgyek felügyeletére annyira szükségesek. E hivatalra azonban nagyobbára csak négerek és nubiaiak vállalkoznak.

A folyam balpartján falvak terülnek el, 30—40 apró kunyhóból állva, terebélyes ős fák árnyékában és négyszögű magas galamb-tornyokkal megrakva gazdagon. Csak itt kezdődik még a cukornádasok kiterjedt művelése és helyenként gyapotföldeket is látunk. Most egyszerre a láthatáron két füstölgő kémény merül fel és félórai hajozás után a jobb parton fekvő *Savade-Techna* előtt valánk.

Itt megszakadnak a kopár mészhegyek és egy tündéries völgy nyílik meg a vándor előtt, az ipar, szorgalom és jólét csillogó jeleivel. Két elsőrendű cukorgyárt látunk, melyek szomszédságában egy gyapot-tisztító gyár terül el, a tisztviselők és gépészek csinos izlésű lakházaival. Mindezt egy felséges park foglalja be, sötéten árnyalt zománcos fakkal buja tropikus ültetvényekkel és mosolygó virágokkal. Ime Egyiptom sem

ellensége a haladásnak, sőt szorgalmas felkarolója az újabb művelődési mozgalmaknak.

A bal parton 2 kilométernyi távolságra egy szép domb ölen, *Wabur* nevű *arabs-kopt* helység fekszik, akácok és szikamoroktól ugyszintén *tanninfáktól* átölelve, melyek alatt kövér réteken arabs lovak, tevék és más állatok legelésztek. A legvonzóbb kép, méltó egy gyakorlott festő ecsetére.

Mintegy 4 óra lehetett, midőn *Miniehbe* értünk. Ez egy, 22,000 lélekből álló város, melynek kormányzója *Mudir* pasa nagy udvariassággal fogadott bennünket és oly szives volt egyik hivatalsegédét szolgálatunkra rendelni, hogy vele minden nevezetességet megsejmelhessünk.

Látogatásunkat itt az alkirály nagyszerű cukorgyárában kezdtük meg. E pompás épület toronymagasságu kürtője egy mértföldnyi távolra látszik, és Angliában készült nagy mérvű gépei 120 mázsa finom cukrot állítanak elő naponként; minden évben csak három hónapon át van működésben, november elejétől január végeig, ez idő alatt 4000 holdnyi cukornád termését emésztve fel. Vizét 40 lóerejű gép segélyével nyeri a Nilusból

Igazgatója egy bajor származásu férfiú, gépészei angolok és francziák, munkásai azonban benszülöttek.

A felhozott cukorgyár jobb szárnyát, vasöntőde foglalja el, melyet a Khedive építtetett. Itt négerek és arabsok a munkások, kék ingeikben élénk képét nyújtva a szorgalomnak. Felügyelőjük arabs tisztviselő, kinek úgy látszik hatalmában áll ily parancsot osztogatni: „mindenki saját utasításom szerint dolgozzék és egyébre ne is gondoljon, mint hogy e gyár, e gépezetek Izmail pasáéi, a mi hatalmas urunkéi.“

Az utcára érve, egy kőoszlop mögött a porban fetrengve egy szegény parasztot pillantánk meg, ki mint a hideglázás, fogait vacogtatá, és az arcát borító legyektől iszonyú kinokat látszott kiállani. Kérdezősködésemre megmondták, hogy az egy szegény beteg, ki az utcán mint eb elhagyá magát és ha *Allah* akarja meggyógyul; ha nem, elpusztul: *Allah* nagy, és az ő akaratja szent. Most már felfogám, hogy miért uralkodnak Egyiptomban oly nagy mérvben a szembajok és miért láthatni mindenütt Afrikában annyi vakot! Igen gyakran volt alkalmam asszo-

nyokkal találkozni, gyermeikkel ölükben, kik már opthalmiában szenvedtek és kiknek szemét a legyek teljesen ellepték, anélkül, hogy az anyák e veszélyes állatokat eltávolítani igyekeztek volna. Ha ily esetben is, az orvosi segély helyett a prófétának Allahoz irányzott közbenjárását hívják fel és tőle várják a segílyt, akkor bizton hiszem, hogy rövid időn Egiptom lakosságának fele megvakul.

A városba jutva, a bazárt látogattuk meg. Ez egy, deszkákkal borított keskeny keresztutcát képez, melyet jobbra balra kisdéd s a magyar falusi mészárszékekre emlékeztető zugszerű boltocskák foglalnak el, hol arabs kereskedők, pompás szőnyegeken ülve s kényelmesen csibukolva valamint zamatos fekete kávéjukat szörpölgetve kínálgatják indiai, perzsa s másnemű árucikkeiket. Nem hinné az ember, hogy ez apró jelentéktelen, mitsem ígérő szatocsboltok némelyike millióra rugó ékszereket és drágaköveket rejt magában. Miután itt több apróságot vásároltunk össze, sieténk a kikötő felé, hol ezuttal egy érdekes látvány kínálkozott számunkra.

Egy ezredéves árnydus szikamor alatt álló ódon kápolna előtt egy padon ülve,

ugyanis több béna és vak arabs szegény beszélgetett egymással. Feléjük közeledve, felkeltek ülhelyökről s egész alázattal keleti modorban üdvözöltek bennünket, mindnyájan baksis, azaz alamizsnáért esedezve. Egyiköjük kész udvariassággal vezetett minket a kápolna belsejébe, melynek kellő közepén száz mécs által világítva egy katafalk áll, mely körül a hivek éjjel nappal arczra borulva imádkoznak.

Egy Rubi nevezetű arabs szent az, kinek emlékére, a helység lakói e kápolnát építették. *Rubi*, a hasonnevű paraszt családból vette származását és mint szegény *fellah* egyetlen szamarával kereste napi kenyerét. Egy reggel napkelte előtt a Nilushoz vezeté állatját itatás végett, midőn a parthoz érve sebesebben a gondolatnál, egy iszonyu krokodil ugrott ki a vízből, és tátongó szájával a szamár elejét hatalmas fogai közé kapcsolá, vele együtt a folyam alá tűnve. Szegény Rubi búsan és átkozódások között tért kunyhójába. De e naptól fogva *Minieh* lakosai e vidéken több krokodilt nem láttak s ezt Rubi átkának tulajdonítva, halála után őt hálaból szentnek nevezték ki, számára e kápol-

nát emelve, hol elhamvadt teste mindaddig nyugodni fog, míg az itt az egész partot elmosással fenyegető Nilus e szent helyet is el nem nyeli.

December másodikán, minthogy kitűzött állomásunk szerint csak 40 kilométernyi utat kelle hátratennünk, a szokott időnél két órával később indultunk el és fél kilencre *Beni-Hassan* nevezetű s a folyam jobb partján fekvő arabs helység előtt valánk. Itt már vártak bennünket a távsürgönyileg megrendelt tüzes arabs lovakkal s több igen csinosan felszerelt számmárral. Mi azért hajónk kikötése után, rohammal igyekeztünk a kényelmesebb szamarakat elfoglalni és így legnagyobb multságunkra néhány vasárnapi lovagnak nem maradt egyéb hátra, mint a virgonc paripákat igénybe venni, melyek közül némelynek felszerelése igen is hiányos volt; az egyiknek kengyelszija, a másiknak felsőhevedere hiányzott, míg a harmadik nyerge az állat nyakán ült, minden percben lefordulásra készen; jól táplált hollandi professorunk különösen nagyon is keskenynek találta az egyenes és magas kápájú arabs nyerget.

Végre sok lárma és zaj után elindult kis karavánunk és rövid idő múlva már derekasan ügetett. De a jó urak ott hátul élénk óvást tettek ez eljárás ellen, minek következtében a társaság egy része leszállott a jámbor állatokról, ezeket azoknak engedve át kik a tüzes lovakon veszélynek voltak kitéve.

Rövid órai lovaglás után, egy, két száz öl magas hegyet másztunk meg, mely az arabiai hegyláncolatnak folytatása és az ettamoni térség felett uralgni látszik. A hegy, nagy mészköszirtet képezve egész hosszában bevágott sirboltokat tartalmaz. Távol a városok s a falvak minden zajától, *Pharao* fiai a legnagyobb magányban kívánták élvezni az örökös nyugalmat.

A legérdekesebb sirboltok éjszoknak fekszenek, hová, a mi igen tiszteletreméltó utitársunk *Coglievina* lovag akadémiai tanár, *Herodottal* és Champollionnal kezében, vezetett bennünket, minden fontosabb hieroglyphai iratot és feltünőbb festményt, szokott nyájassággal magyarázva meg. Ime, e sirboltok Krisztus előtt 3000 évvel már léteztek. Egy nagyobb sirboltban, a bemenettel szemben levő granit táblán olvasható hieroglyphák a követ-

kező szavakat tartalmazzák: „Előkelő és kitűnő személyek nyugosznak itt; tiszteljétek emléköket és bámuljátok mult nagy tetteiket.“ —

Most egy melléksirböltöt vettünk vizsgálat alá! Itt nyolc óriási granit oszlopra látszik nehezülni a boltozat, holott valósággal kőszirt által tartatik fen. Az oszlopok dom-borművei, (bas-relief) a falok festményei igen jól fentartvák, keleti oldalukon egy még ismeretlen dynastát, jelképezve, ki oroszlánokat vadász, míg körülött álló udvaronc ai az előttök szaladó tigriseket nyilazzák. A másik oldal festménye ázsiai foglyokat tüntet fel, kik gazdag ajándékokat raknak a trón zsámolya elé, míg rézszínű és szembeötlőleg hegyes szakálu férfiak ügyes testgyakorlatokkal mulattatják a felséget. A festmény, hovatovább érdekesebb és mindjárt egy hadi jelenet veszi igénybe figyelmünket az ethiopiaiak és az Amuh ellen viselt háborúból. Végre asszonyokat látunk hosszú fehér és kék tunikákban felfésülve és felcipőzve, minők a legrégibb görög vázákon is előfordulnak. E hölgyek úgy látszik az első *Sirvaramaik-költözködéssel* jöttek Deltából Egyiptomba, hol a Nilus völgyén

letelepedve csak hamar Mózes népébe olvadtak, azzal később együtt harcolva a pharaoni főuralom ellen és később is minden alárendeltségnek hősiesen ellenállva. E néptörzs maradéka ma is él a suezi csatorna melletti *Mensaleh* tava bal partján, halászat és marhatenyésztésből tartva fen magát és az egyiptomi kormánynak csak az ugynevezett *idegenek adóját* köteles fizetni. *A kisebb sirboltok szögleteit* 8—10 öl mélységű négyszögű s a talajba vágott gödrök foglalják el, hová a mumifikált halottakat bocsátották le, azokat hieroglyphákkal gazdagon megrakott négyszögű kövekkel légmentesen zárva be. A magasabb rétegeken fekvő sirboltok megtekintését igen fáradságosnak tartva, és miután napernyőink és kalapkendőink dacára a hőseg türhetetlenné kezdett válni, lassan-lassan leereszkedtünk a hegyről.

Most ismét lóra ültünk, hogy az innen körülbelül 15—18 kilomaternyre közvetlenül a part felett fekvő classicus római várost, Antinoét meglátogassuk. E várost, *Hadrian* császár hasonnevű s itt a Nilusba fült kedvence emlékére alapította. Egy órai menet után csakugyan elértük *Scheikh-Abadei* nevű arabs

falut, melynek keleti oldalán nagyszerű romok és ásatok láthatók, a hajdani városra utalva. Itt mindenütt nagy mennyiségben találják a római ezüst és különösen ércpénzt, úgy szintén a római érc- és cserépedényeket, lámpákat, sőt jól fentartott szobrokat is fehér márványból. *Cogliervina* tanár oly szerencsés volt, egy szoborfőt vehetni, mely valószínűleg Antinoét ábrázolja. Arabs tulajdonosa csekély összeget vett érte. Mi is hozzá fogva a kutatáshoz, tetemes mennyiségű ércpénzt és lámpákat leltünk; magam is szert tehettem egy lámpára, mely alakilag *Caesar-fejjel* ellátott oroszlán altestet tüntetett fel. A pharaoni sphinxek utánzata római jelmezben! Imittamott magas oszlopok emelkednek alig jelezve az egykori nagyszerű hippodromot, mely itt is jelentékeny szerepet játszott.

A hajdani nagyszerű templom Hadrian által alapítva, most csak romjaival vonja magára az utazó figyelmét így is meglepőt nyújtva építészeti sajátágánál fogva. Az itt egymásra halmozott romok, szobortöredékek és kődarabokból külön várost lehetne építeni; de a mint már említve volt, az arabsp. araszt földalatti kunyhókban szeret élni, vagy legfelebb nyers

téglából építkeznek. Egy órai mulatás után, nyájas vezetőnk felkért, térnénk hajónkra, hogy átmehezzünk a túlsáron fekvő *Rodára*, egy katonái pasa székhelyére, az alkirály kedvenc vadásztanyájára.

Áteveztünk s itt megint új dolgokat volt alkalmunk látni. Egy amerikai rendszer szerint merő öntött vasból épített cukorgyár, a legnagyobbak egyike, melylyel az európai angol gyárak sem versenyezhetnek, képezte itt vizsgálatunk tárgyát. Az ipar e készülőfélben levő nagy műhelyén kívül érdekessé teszi e helyet, az alkirály óriási galambpalotája, mely nyolc udvarból és az ezeket környező 16 három emeletes négyszögű toronyból áll, minden egyes részében ezer s így az egészben 16,000 galambnak szolgálva lakhelyül. Valódi egyiptomi szokás! A szegény felláhk azonban megköszönik e nagyuri mulatságot, mert jóllehet hogy a galambokat rendesen etetik, azok mégis tetemes kárt okoznak a vetésekben, s ha ők valamit aratni akarnak, éjjel nappal őrizni kénytelenek termésüket.

A Khedive kertje valódi ujság volt ránk nézve a növényországot illetőleg, melyből különösen a nagy kifejlettségu mintegy öt öl

magasságu oleanderek s indiai fügefák költöttek fel kíváncsiságunkat, míg a pompás szivegyületben kéklő szőlők, nagy gerezddel s még nagyobb szemekkel, az év e szakában, ínyünket is felingerelték. A kertész észrevette kívánságunkat s oly barátságos volt, egy pálma kosárban több gerezdet hozni számunkra; de úgy találtuk, hogy az itteni szőlő husa kemény s korántsem oly zamatos mint a mienk.

E szép és egyaránt tanulságos valamint mulatságos kirándulás után, hajónkra mentünk, ott az ebéd elköltése után, a nap nevezetesebb mozzanatait naplónkba jegyezve, mignem szorgalmunknak a thea, különféle hülepek és csemegek felhordása véget vetett.

Negyedik fejezet.

(December 3-a. — Krokodiltelepek. — Szárnyasok tanyája. — Gazdasági eszközök. — Földmivelés. — Budrigh helysége. — Fekete kacsák. — Az első krokodil. — Sziuth. — A bazár és fegyverei. — A Ramadan ünnepe. — A hajó legénysége. — Kigyóevők. — Az örvongó. — Tűzevők.)

December 3-án, reggeli 9 órakor értünk az annyira látni óhajtott krokodiltelepek el-sejéhez, hol a jobb part granit szirtfoka 300 lábnyi magasságban csapódik a folyam medrébe. E szirtfok felett százával fellengnek az afrikai fehér sasok, melyek e vidéknek jellegszárnyasai. Előttünk mintegy száz ötven lépésnyire a víz színén egy néger hullája lebegett, melynek mellét egy ily állat marcangolá s most arcát és szemeit kezdé kapargatni. Gróf Nugent rádurrogtatta puskáját, de hasztalan, mert a büszke szárnyas még fejét sem fordítá el prédájától.

Most vigyázva haladtunk tovább, miután itt a folyamot mintegy behálózva, több földnyelv és sziget áll futó homokból képezve, hol ezrenként tanyáznak a pelikánok, vad libák, különféle gémekek, ibiszek s fekete kacsák.

A bal parton nagy szorgalom és élet nyilvánult. Élénk működésben voltak itt a gazdasági gépek és különféle modern eszközök, melyekkel ellentétben és valódi gúnyjára a haladásnak, egy-egy szegény fellah vizözönelőtti ekéje egy sovány tehén és még soványabb dromedár által nehézkesen vonva, annál kirívóbb volt. Nevezetes *Felső-Egyiptomban* ama körülmény, hogy, ha az ár lefolyása után negyvennyolc óra múlva a hátramaradt iszapot be nem vetik, az a nagy hőség következtében annyira elszárad és megkeményedik, hogy fel kell szántani, mi töméntelen bajjal jár, mert a lakosság ez által nem csak időt pazarol, hanem egyszersmind termésének egyharmadát is elveszti.

Budrigh nevezetű kis helység előtt elhaladva, különös alaku földszürke bivalyok tűntek szemembe. Kérdezősködésemmre megtudám, hogy azok az ugynevezett indus bivalyok egy

fajához tartoznak s jobb izü hust adnak mint a közönséges tehenek, de azért drágábbak is, s azonkívül amaz előnyt nyujtják, hogy minden rossz tápszer mellett is meghiznak, a miről többszörös meggyőződést szereztem magamnak, mert ily fajta sovány állatot nem is láttam, holott a közönséges tehenek rendesen soványak s husok édeses szálkás.

Tizenegy óratájt eddig általunk még nem látott s csak Egyiptomban található fekete kacsaraj röpkedett hajónk körül, miután legnagyobb meglepetésünkre a partot szegélyező meredek szirtfálnak ütődtek ott denevéreként meglapulva. Természetes, hogy egyre-másra puffogtattunk közéjük, nem nagy sikerrel ugyan, de néhány mégis a vízbe zuhant. Azt mondják, hogy husok kemény és halizű de pácolva megehető, a miről később meg is győződtem.

Épp a hajó ormán állék fegyveremmel kezemben, midőn hajóskapitányunk szokása ellenére elkiáltá magát; *timsah! timsah* hallatva tele torokkal. Azt hívé, hogy ez a hajó legénységét illető vezényszó, mert a szirtekkel megrakott jobb part felé közeledénk; de csalódám, miután hátranézve látám, hogy

egy a parton mozgó állatra mutat, roszt franciasággal kiáltva! voila Crocodil! Crocodil! Odaszaladva, már csak hátulját pillanthatám meg a víz alá tűnő szörnynek. Nagy boszúságomban, hogy talán már egész utamban sem lesz oly jó alkalmam krokodilra vadászni, lerakám fegyveremet és társaimmal együtt reggelizezni mentem. Reggeli után a földélezetre vonultunk, hogy a pompás mokka-kávészörpölgetése alatt a vidékben is gyönyörködhesünk.

Itt a Nilus oly szeszélyes kanyarulatokban folytatja pályafutását, hogy *Sziuth* városát, e napi állomásunk helyét, megérkezésünk előtt már két órával láthattuk. Végre, délutáni 4 órakor kikötöttünk, ez uttal a balparton, hol minden előintézkedés dacára várniunk kellett, körülbelül háromnegyed órát, míg a felszerelt szamarak élén, egy öszvéren pompázva a scheikh megérkezett, hogy bennünket a mintegy félórányi távolra eső városba vezessen.

Sziuth főhelye a hasonló nevű tartománynak, csinos rendes utcákkal, 22,000 arabs lakossal. Kormányzója egy igen emberséges török férfiú, sehogysem tudta felfogni, hogy miért

utaztat a Khedive saját költségén ily messze földre hasztalan annyi idegent? Mire egy kedves francia barátunk azzal vigasztalá, hogy biz azt ő sem érti; mely váratlanul nyert választ ő jóváhagyó mosolylyal fogadott.

Itt valamint egyebütt is, legelőször a bazárt látogattuk meg, mely különösen diszes cserépgyártmányai és főleg kézi fegyverei miatt Persiában és Sudanban is nagy hirnek örvend. A fegyverek különösen ritka izléssel vannak kiállitva és egész Afrikában a legkedveltebbek. Nehány görbe és egyenes tört magam is vettem. Ezek igen jellemzetesek, nyelvükön többnyire véseteket tartalmazva arabs jeligékkel, minők a következők: „Allah és a proféta hatalmas nevében;“ — vagy: „igazságos boszút maga Allah is megbocsát; avagy; reszkess gyáva, boszúmtól. stb. stb.

Hat óra tájt lehetett, midőn három ágyudördülést hallánk. Mi ez? — kérdők meglepetve unisono. — Uraim! viszonzá Jussuf effendi barátunk, — „e lövések a népnek azt jelentik, hogy holnap, napkeltével veszi kezdetét a Ramadan-bőjt és hogy ma egész virradtig kiki kedve szerint mulathat. Tíz percben nem telt és valamennyi bolt zárva volt. Az

utcákon vert sátrak alatt a nép megkezdte mulatságát pokoli dobolás és fülhasító arabs zene mellett, tiz lépésenkint felállított és különféle sült halakat, rizses berbécspecsenyét, többnemű és a legsajátságosabban készített afrikai zöldséget, s igen meglepő izü édes tésztát, az ambuláns fényes arcu néger szakácsok ez idegenszerű készítményét tartalmazó lacikonyhák környezetében.

Eszünkbe jutott, hogy hajónk legénységét az itteni szokás szerint ez ünnepély alkalmával mi is megvendégeljük, és a velünk őgyelgő intendánsnak száz frankot kézbesítünk; mely összeggel ő azonnal két nagy persiai berbécset vásárolt, azokat a minket kísérő két matrózzal el is vitette. Visszatérve, a kapitány legénysége nevében köszönetet mondott nekünk, melyet jobban megérdemlendők, ajándékunkat még néhány palack jó borral szeretettük volna kiegészíteni. Miután azonban a kóran tiltja a szeszes italok élvezetét és kapitányunk hű prófétista, meghajoltunk akarata előtt s jó szándékunk dugába dőlt; a miért a legénység nagyobb része nem is titkolhatá neheztelését, de a fegyelem szigoránál fogva, a parancsnok egy pillantása elegendő volt arra,

hogy egy perc alatt a földézet megtisztuljon.

Ebéd után megint a városba mentünk, nyolc néger szolgát követve, kik mindnyájan nagy rostélylámpákkal világítottak előttünk. Egy utcába fordulva nagy embertömeget láttunk zajlani egy sátor előtt, melyben mint értesülénk, az ugynevezett kigyóevők, a *Beni-Aissak* felekezetbeli dervisek tartják irtóztató és fanatikus vallási gyakorlatukat. Ezt meg nézni elhatároztuk és benyitottunk. *Port-Ismáiliában* a suezi csatorna megnyitása alkalmával lefolyt ünnepély alatt is láttam e felekezet szertartását; de az ittenit sokkal körülményesebbnek találva, a következőkben tárom az olvasó elé. A rongyos és gyenge világánál fogva titokszerűnek látszó sátor alatt husz dervis ült szemben egymással, pálmalevelekből font nagy szőnyegen, mely előtt pamlagon a két fő dervis foglalt helyet, kik megjelenésünkre rongyos fatá bouretek hozattak számunkra, jó kávéval és csibukkal vendégeltek meg. Ez alatt a dervisek különböző s a földig érő hajlongások és jajveszeklések között, hol tompa hol visító hangon *Allah* nevét mondogatták, félóráig művelve ez iszonyu litániát. Az egyik főpap jeladá-

sára, három fiatal ember jelent meg, hosszú perzsa kucsmában és még hosszabb tilinkókkal kezökben, a sor ellenkező oldalán fogva helyet keresztbe font lábakkal, mielőtt a főpapok előtt meghajtották magokat. Most elővéve tilinkójukat abból keserves egyhangu dallamot csaltak ki, mire a két főpap letevé csibukját és felállott. A dervisek is felállottak, kik közül a főpapok egyet, hihetőleg a legvallásosabbat és legéredemesebbet, kiválasztva, a középre vezettek.

Most egy öszszakállu arabs, bőrzsákot hozott elő, melyből az idősebb főpap egy fehér-szürke nagy eleven kigyót vont ki, azt a választottnak megmutatva s tátott szájába nem érthető szavakat mormogva, vele *Allah* akaratját közölve, s öt háromszor megcsókolva. Azután paptársa felé fordult, a kigyó nyakát annyira szorítva, hogy az fájdalmasan kinyitva száját, fullánkját öltögeté. Az idősebb intésére, a másik főpap a kigyó száját szigorú vizsga alá vette, háromszor helyeslőleg fejezve ki, hogy a kigyó mérges foga el van távolítva; miről mi is meggyőződhattünk, miután az állatot körülhordozták.

Végre, a választott markába nyomják a kigyót, melyet az, alig hogy kezei közt érez,

görcsösen megszorít és Allah nevét háromszor kiáltja. Mire a mögötte álló dervisek egyike kiugrott és hátulról derekon ragadá, hogy himbálózásában elősegítse. Most a választott egész dühvel fogott neki a kigyóévésnek, előbb fejét szakgatva le, azután hajlongva és ismét hol a farkából, hol felső részéből harapva ki darabokat s ezeknek meg-rágása és lenyelése után égre tekintve, s reszkető hangon Allah nevét ordítva. Hovatovább nagyobb dühvel szorongatva áldozatját markai között, folytatá annak szétmarcangolását, mialatt a két főpap, jobbra és balra állva, kezeit simitgatá és csókolgatá, kérve őt, hogy ime már eleget téve Allah akarátának, bocsássa ki az állat maradványát. De ez annál ingerültebben folytatja vad működését, növekvő vakbuzgalommal orditozva: Allah! Allah! mit a főpapok is megsokalva, erőszakkal csavarták ki kezéből a kigyót. Az ily módon ájulásig kimerült őrzöngöt, három barátja visszavezeté helyére.

Borzadálylyal távoztunk e jelenet színhelyéről és szabadba érve, rögeszmés álomnak tetszett az egész látvány, melynek ismétlését nem ohajtottuk. A legközelebbi utca sarkán

több bámulótól környezve, egy sudani bűvész tüzes kőszéndarabok megrágása és megevésével mulattatá a közönséget, míg társa egy a byssiniai, tört üvegdarabokkal delektálta magát, azokat legnagyobb bámulatunkra megrágva és lenyelve.

Az idő már későre járván, a zsibongó néptömegén át, a kikötő felé siettünk, azon véve észre magunkat, hogy számárvezetőink és lámpahordozóinkon kívül, még mintegy negyven arabs gyerek csatlakozott kíséretünkhöz, fáklyákkal, arabs dalokat zengedezve és szüntelen babsist kérve. Így értünk hajónkhoz, hol miután kíséretünk óhaját kielégítők, szétoszlottunk. Társaságunk egy része még theá-hoz ült, én pedig bágyadt testtel, alig várva a lefekvést, jó éjszakát mondék s kabinomba vonultam.

Ötödik fejezet.

(Decemb. 4-e — Egy vélt hajótörés. — Vallási gyakorlat. — Dumpálmák. — Szuháth. — Országos fog- és fenyítőház. — A foglyok ruhatára. — Krokodil-vadászat. — Kudarc. — A krokodil életmódja. — Girgeh. — Kopt. kath. kolostor. — Öv és zsinór. — A kormányzó palotájában. Arabs imámok.)

December 4-én szokottnál korábban indultunk el, de majd meg is adtuk az árát, mert köd levén, pilotánk eltéveszté az irányt és hajónk teljes gőzerővel oly hévvel ütődött egy fővénypadhoz, hogy ágyainkból csaknem kivetődünk, azt hive, hogy hajótörést szenvedtünk. Kapitányunk hangja azonban csakhamar megnyugtata és mindenki meggyőződött a veszély eltávolításáról. Ennek dacára azonban aludni többé nem lehetett és társaságunk nagyobb része felkelt, kisértve a hajó földélezetére, a hol megtudtuk, hogy a Niluson felfelé, ily megfeneklések alkalmával komolyabb baj nem eshetik, de lefelé evezve, a víz sebességével egyesült gőzerő ily eset-

ben a legszilárdabb járművet is szétzuzná; és innen van, hogy az egyiptomi kormány itt az éjjeli hajózást megtiltotta.

Virradni kezdé és mi tanúi valánk egy buzgó arabs vallási gyakorlatnak. Egyik szolgál a hajóskapitány számára szőnyeget hozott elő, azt a földélzeten kiterjeszté, azután ura papucsait lehuzta, lábait egy kanna vízzel leönté, megtörölte s azután meghajtva magát eltávozott. Ugyanazt ismétlé, kiki magára nézve a legénység, mire a kapitány napkeletnek azaz Mekkának fordulva, letérdelt s az imádság kezdetét vevé.

Igy térdelve földig borulnak, s homlokukkal a szőnyeget érintve felállanak, hol jobbjukat, hol baljukat, vagy mindkét kezüket fülökhöz helyezve nyitott tenyérrel oly módon, mint gyermekeinek a számárfület mutogatják; azután testük hosszában a földre vetik magukat, mire rögtön felegyenesedve égre tekintenek, karjukat összeszorított ököllel felfelé terjesztve. Imájuk félórát tart, mialatt szájuk folyvást jár, anélkül, hogy egyszót is szólnának.

A nap keleti pompában kelt, ragyogó szépségben tüntetve fel a két part hosszában elvonuló csodás növényzetet, mely

most egyre bujább kezd lenni. Az eddig látható datolya-pálmákat itt dumpálmák váltják fel, fölséges akaciákkal, zománcos ricinusokkal és ausztraliai eukalyptusokkal váltakozva. A d u m - p á l m á k gyümölcse háromszögletű pulykatojás nagyságu vörhenyes zöld, a kised kókusz dióra emlékeztetve, és százával csüngve a levelek alatt rejtőző gerezdeken; nem ehető, de szárítva kitűnő orvosszert és lisztet szolgáltat. A datolyafák Egyiptom minden részében nagy ápolásban részesülnek, mert a lakosság e növény nélkül nem is élhetne. Gyümölcse úgy nyersen, mint szárítva, vagy kecskebőrben sajttá készítve fő és legkedvencebb eledele az arabnak, míg fája különböző nagyobb épületek számára kitűnő anyagot nyújt és többnyire a kormány által használtatik fel. Leveleiből különböző kosarakat fonnak, gyékényt szőnek, melyet fekágy gyanánt és a mecsetekben szőnyegekül használnak.

Két óra után Szuháth előtt kötött ki hajónk, hogy köszenet vegyen s hogy az intendáns a konyhánk számára szükségelt eseséget beszerezze. Jussuf effendi barátunk arra figyelmeztetett, hogy e helységben van a legnevezetesebb országos fog- és fenyítőház, mely-

nek berendezése és rendszere sok érdekest foglal magában és mivel itt különben is huzamosb ideig kellett vesztegelnünk, megtekintésére indultunk. A fogház katonai laktanyához hasonlít, két emeletes, négy sarkán magas kerek bástyákra támaszkodva. Főkapuja előtt egy szakasz kavasz (lovas) és egy szakasz rendszer gyalogság képezik az őrséget, míg a bemenettől jobbra, egy külön udvarban, a kormányzó lakik, kitől a börtönök megtekintése végett engedélyt kértünk. A kormányzó szívesen fogadott s egy ékesen berendezett terembe vezetvén, a szokásos kávéval, csibukkal s többnemű hülleppel kínáltatott meg bennünket. Rövid mulatás után bucsút mondánk neki, de ő oly udvarias volt, hogy velünk jött, maga vezetvén bennünket a különböző osztályokba és minden dolog felől tájékozást nyújtott.

A fogház nyolc udvart képez, melyek ismét osztályokból állanak, a földszinten 12—24 embert befoglalható termekkel, magas boltozattal s igen magas keskeny résekkel ellátva, melyek a világot is csak gyéren bocsátják az ennél fogva homályos börtönökbe. Minden egyes rabnak gyékénye van, mely fekhelyül szolgál

s mely felett fogas függ, holmi apróságok számára. Fehér szürkés nagy négyszögű s a mi kockatalajunkra emlékeztető téglák burkolják a padlatot.

A nők és gyermekek külön szobákban az első emeleten laknak, de gyakran egy udvarban sétálnak a legmegrögzöttebb zsidókkal, kiktől fájdalom! rosznál egyebet nem tanulhatnak.

A második emelet a munka és szorgalomnak van fentartva. A rabok itt, hol szelyemgubókat bonyolítanak le, hol gyapotot vernek ki, gyékényeket kosarakat fonnak; a nők pedig a hadsereg számára vásznat szőnek és ruhát varrnak. Könnyű bilincseket hordva foglalkozásukban, nem fáradnak ki annyira, mint a mi rabjaink.

A súlyos büntettek miatt élethossziglani börtönre elítélt rabok a bástyákat lakják, melyek köröndje keskeny nyílásokkal ellátva egyszer s mindenkor folyosóul szolgál, hol a rabok hetenkint kétszer szívhathatnak friss léget anélkül, hogy a többiekkel csak valaha is érintkezhetnének. A rabok napokint négyszer imádkoznak, s hetenkint kétszer kapnak látogatást a helybeli imámtól, egyszer a katonai orvostól. Elede-

lük főzött bab és rizs, miben kétszer része-sülnek naponkint, míg ünnepélyek alkalmával kecskecombok és berbécs-lábakkal örvendeztetik meg őket.

Miután a férfiak összes ruhatára egy szál hosszú kék vászon ingből s egy, fehér vagy tarka kendővel homlokukhoz kötött fezből áll, úgy képzelhetni, mily furcsa helyzetbe jutnak ők, ha azt megmossák. Kimennek az udvarra, a medence elé állnak s egyszerű természetességgel fejükön keresztül a vízbe bocsátják azt, melyet miután egy szikamorfa deszkával jól elpáholtak; kifacsarnak s egész kényelemmel ismét felvesznek.

Lefolyván kiszabott időnk, szíves köszönetet mondtunk a börtön kormányzójának és hajónkra mentünk. Ideje volt, mert a többszöri éles fütty rögtöni elindulásunkra utalt.

Alighogy órányira haladtunk, hajónk egy fővénysziget közelébe jutott és kapitányunk ismét első volt, ki a parton állatot vett észre. Végre tehát mégis előttünk feküdt az annyira várt és óhajtott vizözönelőtti hüllő a krokodil, melynek megpillantására rögtön megállítottuk járművünkét s negyed magammal, nevezetesen Stwrtnik báró ezredessel, Nugent

gróffal s egy olasz utitársunkkal, felfegyverezve ladikba szálltam, óvatosan közeledve a szörnyeteg felé, mialatt utitársaink a hajó legmagasabb pontjáról, látcsövekkel ellátva, legnagyobb figyelem és érdekeltséggel kísérték mozdulatainkat. Közeledésünkkel arányban, az állat egyre nagyobbnak tűnt fel. Kormányosunk egy benszülött, maga is bevallá, hogy ez a legnagyobbak egyike, melyet életében látott s 25 láb hoszunak mondá; arra figyelmeztetve bennünket, hogy mind a négyen egyszerre löjjünk, ketten a nyaka, ketten a hasa alá, mert csak így ejthetjük el.

Csolnakunkat a víz sekély volta miatt nem használhatván többé, ledobtuk fővegünket, kabátunkat, lábbelinket és térdig türve nadrágjainkat gázolva haladtunk tovább, miután indusok módjára, leguggolva és puskáinkat lövésre készen tartva közeledtünk. Nem lehattünk száz lépésnyire, midőn a vízbe tekintő szörnyeteg már mozogni kezdett. Most halkan figyelmeztetém az ezredest, feküdnénk hasra, mert különben rögtön a víz alá merül és vége a tréfának; mit teljesíténk is, mire az állat is előbbi tétlenségébe esett vissza.

A krokodilnak finom szaglása és roppant éles látása lévén, nem kis feladat volt a sima fővénYTELEPEN észrevétlenül közeledni, miután egyszer már meglátott; és minden áron hozzá kellett férnünk, mert ha nagyobb távolról lőnek rá, ha találva van is, páncéljáról lepat-tan a golyó.

Az ezredes azért felkért, közelednénk még vagy ötven lépést s engednők át neki az első lövést, mibe mi beleegyeztünk. De alighogy kellemetlen helyzetünkben harminclépésnyi távolt tettünk volna hátra, észrevőn, s egész kényelemmel a Nilusba bocsátkozott. Mi természetesen felugrottunk s oda szaladtunk azon reményben, hogy talán egy más ponton megint mutatkozni fog, de kormányosunk füttye és intéséből megértettük, hogy hasztalan várakoznánk tovább.

E percben Nugent gróf a sziget északi oldalán egy fekete pontot vett észre, mondván: „fogadok bár mibe, hogy az ott egy krokodil.“ Erről mi is meggyőződve, ellenirányban szaladtunk, az állatot megkerülni igyekeztünk. E csalfogás annyiban sikerült, hogy nem vett észre mindaddig, míg oldalt haladtunk; de midőn már megközelítve épp

célba akartuk venni, mintegy gúnyolódva ez is mozgatni kezdé farkát s a víz alá tűnt.

Boszankodva a kudarc miatt s röstelve a vállalat meghiusultát, visszafelé indultunk. Azonban ez is bajjal járt, miután gyakran térdig süppedve a fekete szennyes homokba, a fővénytelep hálózatából alig vergődhattünk csolnakunkhoz, honnan aztán nemsokára hajónkhoz is elértünk, kimerülve, kifáradva, piszkosan. Itt azonban volt mit hallanunk s egyik csipős megjegyzés a másikat érte. Különben nem rajtunk mult, hogy az állatot el nem ejtettük, mert a krokodil vadászata sok körülménynyel jár, mire nekünk időnk nem volt. A vadászok ugyanis a krokodil tartózkodási helyén éjjel gödröket ásnak, hová elrejtőznek mielőtt egy megölt juhot vagy bárányt állítottak volna maguk elé mintegy tiz lépésnyire. Akrokodil napkeltekor hagyja el nyughelyét és éles látásánál fogva csak hamar megpillantva a csalétket, tátott szájjal közeledik feléje ; mialatt a vadászok leshelyökből torkába lőnek, s miután ez a legkényesebb része, a szörny rögtön felfordul.

A krokodil az év leghidegebb négy hava alatt nem eszik semmit és jöllehet hogy

négylábu állat a vízben és szárazon egyaránt fentartja magát. Tojásait a száraz homokba tojja, azokat ki is költvén. A nap legnagyobb részét a Nilus partján, vagy fővényszigetein tölti, míg éjjelre a vízbe rejtőzik, miután a víz hőmérséke nagyobb mint a légé, alkonyatkor vagy hajnalban. Az előttünk ismert állatok között, ez egy az, mely legkisebb testből legnagyobbá fejlődik, miután tojásai nem nagyobbak a ludéinál, melyhez hasonlítanak is; és a kiköltött krokodilok nem hosszabbak mint azok tojásai, noha 20—25 lábnyira is kinövik magukat és ezer évig is élének. Szemei kicsinyek a disznóéihoz hasonlítva; fogai hosszúak, hegyesek háromszögűek. Testének felrészét kemény pikkelyek borítják és a krokodil az egyetlen állat, melynek nyelve nincs. A'lkapcája merően mozdulatlan, és felső szájpadrását csapkodja az alsóra, mely sajátsága szintén kivételt képez az élő lények között. Négy lába hatalmas karmokkal van felfegyverezve, melyekkel alteste fedetlen részeit védi. A vízben vak, a szárazon igen éles látásu. Miután ideje nagyobb részét mégis a Nilusban szokta tölteni, szája tele van apró vizi rovarokkal, me-

lyek vérét szivogatják. Nincs állat mely ne irtóznék tőle, kivéve a kised billegényt, melylyel békében él, minthogy rá van szorulva. Midőn ugyanis a krokodil a vízből szárazra megy, első és legnélkülözhetlenebb szüksége a friss lég s ez oknál fogva tátott szájjal érkezik a partra. A billegények azonnal a szájába repülnek s rövid idő múlva megszabadítják a kínzó bogaraktól. A krokodilok érzik ennek jótékonyosságát s azért nem is bántják e piciny jótévőjüket.

Girgeh előtt esti 8 óra körül kötöttünk ki s mint rendesen, itt is a helybeli kormányzó fogadott s a kölcsönös üdvözetek kicserélése után partra szállánk. Holdvilágos este volt; a karsu minarétek tömkelegében egy, kereszttel ellátott sugár tornyot vevénk észre: a polgárosultság és műveltség magasztos jelvényét, mely a fanatikus muzulmánok városában jótékony hatással volt lelkünkre. *Cogliervina* lovag felkérte a társaságot, hogy miután a helység lakhelye egy katolikus missionariusnak, ki távol hazájától, az idegen földön a művelődés érdekét szolgálva, már eleve kinyerte nagyrabecsülésünket és a legnagyobb tiszteletünkre méltó: neki látogatást

tegyünk. Mire társaságunk, minden valláskülönbség nélkül, legott késznek is nyilatkozott.

A kormányzó kíséretében egy, zárdaalakú szegényes épület előtt megállapodtunk, ajtaján kocogva, mely nem sokára megnyilt, és mi egy, lámpával ellátott fiatal növendékpapot láttunk magunk előtt vörhenyes kopott reverendában, melyet zöld szíj csatolt derekához. Ez a szentferenci szerzetesek egyik testvére, kit a katolikus propaganda ezelőtt két évvel küldött ide Florenceből, hogy egy 400 lélekből álló katolikus község lelki javait igazgassa. A szegény fiatal lelkész egy személyben orvosa, ügyvédje, iskolamestere, cselédje isten e fekete birkacsoportjának s mind e szolgálatokért s valódi áldozatkészségeért csak egy frankot kap napi dijula lyonikath. propagandától. Látogatásunk szegény lelki atyánkra nézve, valódi ünnepélylyé vált sazt sem tudá, hogyan fogadjon s mint lászson el minél jobban bennünket. Felvezetett lakására mely az emeletet foglalva el, két kicsiny s igen szerényen butorozott szobából áll. Ugy látszik, ő is elsajátította a vidék szokásait, mert különös jó török kávéval és szivarokkal vendégelt meg.

Hozzá intézett kérdésemre, hogy miért nem viseli a fehér zsinórt mint rendje igazi jelvényét derekán? a pater így válaszolt:

— Uram! — miután a koptok valamint az arabok a zsinórt egyaránt gyalázat jelének tartják, engedélyem van rendem főnökétől, helyette selyem-, vagy bőrvet hordhatni.

A következő nap vasárnap lévén, megígértük, hogy az általa tartandó reggeli istenitiszteleten jelen leszünk és hajónkra térendők, bucsút mondánk neki. Most azonban a kormányzó állott elő követelésével, minden áron megvendégelni ohajtván bennünket. Dacára hogy fáradtak voltunk, nem akartunk udvariatlanok lenni és elfogadva meghívását a lelkész kíséretében a kormányzó lakásának irányoztuk lépteinket, hol egy tágas s izletesen berendezett terembe vezettetve, ottománokon helyet foglaltunk. Most több délceg arab szolga jelent meg, csibukot és nargiléht rakva lábaink elé s kezünkbe adva azok hosszú, ruganyos kigyódzó szárát; míg mások keleti gyümölcsöket, kávé, jó narancs hülepet és kitűnő *cedratot* (cédrus vizet) hordottak fel tálcákon.

A terem udvarra eső ablakai nyitva

levén, kinéztünk, kimondhatatlan élvezet találva a holdvilág által tündériesen megvilágított táj e háborítatlan szemléletén. A folyosón két arabs mufti énekelt, a koránból adva elő több dalt. Ramadán alatt ugyanis minden előkelőbb arabs családnál egy vagy több mufti imádkozik reggeli 6 órától éjfélig az illetők boldogságáért s innen van, hogy jelenlétünk sem zavarhatta meg e szertartást, mit Jusuf effendi magyarázott meg nekünk. Végre a füst és szokottnál erősebb *dohányzás okozta* kábultság nyugalomra inte bennünket s azért köszönetet mondva szíves házigazdánkknak a kormányzónak, elhagytuk lakását, kísérve általa és Andrei atyától. A kikötőhöz érve, még elég korán jutott eszembe, hogy igen alkalomszerű volna a kormányzót és a szerzetest következő napra ebédre hívni. Tervezet azért a többiekkel is közlém, s ők készséggel fogadva el ajánlatomat, utasításunk folytán a biztos azonnal meghívást intézett kísérőinkhez, kik megjelenésüket meg is ígérték. Ezek után jó éjt kívánva egymásnak, kiki pihenni ment.

Hatodik fejezet.

(Dec. 5. — Kopt istenitisztele. — Setis temploma. — Leszármazási tábla. — Thinis. — Sebes vágtatás. — Az ebéd. — Nyughatatlanság. — Étlap — Blome tábornok felköszöntése. — Coglievina kalandja. — Jussuf effendi Giurgiule. — Vallomás.)

December 5-én reggeli 6 órakor már mindnyájan az étteremben valánk, és társaságunk reggelihez ült, hol csokoládét, hol kávéfogyasztva s azután mesterünk vezetése alatt a templomba mentünk. Ez egy, rácsozattal fedett nedves szín, oltárral ellátva, mely nélkül inkább istállóhoz mint templomhoz hasonlítna. Talaja mint a mecseteké pálmagyékénnyel van bevonva és a nők számára rostélyozott folyosók vannak fentartva benne. A férfiak fehér turbánjokat le nem veszik, és keresztbe font lábakkal ülnek a szőnyegen; midőn azonban a pap az oltáriszentséget mutatja, felkelés helyett térdelve földig borulnak. Az istenitisztele az európaihoz mindenben hasonlít, lati-

nul megy, a ministrans arabs gyermekek latinul mondják el a szertartási imákat, az egyházi szónoklat s a hirdetések nyelve ellenben az arabs.

Az orgona valamint más hangszerek teljesen hiányzanak, talán azért, mert a verebek ezrenként tanyáznak a rostélyzaton s a zúgokban, csiripolásukkal az egész templomot betöltve s arabs felfogás szerint ez felér Cherubini miséjével.

Az oltár átellenében székek vártak bennünket s mi azokon helyet foglalánk, igen buzgón imádkozva. Amint látszott, jelenlétünk az imaházba gyűlt kopt község nagy sokaságára igen jótékony hatással volt, miről később meggyőződést is szerezhettünk magunknak. Az istenítisztelet után a sekrestyébe vonultunk, a lelki atyának köszönetet mondani s a templom valamint a községbeli szegények számára néhány Napoleond'ort nyújtottunk neki át, mit ő köszönettel fogadott.

A szabadba jutva igénybe vettük a ránk várakozó lovakat, hogy a három órányi távolságra fekvő Abydost meglátogassuk. Nyomatott programunk szerint egész Belianeig hajtót kellett volna használnunk, mivel a neve-

zett helységtől csak nyolc kilométernyire esnek a romok, de a Nilus ármaradványai lehetlenné tették ezt s így kénytelenek voltunk a hosszabb és fáradságosabb utat választani.

Most gátokon, majd töltéseken és kiterjedt erdőkön, virágzó helységek zománcos rétei és szántóföldjei között hol vágztatva hol ügetve haladtunk el.

Két órai lovaglás után egy széles csatornához jutva, kényszerülve valánk keletnek fordulni. Itt nemsokára egy faluhoz értünk, mely a legfestőibb magaslatok egyikén feküdve, kedvező benyomást tett ránk. A község scheikhja néhány előkelővel egyesülve sietett a lakosok nevében bennünket üdvözölni és *Salam alikokkal* fogadni. Itt leszállottunk lovainkról, hogy a falu alatt fekvő gyönyörű dumpálmaerdő ölében rövid időre megpihenjünk, miután újult erővel ismét neki indultunk s átvágztatva a csatornát borító pompás köhídon, néhány perc múlva a homoksivatagon valánk.

Még egy órányi utunk volt, melyet nagyszerű dűledékek és ásatok között tettünk hátra, és elértük a lybiai hegység lába alatt fekvő *Abydos*. Ez nem a költő által megénekelt és Hero valamint *Leander* szerelméről

nevezetessé lett és Xerxes parancsára *Sesto átellenében* hiddal ellátott hellesponti városka; hanem az idegen utasok nagy sokasága által látogatott thebai *Abydos* méltóságos templomai-val, melyek az *ókorban* Rhamses, Osiris és Setisnek voltak szentelve.

Meglepetésünk általános volt és Setis temploma első megpillantására megrendültem. Nem tudám hol kezdeni vizsgálatomat és az épület nagyszerűsége, képzelt mesés titkai, építészeti modora és küldiszitvényeinek mesteri volta, minőhez hasonlót eddig még nem látánk, egyaránt lekötötték figyelmünket. Dobogó szívvvel léptünk belsejébe és úgy találám, hogy Strabonak igaza volt, midőn annyira felmagasztalá az abydosi memnoniumot. Ez óriási kötömeg belseje két külön istenségnek szentelve két kisebb és két nagyobb egymásba nyíló osztályból áll, melyek nehéz sima kőmennyezetét széditő magasságu és művészien faragott domborművekkel pazarul ellátott oszlopok tartják.

Osztályról osztályra menve vizsgáljuk meg titokteljes festményeinek nagyszerűségét és meglepő faragványainak szépségét. De alig érzük szemünkkel az oszlopok magasságát,

melyek ormáról ezredek óta ékeskedő pálma-levelek csüngnek le, kitünő állapotban. A két főtemplom *Setis* király és *Ramses* fiáé volt, kik együtt uralkodva mindkettőt saját nevökre építtették. Az atyakisrályé a keleti oldalt foglalja el és jobban van fentartva mint a fiué, melynek több oszlopa összeroskadva a földön hever, festményei elmosodvák, faragványai ütöttek kopottak.

A kiásások alkalmával itt *Setis* főtemplomában találták az egyiptomi dynastiák híres leszármazási tábláját, mely sokkal szabatosabb kimutatással birt valamint épebb is mint a *Ramses* templomában lelt és mind a mai napig is a londoni muzeumban látható leszármazási tábla, melyről azt állítják a tudósok, hogy az csak gyarló másolata az előbbinek.

E remek kőtáblát a második terem nyugoti oldalának egyik fülkéje rejti magában. A tábla, *Setis* királyt és fiát akkoriban még herceget, életnagyságban ábrázolja; az utóbbi tüzet nyujt atyjának, ki az oltár előtt áldozati hymnusát zengi el. Elöttük kiemelkedő látkörben olvasható a több dynastiából álló egyiptomi királyi családok névsora hieroglyphicus faragványokban, melyek élén, egy cimer-

ben *Menetának*, az egyiptomi monarchia alapítójának neve ragyog. Az itteni ásatások csak néhány év óta tartanak és már is szép sikerhez vezettek. Az alkirály azonban nagy gondot fordított az egyiptomi régiségekre és minthogy mindenütt szakférfiak vezetése alatt foly a munka, úgy remélhető, hogy ezentul a tudomány és művészet érdekében, hovátvább becsesebb tárgyak kerülnek napfényre.

Éjszakra e helytől, egy dombon feküdt hajdan *Thinis* városa, az egyiptomi monarchia bölcsője. Itt nyugszik *Osiris*, kinek temploma a legrégebb és a legtiszteletreméltóbb építmények egyike Egyiptomban s mai napig is kedvenc búcsúhely. Pharao országának főemberei ide temetkeztek, csak hogy *Osiris* istenség közelében nyughassanak. Minthogy a kiásások szüntelen újabb felfedezésekhez vezetnek, remélhető, hogy egy nap még *Osiris*nek századok óta keresett becses mumiáját is meglelik.

A földig összeomlott nekropol dűledékei és egész kis piramisnyi magasságra felhalmozott romjai közül, melyek alatt ötezer év óta pihenik örök álmukat Egyiptom első kitünőségei, alig tudtunk kivergődni! Mi lehetett ennyi idő előtt Európa?

Visszatérve *Setis* templomába, egy, a földön kiterített és mindennemű eleség és gyümölcsökkel bőkezűleg ellátott abroszt találtunk. Mindezt pincéreink tevéken szállításra ide. Letelepedve vagy az oszlopokhoz támaszkodva, kiki a legnagyobb étvágygyal fogyasztotta reggelijét, több palack pezsgőt üritve a lovagias nagylelkű *Khedive* egészségére. Ez alatt az ásásokra felügyelő janicsárok egyre nagyobb számmal gyülekeztek körénk, bámulva zajos kedvünket, jó étvágyunkat, melyet hogy benők is felébreszszünk, több ennivalót küldtünk nekik; de az estére eltett szivarokat kivéve, mivel Ramadanjok volt, mitsem fogadtak el. Mi is szivarokra gyűjtve, felkerestük az udvarban abrakoló lovainkat.

Az ezredes, egy barátom és én azonban elsőként levén a templom elhagyásában, azonnal megtaláltuk állatainkat. Minthogy az ezredesnek különösen igen rossz és lusta lova volt, elhatározta azt felcserélni, hogy hárman sebesebben lovagolva a többieknél, hamarabb érkezzünk hajónkra, s még időnk is legyen néhány levelet írni, s azokat a Philaeből érkezendő gőzhajói póstával Európába küldeni. A csupa véletlen úgy hozá magával, hogy épp

derék mentorunk fiatal és tüzes paripája állott a miénk mellett; az ezredes minden további habozás nélkül ráült és sebes vágatva velünk együtt az udvarból eltűnt.

Kiérve a sik pusztára, lovaink kantárszárát neki eresztettük s az órai homoktért tizennyolc perc alatt futottuk meg. A művelt földekre érvén, rövid időre megálltunk, mialatt ezredesünk tréfásan megjegyzé: hogy a professor hálás leend, miután oly csendes állatot hagyott hátra számára s ezzel ügetve folytattuk utunkat, két órai lovaglás után 5 óratájt hazaérkezve.

Naplemente után társaink is előjöttek, szállingózva és lélekben testben egyaránt kimerülve. Esti hét óra volt és Conrad belga főinspector szellemdús leánya s lovagja a németalföldi juris utriusque doctor, valamint *Coglievina* tanár még mindig késtek. Meghívott vendégeink lévén, nem várhattunk tovább az ebéddel s náluk nélkül az asztalhoz ültünk.

Most általános nyughatatlanság kezdte minket megszállani és minél tovább haladt az idő; annak érzete arcainkon is hová tovább erősebb kinyomatot nyert. A kisasszony anyját, *Conradné* asszonyt valódi aggodalom fogta el

s ő nem is titkolhatá a miatti félelmét, hogy ez idegen országban, éjszakának idején, az ismeretlen utakon könnyen eltévedhetve, valami baj érheti őket. Mire a nem kevésbé levert és feltűnőleg rossz kedvű alkirályi biztos a mellette ülő helybeli kormányzót felkérte, lenne oly szives két lovas rendőrt (kavaszt) küldeni az elmaradtak felkeresésére, mi iránt ő a legnagyobb készséggel intézkedett is. Tudni kell, hogy Jussuf effendi barátunkat minden egyes vendégért felelősség terhelte!

A harmadik tál ételt költöttük el, midőn kipuffadt piros arccal és lelkendezve toppant be a hollandus, *Conrad* kisasszonyt hozva karján. Most valódi mozgalom támadt és mindnyájan a jövevények felé fordulva élénk kíváncsisággal kérdeztük: hol a professor? Nem tudjuk! — nem láttuk? — volt a rövid válasz.

Némileg megnyugtatta s az elveszetteknek véltek megjelenése következtében a még hiányzó tag megkerülését is remélve, valamennyire visszanyertük kedvünket és folytattuk pompás ebédünket, melynek menuje sorrendben így következett:

Leves előtti hideg étkek. Közép tengeri osztrigák és rákocskák. Afrikai olajgyümölcs veszfáliai sódarrral.

Meleg étkek. Tapioca-szágó leves nilusi csukamáj-galuskával. Haché fogoly szalmiával. Nilusi kardhal, (egy kecsgefaj,) mayonnaissal. Vad libamáj szarvas gombával.

Zöldségek. Articsoka töltve. (a la Richelieu). Óriási viasz spárga friss olajban sütte.

Sültek. Szalonkák krustádjával (piritott kenyérrel) Töltött bárány rizses malozsával. (Valódi arabs delicatessé s nem is rossz.)

Saláták. Vegyes francia zöld. Több keleti gyümölcs befőtt.

Édes étkek. Plumpudding angolosañ. Ananász felfújt.

Gyümölcsök, csemegék Banánygyümölcs, friss ananász szőlő, datolya és több másféle; párisi bonbonsok, rajnai és bordeauxi borok, különféle francia pezsgők, quantum satis. Valódi mokka kávé, chartreuse (pompás zöld színű) és a legfelségesebb havannah szivarok.

Különben könnyű a vendégeket így tartani, midőn 150 millió frank évi jövedelmünk van! — — —

A kormányzó progressista levén, derekasan ürité a különféle nedvet tartalmazó poharakat. Az ebéd vége felé Blome gróf pohárral kezében felkelt, igen sikerült köszöntést mondva franciául az alkirály és családja egészségére, országa felvirágzására! A lelkiatya kenetteljes szavakban adta át arabs nyelven e felköszöntés értelmét a kormányzónak, ki felállván, legnagyobb meglepetésünkre arabul viszonzotta az üdvözetet, diplomatai tapintattal, mit az

alkirályi biztos franciára fordítva, velünk a következőkben közölt: a tartomány kormányzója forró köszönetét nyilvánítja *gróf Blome* tábornoknak, hogy poharat üritett szeretett és hatalmas ura a *Khedive* egészségére, országunk előhaladása és felvirágzására; és hálát ad *Allahnak*, hogy alkalmat nyújtott neki is, tiszta szivéből üritetni poharat a francia császárné, az osztrák császár és magyar király mint szintén ama hercegek egészségére, kik jelenlétük által a suezi csatorna megnyitását a világ előtt annyira becsessé tévék és az egyiptomi alkirályi udvart látogatásukkal megtisztelték. Miután társaságunk több nemzetet képviselt, képzelhetni mily éljenzés követte a kormányzó beszédét.

Az asztalt épp odahagyni készülvén, egyszerre megnyílt az ajtó s egy arabs bey valamint a kiküldött kavaszok társaságában előttünk állt elveszettnek hitt professorunk, ki az általános örömnnyilatkozatok és kérdezősködések ostroma között alig juthatva szóhoz, magával hozott vendégével, kit mentője gyanánt mutatott be, az asztalnál helyet fogott, elkezdve kalandja elbeszélését, melyet mi a legnagyobb figyelemmel hallgattunk végig.

— Uraim! — szólt ő, — a mint önök nagyobb része tudni fogja, utolsó jöttem ki a templomból, s mielőtt elindultam volna még néhány jegyzetet tettem naplómba. Azután lovam után néztem, mely azonban már eltűnt. Ez oknál fogva kénytelen valék az ott hátramaradt vén sovány szürke dögre ülni, mely minden erőmegfeszítem dacára sem volt rábirható az ügetésre. S így elmaradtam társainktól, kiket egyre nagyobb távolság választott el tőlem s noha ütlegek osztogatásában nem voltam szűkmarku, megcsökönösödött lovam csak lassan és lépést haladt, csóválva fejét farkát.

A nap hunyófélben volt, s a hold halvány világánál, végzetetlen hallgatagság és nyugalom közepett, egyedül találtam magamat a sivatagon, háromnegyedórányi távolra eltűnt társainktól. Nem vettem tréfára a dolgot, de bizva jó csillagomban, folytattam szomorú utamat, miglen egy magas töltésre jutottam, honnan legnagyobb szerencsémre egy emberi alakot pillanték meg lóháton, melynek körvonalai kísértetiesen mozogtak előttem. Torkom szakadtából kezdettem kiáltozni és hangom nem hangzott el hiában. Meghallá

és visszafordulva megállott! Hozzá érve, a kormányzónál tegnap este látott csendbiztosok egyikét ismertem fel benne. Nehány szóval s arcjátékkal értésére adám, hogy eltévedtem s hogy nagyon lekötelezne ha hajómhoz (a baburhoz) vezetne.

A derék ember jobban megérte, mint képzeltem és minden kitelhető módon értésemre adá, hogy előbb enni akar, mert éhes s egy más lovat szerez nekem, hogy aztán gyorsabban folytathassuk utunkat *Girgeh* felé. E pillanattól fogva biztosítva láttam magamat az éj, a muhamedanok fanatizmusa s a vad állatok ellen, s teljesen kalauzomra bízam magamat.

Utunk rövidítése végett, torony irányában haladtunk, keresztül menve sáncokon, töltéseken, bevetett földeken, míg végre egy középkori kőépület előtt megállapodánk. Ime egy fogház! gondolám magamban s ha eddig minden veszélytől megmenekültem, úgy most reményem lehet hozzá, hogy bezárnak s rabszolga leszek a barbarok földén.

Széles keleti izlésű kapun át az udvarba jutánk, melynek közepén egy terebélyes szikamorfa alá terített szőnyegen hat komoly kül-

sejü férfiü ült, egymás között beszélgetve. Vezetőm épp ahoz fordult közülök, kit házi urnak véltem, előadva neki kellemetlen helyzetemet. Nyájas arccal látám felkelni és jobb-ját nyujtva elém jönni. Megszorítva kezemet magával huzott és kért foglalnék mellette helyet.

Könnyebben lélekzeltem, mert az arabs vendégszeretetet közmondásos voltát már rég ismerem. Tört arabs nyelven kezdtem magasztalni a vidék jól művelt határát és különösen ama mosolygó földeket, melyeken keresztül lovagoltunk. A megelégedés észrevehető kifejezésével viszonzá, hogy e földek épp az övéi. Most gyermekeim soha el nem hagyott fényképeit vontam ki tárcámból, azokat neki megmutatva és észrevevém, hogy szemei megnevésedtek s ő atyai érdekekkel nézi azokat. E pillanattól fogva tökéletes kegyében valék arab-somnak. Ugy képzelém magamnak, mint Jakab patriárchát övéi körében. Bizalmat gerjesztő bibliai tekintélyt fejezett ki arca.

Csibukot adtak a kezembe, dohányoztunk és ittuk a zamatos jó kávé-t cukor nélkül. A házi gazda adott jelére, hat rabszolga állott elő, mosdótálakkal és kannákkal, az előbbi-

eket a vendégek elé rakva, az utóbbiakat kezökben tartva. Elszedték csibukjainkat és megkezdődött a kézmosás. A többiek példáját követve én is megmostam kezemet, az átnyújtott arany csipkés szegélyű kendőhöz törölközve. Az ily módon igénybe vett mosdóeszközöket most hátunk mögé állították, miután asztal gyanánt, több *fatabouretet* raktak egymáshoz illesztve a kör közepére, azokat szélsőyes alaku üvegmécsesekkel világítva meg. s egy nagy izmos rabszolga a fején hozott s különböző ételekkel megterhelt réztálcát helyezett ura elé az asztalra.

A mint kivehetém, az edények egyikében leves volt, a másikon berbécsus, a harmadikon galamsült, édes tészták, datolya és kenyér. Házi gazdánk mindenekelőtt egy kisdéd cipót vett elő, azt ketté töré, s felét nekem átnyújtva, kért, tenném el; míg a másik darab felét a levesbe mártá, azután azt is kezembe adván.

A levesevés ez eddig előttem teljesen ismeretlen módja, megvallom, nem kis zavarba hozott; de látván, hogy gazdánk után a többi is sorra mártogatja kenyerét a leveses tálba,

s azt szopogatja is: nehogy valakit megsértsek, magam is hasonlólag cselekedtem.

A szolgák szemben a házi urral állva várták gazdájok parancsát, s annak intésére most ujlag előhozták a *vizkannákat* és a minden étel utáni kézmosásnak én is alárendeltem magamat, a mi annál kellemesebb volt rám nézve, mert *evőeszköznek* nyomát sem láttam.

A házfő megtörölve kezeit, egy sült galambot marcangolt szét és elosztá darabjait vendégei között ezt többször is ismételve. Ujjaimmal szakítám le magam is a galamb melléről a hust s noha nem vagyok barátja az ilyenemű szárnyasoknak, mohón fogyasztottam.

Végre a kávé és csibukolás után még egyszer megmosakodva, a háziur példájára felállánk s rajtam kívül a többiek ebédutáni imájukat intézték Allahhoz. E jelenet alatt én is hálát adtam istenemnek, hogy ily biztos helyre és jó emberek közé jutottam. Most négy felnyergelt pompás arabs lovat vezettek elő, mire a bey az udvart árnyaló felséges szikamorfáról, mely alatt ülénk, egy galyat tört le, azt nekem átnyújtva s így szólva: fogadja Ön e zöld ágat őszinte barátságom

jeleül s annak zálogául, hogy szerény hajlékomnak mindig szívesen látott vendége!

E szavakra felsegitett legjobb paripájára, miután maga is lóra ült, két, talpig fegyverzett szolgájával, kik janicsárunkat követve ünnepélyes menetünket megnyitották.

Csak most jutott eszembe, hogy ottlétem alatt egy női alak sem mutatkozott. De nekem úgy rémlett, mintha távozásom alkalmával, az épület egyik szárnyát borító rácsozat mögül, több fátyolozott női alak, bucsúintésekkel tisztelt volna meg engem.

Utunk eleinte elég kellemes volt, de később hol mocsáros földeken és töltéseken, hol pedig rossz fahidakon és áttört gátokon haladtunk keresztül és másfél órai fáradságos lovaglás után ime itt vagyok önök között, épen és egészségesen, mit e felejthetetlen barátomnak köszönhetek.

S ezzel másodszor névleg is bemutatá Jussuf Giurgiule effendit, helységének scheikh-ját s egyszersmind legjobb barátját az asztalnál ülő tartományi kormányzónak. Azután poharat emelt egészségére, és hangsúlyozá, hogy a három datolyát, a kenyérdarabot s a zöld ágat legdrágább emléke gyanánt fogja

megőrizni és gyermekeinek meghagyja, hogy azokat, mint az arabs vendégszeretet legkedvesebb jelvényeit, tiszteletben tartsák.

Midőn az alkirályi biztos mint rendes tolmácsunk e felköszöntés értelmét az új vendégnek arabs nyelven megmagyarázta, a derék és becsületes scheikh arcára könnyek peregtek. Természetes, hogy e jelenetet is a lelkesedés hangján kifejezett éljenzés fejezte be.

Éjfélig mulattunk így együtt s kivált francia utitársaink voltak kifogyhatatlanok élceken. Az ezredes is igen eleven kedélyhangulatban levén, bevallá *Cogliervina* tanárnak, hogy ő volt ama szerencsétlen, ki lovát csupa véletlenségből kicserélte. Mire ő kész udvariassággal így szólt: sőt köszönettel tartozom önnek ezredes ur, mert legalább alkalmat nyújtott egy igen élvezetes kalandra, mely igen jellemző és ha nemis regényes legalább való és igaz.

Végre a sok pezsgő élvezetétől felhevülve, a szabadba mentünk s a fődélzeten még egy darab ideig beszélgettünk, sétálva és szivarozva. Miután vendégeink búcsút véve eltávoztak, mi is visszavonultunk és lenyugodtunk.

Hetedik fejezet.

(Dec. 6. — A kórán embere. — Meghívás az ünnepélyre. — A naszád. — Fafáklyák. — Fehér szamarak. — A keneki francia konzul. — Nábob. — A fantázia vagy háremi mulatság. — Arabs nők. — Arabs zenészek. — Szulejka.)

Dec. 6-án az egyszerre beállott s a folyam felületét egészen ellepő köd miatt, csak 8 órakor hagytuk el a *girgehi* kikötőt, *Denderahnak* irányozva utunkat. Mi is későn kelünk s minthogy a vidék szépségének élvezetét a köd lehetetlenné tette, társaságunk nagyobb része a társalgó terembe vonult jegyzeteket tenni vagy az átélt eseményeket és tapasztalatokat részletesen is leírni; mások kártyázáshoz fogtak, a hölgyek számára a tábornok whistpartiet rendezett, míg a *Nimrod-csapat* puskával vállán sétált fel és alá a földélzeten, várva míg a jó szerencse valami nilusi vadat hoz.

A jó szerencse azonban makacs volt s a hajóskapitány is megsokalva már a dolgot, vagy is inkább a sok sétifikálást, a Nimrodok egyikéhez fordulva így szólt: ugyan nem unták már meg azt a folytonos mozgást s nem volna-e okosabb valahol nyugton ülve kényelmesen pipázni és gondolkodni, mint így haszontalanul fáradozni?

A jó ember magáról ítelt, mert ő mint a kórán embere szerette a tétlenséget, egész nap egy ponton ült, csak kivitelkép hagyva el pár percnnyire helyét.

Délutáni ötórátájt egy virágzó nagy várost láttunk magunk előtt elterülni a Nilus jobb partján. Itt állomást kellett volna tartanunk, de hajónk a part alacsony és fővényes valamint a víz sekélyes volta miatt nem közeledhetvén Kenehhez, kényszerítve valánk a vele szemben a balparton fekvő *Denderah* előtt kikötni.

Itt kezdődik a sakálok valódi országa és itt van a vörös orru fekete s fehérrel pettyezetett snépfek tanyája. Ebédnél valánk, midőn egy fel-fegyverzett arabs lépett a terembe, kezében egy levéllel, melyet az alkirályi biztosnak nyújtott át.

Az, elolvasva címét, átadá *Primoli* grófnak, kihez intézve volt. A fiatal ember átfutá a levelet s mosolylyal érdekes arcán tudtunkra adá, hogy miután a *kenehi* francia konzul, a császárnénak, nilusi utazásakor tett szolgálataiért a becsületrend keresztjét kapta a francia császártól, ez alkalmat, ő ittlétünkkel egybekötve felhasználja egy esti ünnepély (fantázia) rendezésére, melyre ezennel társaságunkat is meghívja.

Elfogadva a meghívást, az alkirályi biztos azonnal intézkedést tett, hogy a helybeli kormányzó kis naszádját készen tartsák, melyen ebéd után a túlpartra mehessünk. Esti nyolc órakor már fődélzetén valánk s a hajósok szélnek eresztették a csinos kis járművet, melynek belseje széles török divánokkal ellátott s fényesen világított tereméből s egy, kisdud háló kabinból áll, melyet hivatalos utazásai alkalmával a kormányzó szokott használni.

Közeledve az ellenkező oldalhoz, bolygó tüzeket vettünk észre, melyeket, a partra érve, a keleten szokásos lámpáknak ismertünk fel. Ezek ölnyi hosszúságu rudakon álló s keskeny vaspántokból font kosarak, melyekbe

könnyen éghető fadarabok, mint olaj, cédrus, és szikamorfa szálkák dugdosvák. Ezek meggyújtva erősebb világot adnak a leghatályosabb fáklyánál. A konzul egész ménesét elénk küldé, hogy a félórányi távolra eső városba lovagoljunk. A mi itt nekem a szép lovak mellett is feltűnt, azok a különös fajú fehér és legszebben kifejlett magas szamarak voltak, minőkhez hasonlókat még Siciliában a szép szamarak hazájában sem láttam. Gyönyörűen felszerelve, pompás vörös és kék bársony nyereggel ellátva, a zok a nők s *Primoli* grófrendelkezésére állottak. Mivel hölgyeink e kirándulásban részt nem vettek, Beckers és magam is szamarakra ültünk. Ezek jobban ügetnek és vágatnak a háti lovaknál, de áruk is mesés, mert némelyike ez állatoknak 2500—3000 frank. A város nyugoti részébe érvén, egy fényesen világított uri palota udvarában szálltunk meg. Most a fölépcsőzet elé sieténk, hol a háziurat, öcscsét s a velük levő tartományi kormányzót üdvözlöttük. *Primoli* gróf néhány udvarias bókot mondott neki, mire a konzul karon fogá és felvezeté az első emelet tündériesen világított nagy termébe. Itt kölcsönösen bemutattuk egymást, a konzulnak a kapott rendjelért szerencsét kívánván.

A *kenehi* francia konzul egy 32 éves fiatal arabs kopt és *Bischarah* effendi a neve; valódi afrikai nábob, ki a legjobb nilusparti földből tizennyolc ezer holdat bir. A nagy terem keleti fénynyel és izléssél berendezve, gazdagon van ékitve híres mesterek festményeivel és velencei tükrökkel, melyek között Napoleon és Eugenia arany keretű életnagyságú képei függnék a bemenettel szemközt. A főhelyet *Primoli* grófnak engedéát a konzul és melléje ült, mi a falak körül elfutó divánokra telepedtünk.

Most néger gyermekek léptek a terembe, csinos vörös öltönyben, a vendégek elé ezüst csemegetálcákat rakva a földre, miután fehér ruhába bujztatott arabs szolgák jelentek meg, gyönyörű drága kövekkel megrakott csibukokat hozva, melyet a talaj megkimélése végett a tálcákra helyeztek. Ezalatt más szolgák nagy ezüst tálcákon, remek chinai csészékben, felséges cédrateot, mandarin és fehér málnahülepeket, a legkülönösebb fajú keleti gyümölcsökből készült sorbeteket és más csemegéket hordottak fel.

A háziur intésére most kétfelé nyílt az oldalajtó, melyen két fekete selyembe burkolt, tambourinnal ellátott hölgy jelent meg, követve

hat burnuszos arabs zenésztől, kik előttünk ismeretlen hurossal hangszerekkel voltak ellátva. A konzul előtt elhaladva, meghajtották magukat, miután a terem mélyébe vonultak, ott egy szőnyegen, keresztbe font lábakkal, leülve. Követte ezeket azonnal négy hajnal-szépségu arabs hajadon, aranyhimzetu tarka bőselyem bugyogókban, arannyal áttört fehér fátyolszerű átlátszó ingekben, azok felett vállukon arannyal gazdagon kivart bársony zuávkákban. Hosszan leomló fürtjeik között, a mi cigánynőinkre emlékeztetőleg, nagy és kis arany pénzek függtek, melyek a sűrű hajzatba fonva a nagy arany fülbevalókkal ékes öszhangzatot képeztek. Nyakukat nehéz arany lánc ékíté, kerekded karuk felrészén nagy karperecek tündököltek, míg piciny lábukat sárga és piros papucskák fődék, azok felett lábszárakon pereceket tartalmazva elefántcsontból vagy ezüsből. Mindnyájunkkal kezét fogva, a zenészek előtt álló pam-lagra ültek.

Alighogy elhelyezkedtek, egy meglepő szépségu leányka jelent meg a teremben. E nem várt földi lény bájainak látására meglepetésünk és bámulatunk általános volt. Gyermek-

kes mosolylyal ajkai körül s a legszeretetre méltóbb ártatlanság kifejezésével arcán és egész valóján, észrevehető zavarban közeledett a konzulhoz, ki helyéről felugorva eléje sietett, kezén fogta s a divánhoz vezeté, őt *Primoli* gróf mellé ültetvén, kinek Szulejka Bische néven kegyeltje és barátnéja gyanánt be is mutatá. E jelenetre *Mirza Schaffy* egyik hölgyalakja elevenült fel képzeletemben s ilyennek véltem én ama hurikat, kikért kelet költői annyira lelkesülni tudtak.

A leánya még alig tizenöt éves, a legtökéletesebb szépségek egyike volt, kiket életemben valaha láttam, sugár és karcsu. Holófeketeségü dús hajzatában gyémántok és drágakövek ragyogtak. De mindezeket fölülmutták harmatfehér arca, hosszú méla pillákkal ellátott mandulaalakú kék szeme, a merészen ívelt szemöldekkel; kissé hajlott orra, gyöngy-sorhoz hasonló fogai s az ezeket szegélyező klárisos rózsá ajkak. Ezekkel összhangzatban a legkedvesebb öltöny fődé tagjait; bőujju buzavirágkék selyem s aranynyal pazarlásig áthimzett tunika drága gombokkal ellátva, bő bugyogó fehér aranyszövetből, és a legpicinyebb fehér atlasz papucsok sötét gyön-

gyökkel ékitve ; míg hattyú nyakán pompás keleti gyöngysort s karjain drága kövekkel túlterhelt arany karpereceket hordott.

Valódi élvezet volt e két fiataalt így egymás mellett ülve látni. *Primoli* gróf is alig tölté be még a huszadik évet és azonnal észre lehetett venni, hogy egymásnak megtetszettek és e miatti zavarukat alig is titkolhaták. Nem értve egymás nyelvét, szemükkel és arcjátékuk segítségével igyekeztek szívök érzelmét tolmácsolni, mi, azt hiszem, sikerült is.

A bájos *Szulejkának* kincstárral vetekedő ékszereit mindenki bámulá és többen közelről is szemlélgették azokat. Magam is felkelve hozzá járultam, nem azért hogy drágaköveiben gyönyörködjem, hanem hogy bókot mond hassak Bischara effendi favoritjának. Magamhoz véve a biztost felkérém, forditná arabsra, a mit a leánykának mondandó vagyok. 'A leányhoz fordulva így szóltam: „Kegyednek mindenki drágaköveit bámulja ; engedje, hogy én is egy pillanatra nem gyémántjait, hanem kelet legragyogóbb két csillagát, Afrika legszebb kék szemeit, csudálhassam ! “ Nyájasan és elpirulva nyújtott nekem kezét, kérdezve, hogy, mind oly hizelgők az európai férfiak? — és elmosolyodott.

A szolgák most elszedték csibukjainkat és ujjalag kávét, sorbetet, hűlepet és más ehhez hasonló nyaláncságokat hordottak fel, míg a néger gyerekek kitünő havannah szivarokkal és felséges szultánin cigarettékkel kínáltak meg.

A konzul öcscse jeladására a zenekar most egy igen élénk, de épp oly zord jellegű afrikai táncdarabot kezdett játszani, sajátságos s a mandolinhoz hasonló egy és két húrú s vonó által kezelt hangszerein mire a legszélről ülő két táncosnő felkelt s a terem közepén egymással szemben állásba helyezé magát, a spanyol castagnetteket helyettesítő tallérnagyságu két réztányérral jelölve az ütenyt.

Maga a tánc a felső test különböző mozgásai és hajlongásai által képezve, az európainak valamennyire illedelmetlennek tetszhetik. Koronként azonban többször forognak maguk körül s a csárdásunkra emlékeztető lépésekkel helyet cserélnek, mire kihívó kacérsággal tekintenek szanaszét, s egyik lábbal térdre bocsátkozva földig borulnak, mint ezta catsoukában és majd minden spanyol táncban láthatni. Így folytatva s be-

fejezve mutatványukat, viharos tapszaj között helyökre ültek.

Rövidszünet után a másik két szebb leány is felállott s egy mélabús dalt énekelt kísérve a fekete selyembe öltözött két hölgy tambourinje által. Közben-közben a zene is megszólalt s a két leány az indusi bayadertancok egy nemét igyekezett utánozni. Természetes, hogy roppant képzelődő tehetség kellett hozzá, ez ügyetlen mozdulatokban, a kecses bayederek elbűvölő szerelmi táncát felismerni! Mindennek dacára általános meglegedés hangja nyilvánult a vendégek között s a tapsok most sem hiányoztak.

A működő hölgyek egy pohár malagát s különböző csemegéket kaptak jutalmul, melyet nekik a szolgák fehér aranyszövetekkel betakart tálcákon nyújtottak át.

Meg vagyok győződve, hogy sokan e sorokat olvasva, különösnek fogják találni, miszerint keleten tehát épp ott, hol a szesz italok élvezete általánosan tiltva van, muzulmánok és arabok fiatal leányai imamjok s kormányzójuk jelenlétében részesüljenek azokban. Igen is! Mert a keleti mohamedán válásu táncosnők és énekesnők a proféta külö-

nős szabadalmával dicsekednek, melynek értelmében ők a tánc által elveszett erő viszszanyerésére, bájaik fentartására és főképp testi és szellemi ruganyosságuk felvillanyozására annyira szükségelt szeszes italokat folytonosan használhatják. Azt hiszem, hogy a próféta e szabadalmával, a szépnem többi részével szemközt igaztalanságot követett el.

Kedves házigazdánk többszöri kérelmére a szép Szulejka is eleget teendő óhajunknak, nagy örömünkre egy szerelmi táncot járt. Midőn így megszabadulva felöltőjétől, karcsu növényének arányát teljes szépségében látatá, bámulatunk hangos kifejezésekben tört ki. E kedves gyermek annyi szeretetreméltósággal, annyi művészettel táncolt, hogy elbűvölt bennünket s tapsaink szünni sem akartak. Kimerülve és örömkönyekkel hosszú szempilláin a konzullábaihoz hanyatlott s ott egy tabouretre ült. Majd két leány járult hozzá, egyike valami italt nyújtván neki, a másik egy habos és két szélén arany arabeszkekkel ellátott fehér kendőt tartott oda, melylyel száját és piciny kezeit megtörölte.

Éjfél már elmúlt, midőn ismételt bucsúnk után a derék Bischara effendi felejtethetlen

vendégszerető házát odahagytuk. Husz perc alatt a révben valánk s bőséges baksisokat osztogatva kíséretünk között, szerencsésen a tulsó partra eveztünk.

Gőzösünkre érve, hátramaradott társainkat már mély álomban leltük, s mielőbb mi is ily állapotba igyekezkvén jutni, visszavonultunk.

Nyolcadik fejezet.

(Dec. 7. — Denderah.— A templom. — Bűvös félhomály. — Cesarion. — Isis és Osiris. — A templom tején. — Állatkör. — A hanyatlás korszaka.)

December 7-én, reggeli 7 órakor *Denderah* romjainak megvizsgálására indult társaságunk. Félórányira a Nilustól, ennek balpartján, romok s düledékektől környezve fekszik Egyiptom legnevezetesebb hajdani templomainak egyike, Tentyris vagy Tentehra jól fenntartott állapotban, az egyiptomi Venus-istenség Athornak szentelve. Anélkül, hogy az egyiptomi művészet fénypontját képezné, érdemes hirnévére s ékes voltánál valamint megható nagyszerűségénél fogva a legkitünőbb emlékszerű építmények egyike.

Építési idejére visszaemlékezni nem kerül nehézségbe; Krisztus urunk még életben Jeruzsálemben volt, midőn befejezték: diszítése *Nero* idejére esik. Ha tekintetbe vesszük, hogy ekkor már a perzsák, macedo-

niaiak, görögök és rómaiak berohanása következtében, Egyiptom is érezte az idők viharos járását, könnyen felfogjuk, hogy az ornamentális és ékítő művészet akkoriban nem virágozhatott többé; és a Nero alatt bevégzett rész eléggé magán hordja a hanyatlás kezdetének bélyegét.

A rommaradványok és szobortöredékek között huzamosb ideig merengve, a templom keleti oldalát elfoglaló rendkívül magas de arányzatosan emelkedő kőpropylaeumhoz értünk, mely hieroglyphai iratokkal eltakarva óriási szirtfalat képezett, már messzetávolra is ráutalva a pharaoni főpap lakhelyére s templom létére, nem különben dicsőítve annak multját és tetteit, ki azt emelteté.

Most mintegy husz-huszonkét lábnyira lebecsátkozva, 8—9 méternyi szélességű és 45 láb magasságú oszlopok által alkotott csarnokban voltunk, mely négy osztálylyá sokasodva, képezi a templom belsejét. Az első benyomás okozta meglepetésből magunkhoz térve, könyvével kezében mindenki hozzáfogott az egyes termek megsejteléséhez. A merre csak tekintünk, a hova pillantásunk esik: ajtókon, falakon, oszlopokon, történelmi

festményeket, domborműveket, feliratokat, arcképeket látunk; egy szóval tenyérnyi hely nincs, mely ne volna hieroglyphai iratokkal s domborművekkel túlhalmozva. Még a nehéz sima kőmennyezetet tartó oszlopfők is eleven színezetű de komoly kifejezésű nőfejekkel (Isisekkel) díszítvők.

A keletnek tekintő főajtó feletti s a mennyezet közti leplet elfoglaló négyközű egyetlen ablakon hat be a világosság, mely alig juthatva a templom minden részébe, félhomályban tartja belsejét, bűvös vízfényt idézve elő körülöttünk.

A második osztály belseje három oszloprendből áll hatjával egy sorban. Ennek közepét egy széles magas szabad köz foglalja el, jobbra-balra ajtókkal, a papok és áldozatajánlók számára. A falakon mindenütt nagy számmal láthatók Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Antoninus arcképei. Bizonyára oly nevek, melyek e kor művészi hanyatlását illetőleg, magyarázatot nem igényelnek.

De a mi még meglepőbb, ha mindjárt nem is természetű, de mindenesetre történetileg való arcképe Cesarionnak, Cleopatra fiának, ki Caessarral és anyjával különféle ál-

lásokban fordul elő. Ugy látszik, hogy a festő a hirneves királynő életének legfontosabb perceit választá ecsete működéséül. Megvallva az igazat, a királynő arcképe sehogy sem igazolja az élvezetsovár és csábító Cleopatra szépségét. Meglehet azonban, hogy az egyiptomi művész, az akkor bevett rendszer szerint, nem is ismerte ama személyt, kit ábrázolnia kellett, s csak képzelet után alkotta festményeit. Így lehetett ez Cleopatra arcképével is.

A nyugoti osztály belsejébe, egy, különböző egyiptomi istenségekkel felékitett s pazarul megaranyozott ajtón jutunk, melyet a pharaoni időkben csak a király léphetett át, teljes királyi diszöltönyben, szándalokkal lábain, hatalma jeléül jogarral kezében, s mint az istenek által elismert hatalmas ura királya Alsó- és Felső-Egyiptomnak; és felség minőségében a papok által illatos balzsamokkal bekenve, hogy nem csak lelkileg, hanem testileg is megtisztulva járulhasson az oltár elé. E kis előcsarnok nem volt egyéb mint a király öltöző sekrestyéje, (Vestibulum) honnan ő a nagy terembe ment az istenitisztelet megtartása végett.

A valódi templom, melyben külön istenséget imádtak egy nagy négyszögű tereméből és tiz körülötte levő mellékszobából (cella) áll a papok (sacerdoták,) számára, kik az istenitisztelet körül szükségelt kellékekkel itt látták el magukat; nevezetesen itt öltözködtek a bucsúmenetekre; itt készítették el az áldozatokat; és itt tartották sűrű aranyos fátyollal betakarva a rejtélyes istenek jelvényeit. Ugyane mellékszobákban készítették a mai napiglan is ismeretlen felséges illatu olajokat, balzsamokat és essentiákat, melyeket füstölők és kenőcsök gyanánt használtak mindenütt a templomban, az oltárok és az istenségnek szentelt szobrok körül, azokat e nemes nedvekkel be is fecskendezve. Képzhetni mily felséges illat lehetett e templomokban. A kapott ajándékokat is itt halmozták fel; végre az utolsó több fülkével ellátott szobában rejték el istenségek roppant gazdag ékszereit. Most gyertyákat hoztak számunkra s azokkal kezünkben folytattuk a belrészek s kis szobák festményeinek megtekintését s egy mindenfelől zárt szük udvarba jutottunk, mely egy sötét keskeny folyosóval kapcsolatban, kápolnához vezet. Itt hallhatták az áldozatok utolsó sohaját a papok. E helyről két csiga-

lépcsőzet visz a felső folyosóra, melynek nyugoti oldalát tizenkét oszlopon nyugvó görög kápolna foglalja el. A feliratok után ítélve a tizenkét oszlop az év tizenkét hónapját jelképezte, míg falfestményeinek egyike az év első napján ünnepelt Syrius mennybemenetelét ábrázolja. Így találkozott itt az egyiptomi titokteljesség a görög istenvilággal.

Itt is több kisebb szobát vettünk szemügyre, elfutva egy még kisebb s egy kőpadal ellátott márvány vagy szürke granit szoba körül, mely szintén csak a királynak volt fentartva. Az utóbbi, minden kitelhető nyelven, feliratokat véseteket tartalmaz.

Egy keskeny lépcsőzethez érve, két arabs ciceronénk fáklyát gyújtott, a lépcsőkön lefelé haladva. Gyertyákkal kezünkben követük őket s hátrahagyva néhány száz lépcsőt, alagutakon, keskeny s igen alacsony és hieroglyphák valamint festményekkel gazdagon ellátott folyosókon át sirboltalaku tágasabb termekbe jutottunk. A falakat itt mindenütt domborművek borítják helylyel-közzel szinezve.

Itt a kőszirtek szívében imádták a pha-raoni papok *Isist* és *Osirist* s e helyen győzedelmeskedett a megifjadott *Osiris* ellenségei

felett, magával hurcolva a krokodilt a legyőzöttek jelvényét. Furcsa ellentét! Akkoriban istenek harcoltak itt s most büzhödt szárnyasegerek, kiéhezett sakálok s vérszopó hiénák tanyáznak e tömkelegben, oly dögleletességet árasztva, mely a tovább itt tartózkodást lehetetlenné teszi és csak hamar mi is kénytelenek valánk, megszakítva elmélkedéseinket, a szabad levegőre menni.

Az egyiptomi hajdankor templomai azonban a világért sem voltak oly értelemben templomok mint ami keresztény imaházaink, melyek mindenkinek egyaránt nyitva, az istennek az emberek iránti közös jótekonyságát mintegy képviselik; holott ellenkezőleg azokban csak egy kiszemelt társadalmi osztály a dynasták és papok tarthatták titokteljes sötétségben szertartásos gyakorlatukat. Mert a hol az istenek laknak, oda a lelkileg és testileg megtisztult közvetlen szolgákon kívül, más halandó, ha csak mint áldozat nem, — nem közeledhetett. A közönség csak az udvart környező magas kőfalon kívül részesülhetett az istenitisztelet és más ünnepélyekben.

A harmadik osztály végső részén egy ala-

csony s a talaj felett csak négy lábnyi magasságban levő keskeny s inkább ablakhoz mint ajtóhoz hasonlítható üregeken át másztunk egy folyosóra, honnan széles lépcsők visznek a sirboltokhoz. Megint egy halálváros. Itt is túlhalmozvák a falak s boltozatok hieroglyphákkal s történeti festményekkel, jól fenntartva, különösen a magasabb részeken.

A főfolyosóból jobbra balra több keskeny mellékfolyosó fut ki, melyek közül néhányat mi is meglátogattunk. Ez volt a hajdankorban, háborus időkben, az istenségek, részint azok drágaságainak és kincseinek rejtőhelye, honnan aztán azokat, béke helyreálltával illetos szerekkel megmosva, nagy ünnepélyességek közt előbbi helyökre vitték. Mennyi rejtélyességet, mennyi képzelhetlen gyermekies bohóságot művelhettek e nedves földalatti folyosóban amaz időben, melyről nekünk egészben véve biztos tudomásunk még nincs. A lég azonban itt is kiállhatatlanná kezdett válni, fojtón nehezedett mellemre a gőz, gyertyám is elalvással fenyegetőzött, fejem szédült s a mennyire csak tehetém, gyors léptekkel mentem a szabadba, hol új meglepetés várakozott rám.

Társaim közül ugyanis néhányan a templom ormán állottak. Odajutásuk iránt kérdezősködve, az udvarból felfutó girbe-görbe lépcsőzetre mutattak, melyen én is felmentem s rövid idő múlva az épület tetején sétáltam, itt a legmeglepőbb látványok egyikét élvezve. Mennyire szemünk csak megengedé, bámultuk az előttünk elterülő homoktenger véghetetlenségét, mely a nap sugaraitól hevítve, látkörünkön túl vöröses ködbe enyészik; és melyen innen a Nilus vizétől átlük-tetett völgy vonzó viránya mosolygott felénk, dús kárpótlást nyújtva a sirboltok szomorú és sivár magányában érzett szorongattatásokért. De itt is nem győztük eléggé csodálni a négyszögre faragott roppant nagy granit- és mészkőtáblákat, melyeken ültünk, s melyek az óriási épület vízszintes födelét képezik. Bámulatos, hogy emberi kéz oly ügyes volt e földélcokkákat úgy összeilleszteni, hogy az azokat tartó oszlopok hézagai közt több helyütt, négy-öt nagy és irtózatos súlyú kőtábla egymás mellé szorítva, minden vaskulcs vagy támasz nélkül huszonöt századon át, saját terhe alatt össze ne roskadjon, de még csak legkisebb jelét se adja a süllyedésnek. S ez arról tanuskodik,

hogy az egyiptomiak a hanyatlási korszakban is értettek valamit az építészethez s előttünk még ismeretlen gépek kezeléséhez.

Tizenöt percnyi pihenés és szemle után leszálltunk, hogy a negyedik és utolsó osztály titkaival is ismeretséget kössünk.

Legelőször is ama terembe irányoztuk lépteinket, a hol 1820-ban az annyira híressé vált állatkört (Zodiacus) felfedezték. A párisi császári könyvtárba átszállított érdekes tárgy akkoriban makacs vitatkozások és tollharcokra szolgáltatott alkalmat az európai tudósok között, kiknek némelyike egy vizözön előtti csillagászati és plastikai műre vélt ismerni benne, mely az égnek, a bolygóknak s különböző csillagoknak 8000 év előtti állását valamint azoknak egymás közti viszonyát határozta meg és jelképezte. A küzdelem hova tovább érdekesebbé vált és vagy progressistának és szabadelvűnek kellett lenni Volney-jel és Dupuisvel és hinni sőt fejet hajtani az új tudománynak, meghazudtolva annyi bölcs hagyományt; vagy pedig copfos ósdinak és zugtudósnak maradni Letronnal, Biotval, Schlegel-lel és meghódolni néhány fellengző külfönc lelkesedése előtt. De a tévedés diadala

csakugyan nem volt állandó! Mert általános derü között felfedezték a kulcsot s a bevett irások kibetűzéséből bebizonyult, hogy a vita tárgyát képező állatkör, melyet legalább is vizözönelőtti emléknek tartottak, nem egyéb, mint egy a Krisztus utáni első századból fenmaradt gyarló csillagászati mű, valamely tapasztalatlan görög vagy római művész tákolmánya, melylyel az illető valószínűleg Cesarionnak akart hizelegni, kiről tudva van, hogy épp ama bolygó csillagzata alatt született, mely az állatkörön nagy jelentőséggel birt. A tüzes szellemi viadal e tárgy felett higgadt kifejléshez ért és a történet folytatja rendes menetét!

Néhány lépésnyire jobbra egy kisebb templom áll, elkülönítve, melyet *Cleopatra* második szülötte építtetett Athor istennő tiszteletére. Semmi különösseggel nem dicsekedhetik, de belső közép termének nehéz és minden művészetet nélkülöző azonban több repedést mutató kötetőzetét, huszonkét hatalmas oszlop tartja.

Különös, hogy ez épület belseje semmi-
ben sem versenyezhet külsejével, mely noha a rómaiak idejéből veszi származását, disztést illetőleg méltán sorakozik a pharaoni

hires templomokhoz. *Trajan* és *Antoninus* idejéből is láttunk itt néhány építményt, melyek első pillanatra is elárulják, hogy ama korban a vésőt mesterileg kezelni már nem igen tudták.

Több órai tanulmányaink után gazdag jegyzetekkel ellátva, hazatértünk s élményeiről tett jegyzeteit kiki naplójába vezetni sietett, melyek bizonyára már eddig is több európai nyelven irt érdekes utazási művek kiadására szolgáltatnak alkalmat.

Kilencedik fejezet.

(Dec. 8. — A lukszori obelisz. — Egyiptomi hadviselés a hajdankorban. — Domborművek festmények. — Az osztrák-magyar konzul. — Az embergyülölő. — Karnak. — Diadalkapu. — Francia tudományosság. — A sphynx-járdák. — Setis palotája. — Hathaon temploma.)

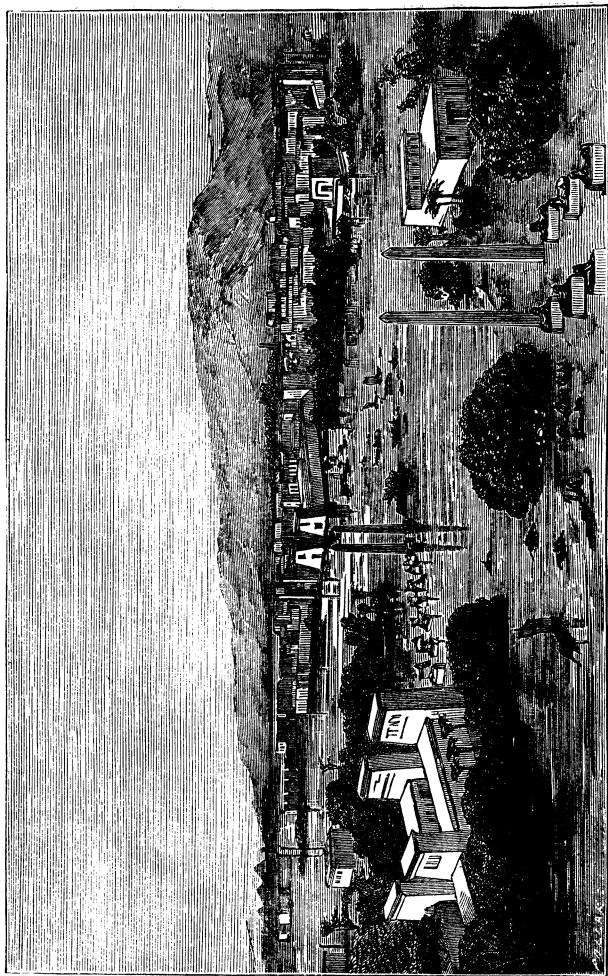
Dec. 8-án, reggeli 10 órakor a legfel-
ségesebb tájképek egyike bontakozott ki sze-
meink előtt. A Nilus itt két ágra oszlik, egy
tojásdad alaku, gyönyörűséges és igen szé-
pen művelt szigetet képezve, mely a sebes
folyam vizét itt éjszaknak szorítja, elannyira,
hogy e pontról való szerencsés kivergődés vé-
gett egészen a jobb és szirtes partnak kel-
lett tartanunk. Megkerülve a sziget keleti ol-
dalát s elhaladva ama ponton, mely a bal-
partot eltakará, magunk előtt láttuk Egyip-
tom hajdankori szék- és fővárosát a száz ka-
puval ellátott Thébát, melyet mint testvér-
városainkat Budát és Pestet a Duna; Karnak

és Lukszortól a Nilus felséges vize választ el.

Területe roppant és megrendítő nagyságu. A folyam jobb partján *Karnak* emlékszerű épületei, templomai, obeliszkjei a sphynx-járdákkal már előre is jól kivéhetők, midőn rövid félórai hajózás után az ugyane parton fekvő *Lukszor* még remekebb műveit bámulhattuk; ennek átellenében pedig a szent Théba terül el negyven század viharát átélt felséges templomaival, büszke királyi kastélyaival, obeliszkjei és sphynxjeivel; és végre a minket mintegy üdvözölni tetsző óriási Memnonoszlopaival.

Théba nagyszerű körvonalait távolról szemügyre véve, úgy képzelém magamnak e várost, mint a Kairóból eddig 800 kilométernyi távolban elterülő pharaoni művek összegét az afrikai nagy rónaságon. Mily megrendítő lehetett e város a virágzási korszakban, bizonyára nagyszerűbb a hatalmas Rómánál.

A lukszori révbe érve, hajónk kötelékeit egy granit s félig rommá lett sphynxhez erősíték. Partra szállásunk után első teendőnk volt a kikötővel szemben levő Amenophis dűledé-

Théba a Nilus áradása alatt.

keit megszemlélni, de a baksiskérők és régiség-árulók nagy csoportján alig vergődhattunk át.

Alig ötven- hatvan lépésnyire a folyamtól, egy fővénydombon magaslik az ugynevezett pharaoni palota, melyet az arabs helység mostani neve után *Lukszor*-nak kereszteltek. Közvetlen környékét valamint belsejét is fájdalom! az újabb időben apró piszkos viskókkal s még rondább istállókkal rakták meg, melyek teljes lehetetlenné teszik ez érdekes épület részletes megvizsgálását. E palota, úgy látszik minden megállapított terv nélkül jött létre, mert beosztása igen rendetlen. Nyugoti oldalát elfoglaló magas oszlopszatán, görög nyelven következő szavak olvashatók: *Amenophis építménye, Kr. előtt 1600 évvel*. Az emberek itt romboltak, hogy ujolag építkezhessenek s az arabs koptok több oszlopot hordtak el innen templomaiak számára, ez által roppant csorbát ejtve e monumentalis épület műbecsén.

Keletnek irányozva lépteinket, egy folyosóhoz értünk, melynek hosszában jobbra balra mintegy száz oszlop fut el, ötven lábnyi magasságban, 10 lábnyi átmérőjű szélességben, domborművekkel és hieroglyphákkal ellátva nagy mennyiségben. Ez iszonyu magas s grá-

nit táblákkal befedett királyi járda némi kárpótlást nyújtott az előbbi rondaságokért. Sajnos azonban, hogy a vandalismus itt is mindenütt feltalálható nyomokat hagyott hátra. A világért sem akarom e szóval egyedül az itteni lakosságot sujtani. Ime a francia katonák, kik itt 1798-ban Philaeig hatoltak s a templomokat kaszárnyákká rögtönözték, nem egy nevezetes faragványt és szobrot csonkítottak meg, vagy a mi még több kárt okozott, vittek magukkal Franciaországba. Itt Lukszorban, honnan a francia tengerészek Mehemed Ali engedélye folytán, a híressé vált s a párisi Concordia-téren az idegen égalj alatt honvágyban szenvedni látszó obeliszket 1837-ben kiásták, a lakosok az ásatások által okozott üregek alá a nap forró sugárai ellen menhelyet nyújtó 40 lábnyi mélységű kunyhókat építettek s ez oka, hogy később a magasztos épület több oszlopa ledült.

A főbejárat előtt mai napiglan is áll, egy épp oly felséges és büszke obeliszk mint a párisi, mely az előbbivel együtt ezredek óta szolgált ékességeül a templom főkapujának, őriztetve jobbra balra két hatalmas fekete granitból faragott oroszlán-

sphinx által legnagyobb csudájára a vándornak, hogy azokat is még el nem hordták. *Mehemed Ali* az angoloknak akarta ajándékozni a hátramaradt obeliszket, de nekik még soha eszökbe se jutott, azt elfogadni; mert mi haszna is lehetett volna e 72 párisi lábnyi magas és hieroglyphákkal megrakott egyiptomi oszlopnak valamely londoni téren vagy kertben? Talán kevesebb mint a párisinak, mely négy oldalán következő feliratokat tartalmaz: „A világ ura egyetlen őrzője az igazságnak; Phra jóváhagyásával emelteté és faragtatá Ammon-Ra atyja különös tiszteletére egy darab kőből e két nagy obeliszket, hogy Ammon városa Ramasseumját ékesítsék.“ Ime, fehéat kérdehetjük, mi jelentőséggel bírhat ez obeliszk Párisban? Mint cífraságnak és műemléknek azonban bizonyára van értelme, annál inkább, mert hieroglypháit különben is csak nagyon kevesen olvashatják.

Visszatérve a keleti oldalhoz, itt egy, 60 láb magasságu és 300 láb hosszúságu kőfalon nagyszerű hadi csoportozat látható óriási alakok által képezve, domborművekben. Ábrázolva látjuk itt az egyiptomi hadviselés módját. Az első kép, roppant arányzatokban,

teljesen felszerelt harcosokat tüntet fel lóháton és gyalog, csatarendben, sátraik előtt várva a közelgő ellen támadását. A második képen már tanúi vagyunk az ütközetnek, melyből természetesen az egyiptomiak mint győztesek térnek vissza, az ellenség hadi jelvényeit hozva diadaljelül és láncokon hurcolva magukkal a foglyokat. A harmadik csoportozat több menekvőt láttat, kiket a győztesek lenyilaznak vagy leszúrnak. Végre egy erődtett város ostromát és bevételét domborítja ki a gyakorlott pharaoni művész.

Valamint előbb egyszer már a templomok saájtságos és majdnem légben függő kockatetőzete felett fejeztük ki bámulatunkat, úgy most nem kevésbé volt alkalmunk e domborművek szabatosságát csudálni; mert a rajtok látható arány és egyöntetűség a művész és műbarát kíváncsiságát a legnagyobb mérvben felkölti. Ugy látszik, hogy a nagy falak teljes befejezése után fogtak ott egy, előttünk ismeretlen rendszer szerint a domborművek faragásához.

Mind e kőmetszetek a nagy és hősies II. Ramses, vagyis a hatalmas Sesostris, a királyok valódi példányképének dicsőítésére ké-

szültek, még pedig több hirneves egyiptológus állítása szerint 1400 évvel Kr. előtt. A foglyok, kiket itt ábrázolva látunk, nagyobbára mesopotamiai vagy az Indus folyam vidékéről származó harcosokat tüntetnek fel, s ebből ítélhetni, mily messze terjedett az egyiptomiak hatalma tizennégy századdal a mi időszámításunk előtt.

Most egy keskeny kapún áthaladva, özszerombolt kosfejű sphynxek között egy második palotához jutánk. Az itt szanaszét heverő pharaoni épületek különféle uralkodók és idők maradványai és többnyire vagy oszlopfolyosók vagy sphynx-járdák által voltak egymással összekapcsolva.

Ha imént a domborművek vették igénybe műérzékünket, úgy most a legszingazdagabb falfestményekben gyönyörködheténk. Mert egy terjedelmes négyszögű világos terem széles fülkéjében két férfi és egy igen csinos nőnek rafaeli ügyességgel festett arcképeit volt alkalmunk látni; míg balra ettől egy római consul vagy császár (biztosan nem lehet meghatározni) és közvetlenül mellettök egy, páncélozott lovon hegykén ülő tollas lovag vannak ábrázolva. Egy uj talány, melyet

megfejtteni közülünk senki sem tudott! Mit keresnek e tizenöt-tizenhatodik századbeli festmények a pharaoni hieroglyphák és oszlopok között? Mindoly kérdések, melyekre senki sem volt képes választ adni! Megvallom, hogy itt minden további reflexio hasztalannak látszott, s mi oly meggyőződésben hagytuk oda a termet, hogy Egyiptom csakugyan a rejtélyek országa!

Egy mellékutcán haladva végig barátom társaságában, a helység vásárterére jutottam és ime, előttünk száz lépésnyire, szép uri ház tetején büszkén lobogott a magyar osztrák zászló, felelevenítve emlémben hazánk dualisticus rendszerét. Mert a zászló valóban közösügyes. A rudjával érintkező s a kétfejű sas által őrzött rész sárga-fekete színt hord; míg másik fele Magyarország címerét viselve, háromszínű.

Az ott bizonyosan konzulunk laka; szólt a mellettem haladó ezredes, látogassuk meg! Ezt mondva be is tértünk és a lak csinos kertjén áthaladva, az alsó termekben egy olasz fényképészt találtunk, ki épp működésben volt. A fényképész legott az első emeletre vezetett, hol fiatal konzulunk lakik.

Ez egy arabs benszülött; neve: Schu-Rudé földbirtokos (effendi). Feltűnő szívélyeséggel fogadott, töredezett francia szavakkal nyilvánítva sajnálkozását, hogy más nyelvet az arabsnál nem beszél. A divánra utalva leülésre szólított fel és megkért, várnánk néhány percet; mire eltávozott s a szomszéd szobából, rövid időn, egy fehér burnuszba burkolt magas és hófehér szakállu sovány urral jött ismét elő, kit első pillanatra úgy képzeltem magamnak mint Banquo szellemét. Macbethben. Kölcsonös bemutatás után elbeszélte nekünk, hogy ő amerikai matematikus és tizenhét éve lakik Felső-Egyiptomban. Napjait régiségek búvárlatával és matematikai munkákkal tölti; már egy érdekes régiséggyűjteményre tett szert, melylyel kereskedik is. Felkért, látogassuk meg.

A szokásos kávézás és csibukolás után át is mentünk az agghoz. Valódi középkori alchymista! Asztalát logarythmusi táblákkal és megfejtett matematikai problémákkal találtuk ellepve. Gyűjteménye nagy választékkal bir és igen becses, de angolos árt is követel érte, nem az eladandó tárgy értékét illetőleg, hanem a vevő személyiségét véve

tekintetbe, miről más nap személyes meggyőződést is szerezhett magának gróf Blome tábornok, mert tőle is borsos árakat követelt az öreg. Blome megjegyzé erre vonatkozólag az ebédnél, hogy most már érti, mi tette *Chateaubriand-t* és Lamartinet keleti utazásuk alkalmával vagyoniilag tönkre. Ki tudja mily balsors folytán lőn ez ősz embergyülölővé s menekült a mély értelmű amerikai tudós ide Théba romjai közé?

Bucsút mondva az öregnek és vendégszerető konzulunknak, az utóbbi igen figyelemreméltó régiségekkel ajándékozott meg s különösen nekem egy gyönyörű nagy bronzfigurát adott, mely az egyiptomi régiségek között bármely európai muzeumban is számot tenne.

Ezalatt társaságunk már összegyült és nagyobbára lovon ült, úgy hogy mire mi a révhez jutánk, már mindnyájan indulófélben voltak. Mi is lóra kerekedtünk és követtük őket Karnak felé. A mint már említve volt, Karnak félóránnyira fekszik Lukszortól és mintegy folytatása a jobb parti hajdankori Thébának. A helység alatt van a vásártér, mely ez alkalommal hemzsegett a néptől. A környék lakosai itt voltak minden perepútyostól, árulva

különböző termékeiket és természetményeiket, különösen zöldséget, gabonát, afrikai kukoricát, cukornádat, mely édes tápszert darabokká törve a lakosság folyvást szopogat, rágszál; bőroket és több efélét. Lovaink a hozzánk tolakodó ide-oda szaladgáló *baksist* kérő és ordító arabs gyerekektől zaklatva, nyughatatlankodni kezdtek, ugrottak, ágaskodtak és igazán a mohamedánok Allahja menté meg e gyerekeket a legázolástól. Végre megsokalva a dolgot, „*Ruf*“ és „*Imsih*“ (takarodjatok!, félre!) haragos kiáltozásainkkal elűztük őket és háborítatlan folytattuk utunkat, mely egész tartama alatt igen kellemes és vonzó volt, élénkitve mosolygó rétek, gyönyörű akáciák, karcsu pálmák és szikamorok által, romok, szobortöredékek és régi épületek mohlepte dűledékeivel; míg végre egy pompás járdanyílt meg előttünk két felől 200 kosfejű sphynxszel szegélyezve. E meglepő királyi út, egy 140 láb magas diadalkapuhoz a templomok főbejáratához vezet. A diadalkapu homlokzatán be-tük és alakokkal jelképezve Ptolomaeus Evergetest, Berenice királynét, ennek fivérét nejével, látjuk szépen fentartva. E ma-

gasztos mű élénken szól egy kihalt de el nem felejtett nemzet nagy hatalmáról.

Egy második az elsőnél is régibb sphynx-járda több ókori és nagyobbára összeomlott épülethez vezet, melyek IV. Ramses idejében azaz 1200 évvel Krisztus előtt jöttek létre. Egyikőjük körülbelül százhusz négyszög lábnyi helyet foglal el. Két ellenkező részén még fennálló oszlopai roppant magasak, de különösen a kijáratnál álló magányos s mintegy 70—75 lábnyi oszlop, minden bámulatunkat felkölté.

Új meglepetés volt számunkra a még jó karban levő pharaoni palota, mely szintén sphynx-járdával van összekapcsolva. A palota imposans homlokzatán, a négyszögü kapu felett, a francia tudományosság és buvárlati szorgalom szép emlékét találjuk. Az első francia tudományos és *Denon* által vezetett expedíció alkalmával ugyanis ide egy csillagászati jelet helyeztek, mely szerint a karnaki épületek tervszerinti fekvését meghatározták. Több francia és olasz tudós nevét olvashattuk itt bevésve a falon.

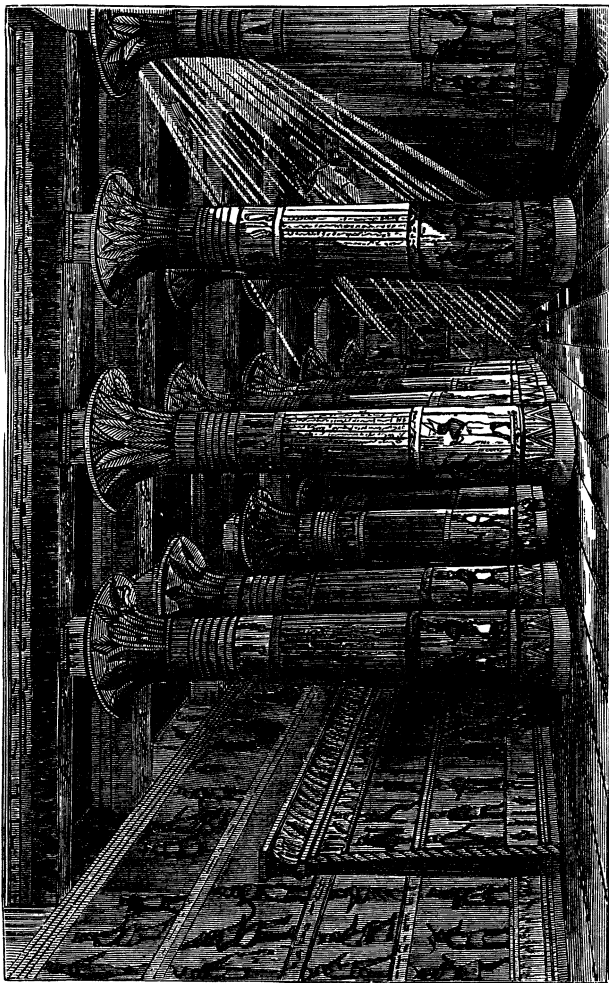
A külső után a belsővel is ismeretséget kötendők, bementünk a terembe, mely 320

lábnyi hosszúságban és 180 lábnyi szélességben foglalja el a tért, melyben 134 kitünő faragványu 33 lábnyi területü szingazdag festményekkel ellátott oszlop tartja a 70 lábnyi magas és fenkölt mennyezetet. Ily megrendítő nagyszerűség előtt földig hajoltunk s azt hiszem, ezt látva, mindenki így cselekednék olvasóim közül.

Mindez, folytonosan emelkedő összhangzatában, hosszabb időre láncolta le figyelmünket. A terem keleti nyitott ajtaján kitekintve, jól kivehettük az innen eredő *sphinx-sétány* folytatását, mely a Niluson túl félórányi távolra fekvő Théba romjaihoz vezet. Minden jel arra mutat tehát, hogy itt a folyamon egy hidnak kellett állania. De hol van az utolsó kő is, mely annak oszlopait képezé? Elhordta az idő. Most már én is fogalmat nyertem a *száz kapuról, melynek hajdani léte* felől *Homer* annyi felségest irt; és megértém *Herodot* ama mondását, hogy Théba kerülete tizenkét napi utazást vett igénybe; és felfoghatám az egyiptomi királyok papok és tudósok amaz izlését, hogy ők a Thébában való lakást és tartózkodást annyira szerették. De hol a nép mely hajdan itt lakhatott? és hol vannak a

tulajdonképeni lakházak, melyek annyi ropant lakosságot fogadhattak magukba. Még nyomukat sem leljük! Tehát ennyi emberi hajlékból csak néhány palota és templom maradt fen, melyek megviselhetlen voltuknál fogva dacolva az idővel s az emberek rombolásaival, egyedüli képviselői annyi letűnt századnak s az itt élt nemzedékeknek.

A legmélyebb benyomások között léptünk most I. Setis király *hypostyl-termébe*, mely szeszélyes történeti festményeivel, oszlopainak ékesen körvonalozott faragványaival, úgy áll mint mikor alkotója keze alól kiszabadult. Vízszintes fekvésű mennyezetén látható monolithjait, a magas falakon alkalmazott mérész ablakai láttanilag világítják, azok meglepő titokteljességét így még inkább emelve. Hogy miben állott az egyiptomi építészet nagyszerűségének titka, észlelhetjük e teremben. Az építész szűk téren ugyanis oly nagy mennyiségű anyagot tudott felhasználni, melylyel míg egyrészt erőt biztosított alkata számára, másfelől az összhangzatot is megtudá őrizni. Ez épület kövezetéből a modern Európában legalább is három palotát építhetnének; és nem tudom mily zavarba jutna a mostani

I. Setis király hypostyl-terme.

építész, kinek mindez anyagtömeget egy oly nagyságu ház építésére kellene fölhasználni, mint e terem. Mindenesetre közel a Dunához volna jó építkeznie, hogy a felhalmozott anyag két harmadát a vízbe dobhassa.

Ime itt megint valódi történettel van dolgunk. E templom külső fala is tele van párhuzamos domborművekkel, csatajelenetekkel, hol a győzők óriási nagyságban tűntetvék fel, ellentétben a meghajolva ábrázolt legyőzöttekkel, kik alig 20 lábnyi nagyságuk, midőn azok legalább is 60 lábnyiak; továbbá diadalmenetekkel, emberi áldozatokkal a thébai istenség, azaz a krokodil számára; jelvi képekkel, láncba vert assyriai, örmény sőt még palestinai foglyokat is sirva ábrázolva; békekötési jelenetekkel, egy szóval a pharaoni királyság hivatalos történetét, a főszereplők életrajzát, óriási betűkkel, alakzatok s faragványokkal találjuk egyesítve a templom valamint Osiris és *Sesostris* palotái falain.

Általános benyomás szerzése végett felmászunk az épület födelére. A szemünket kápráztató arányzatok tulhaladni látszanak az emberi alkotás képességét; az alattunk levő terem páratlan egész világon; falainak

architectoni szépségét emberi mű eddig meg nem közelithette. Félig összeomlott és más oszlopok által fentartott oszlopok arra emlékeztetik a tudósokat, hogy a Nilus árai egész idáig szivárognak és idővel nagy veszedelmére lehetnek Karnaaknak.

Más termek karyatidákkal ékitve, oszlopokkal, obeliszekkel környezve terjednek nyugatnak. Itt terül el *Hathaon* temploma, mely előtt egy darab gránitból metszve Egyiptom legmagasabb obeliskjét látjuk. Ez mindnégy oldalán tetőtől talpig gazdag történeti feliratokat tartalmaz és 75 lábnál magasabb. Alig mérhetjük meg csucsát. Mily csudálatos gépezetek birtokában lehettek az egyiptomiak, hogy e hatalmas oszlopot felállithattak. Titkát sirba vitték a papok, kik több más dolog mellet annak is kizárólagos tulajdonosai voltak. Négy élű hegyes tetejét hajdan gazdag szinarany képezte, melyet a leigázott népek főnökei voltak kénytelenek e célra adományozni; azonkívül az egész obelisk is meg volt aranyozva, minek nyoma helyenkint még most sem mosódott teljesen el. Társa halomra dőlve a még fenálló lábainál hever.

Ez irányban még egy omladozó szentélyt látogattunk meg, melynek gránittagjai egymásra halmozva gyászolják az idő mostohaságát, míg az oldalát környező s a Nilus árja következtében vízzel telt medencében százával uszkálnak a pettyegetett sárgafekete szalamanderek. Itt azonban csak bajjal haladtunk előre s a romhalmok között nem egyszer voltunk kitéve láb- és nyaktöréseknek. Ime egy templom, mely nekünk elégséges nagy volna, de az óriási építmények szomszédságában, valódi liliputi kápolnává törpül. Annyit különben még írhatok róla, hogy az első thébai neophiták idejében, keresztény templommá volt átalakítva.

Haladt az idő, a lovaglás s a sok járáskelés étvágyunkat is felingerelvén, lassanként hazafelé kezdtünk szállingózni.

Tizedik fejezet.

(Dec. 9. — Régiségárúsok. — Emléksarnok. — Dialkapú. — Sesostris szobra. — Biotúr. — A Memnon-szobrok. — Feliratok. — Nero kedvese. — Cecilia Tribula. — Népmulatság.)

Három napot tüztünk ki a Nilus balpartján fekvő *Théba* érdekes romjai megvizsgálására s a királyi sírboltok meglátogatására; tehát elegendő idővel kecsegtethettük magunkat nem csak futólagosan láthatni az egyiptomi történeti romok koronáját, hanem azokat valamennyire kényelemmel tanulmányozhatni is. December 9-ke volt, midőn mi kora reggel kevéssel a nap feljötté után, mely égető hevével lángba borítani látszott a minket átölelő mosolygó völgyet s a velünk szemben kiterjeszkedő lybiai hegységet, elindultunk, napernyők s látcsövekkel felszerelve; egy, mindenkép kezdetleges szerkezetű vitorlás bárkán, több rézarcu vezető kíséretében s

jó hideg konyhával ellátva; a Nilus balpartja felé evezvén, hol egy csapat burrikhière (szamárhajcsár) szokásos rövid dorongokkal kezükben, s az eleség hordására rendelt három dromedárral várakozott ránk.

Felséges egy nap derült a láthatárra, a hegyekről jött üde szellő átjárva a forró légkört, kellemesen ringatá naszádunkat és türethetőbbé tévé az iszonyu hőséget: társaságunkat kicsapongó jó kedv fogta el.

A túlpartra érve, egy magaslaton megállapodtam. Minő isteni látvány! Keletfelé a lybiai hegyek, éjszakra az arabiai bércek zárták láthatárunkat, melynek közepét a folyam foglalta el zománcos szigeteivel, s a két parton omladozó ezredes romjaival, délszaki növényeivel s buja gyepeivel, engem elbűvölve, fellelkesítve.

Magammal vitt fegyveremet vezetőmnek adtam át, ki felette való bámulatát nem győzte ismételni, életében most látván először hátultöltőt, melyet gr. Blome tábornok volt szives e kirándulásra kölcsön adni, miután messzebb hordott az enyémnél.

Utunk egyiptomi kukorica- és bambuszföldeken vitt keresztül és háromnegyed órai

lovaglás után, a szanaszét elterülő földből gyurt viskókból félmeztelen gyerekek és rongyoktól fedett nők, korsókkal kezükben, jöttek elő ivóvízzel kínálva meg bennünket, zajongva és *baksist* kérve szüntelen. Közeledve a hegyekhez, az oldalukba vágott földalatti barlangokból az emberek róka-módra bújtak ki, régiségekkel megterhelt kosarakat hozva fejükön elárusíthatás végett. E régiségek nagyobb része azonban hamis és általuk gyártatik; mert a kormány szigorú tilalma folytán ők nem áshatván és kereshetvén régiségeket, maguk készítenek azokat s hamis vázákat, szobrocskákat, sírköveket, úgynevezett stellákat, (melyek kivált az angolok előtt állnak nagy becsben,) erőszakolnak a könnyen hívő idegenekre. Előre is figyelmeztetve levén a körülményre: *ma ficsch-sel* feleltünk a minket folyton ostromló műárusoknak, ami őket szembetűnőleg dühössé tette. „*Ma fisch*“ arabsul annyit jelent, mint, nem kell, nem akarom, vagy, hagyj békén. A szeretetreméltó műárusok azonban nem hagytak fel unszolásukkal mindaddig, míg rézarcu vezetőink nilusi lóbőrből készült ostoraikkal őket szét nem ugrasztották.

A hegy keleti oldalán száz lépésnyire előttünk fekszik *Kurnah*, kopt falú, mely mai napság egy történeti s a helység központját elfoglaló romhalomnak kölcsönzi nevét. Mindenekelőtt egy hajdani kapu (pylon) töredékei utaltak arra, hogy itt a palotának is közel kell állnia; és csakugyan a jobbra eső közön betérve, magunk előtt láttuk *Kurnah* palotáját alacsonyabb kapujával, mely nagy Setis emlékirataival ellepve, e már gyakran említett nagy uralkodó Abydosnál bámult fel-séges műveire emlékeztet.

Az egyiptomi decoratív művészet eddig még nem látott módjával volt alkalmunk megismerkedni, midőn egy, az előbbieknél kisebb s tiz oszlopra támaszkodó terembe léptünk, melynek hieroglyphái, festményei, faragványai Egyiptom virágzóbb korszakát juttatják eszünkbe. Oszlopainak talapzatát valami ismeretlen növény levelei képezik, míg koronáját napraforgó alàku virágok borítják. Ez oszlopszat három széles kijáráshoz vezet, melyek a már összedőlt termekkel közlekedtek.

A középcsarnok itt a Pharaonismus legremekebb korszakából származik, mert díszítményei tetőtől talpig egyszerű csin és köny-

ját hasznukra és saját nevök megörökítésével fejezték be az ily állapotban hátramaradt épületeket.

Most fővénytelepeken, egyes dumpálmák árnyékában folytatjuk utunkat és a merre csak tekintünk, a művelt földek peremétől elkezdve, mindenütt romok környeznek minket.

Lépteinket egyenesen Memnon templomának, vagy Diodor szerint Osimandias temetőjének irányoztuk, melyet ma egyszerűen csak Ramasseumnak neveznek. Egy már félig jobbra hajlott és csak egyensúlya által csudálatosan fentartott kapun át jutunk itt a már tökéletesen összeroskadt palotába. Többen te tejére mentek, a vidékben gyönyörködni s annak nevezetesebb pontjait lerajzolni.

Az épület maga előcsarnoka volt a közvetlen mellette álló emléksarnoknak (cenotaphium), melyet második Ramses vagy a nagy Sesostris, a halottak földje közepén saját emlékére és dicsőítésére emeltetett. Szemben a fal nélküli oszlopszatos szabad folyosóval egy magas diadalkapun e hős, syriai és az orontai partokon viselt hadjárataira vonatkozólag olvashatunk mozzanatokot. Egyedül maradvá és kíséretétől az ellenség által elkü-

lönítve, bizva bátorságában, az ellenség leg-sűrűbb sorai közé ront s halált osztva maga körül, vad futásba veri őket. Egy második képen földig hajolt tisztjei jelenlétében látjuk, kik a kivivott győzelem következtében szerencsét kívánnak neki, mit ő azonban a megvetés kifejezésével utasít vissza. A hős királyt ábrázoló dombormű magasan kiemelkedve a többiből, 50 láb magasságu.

Most egy négyszögű udvarba jutottunk, melyet oszlopszatos folyosók futnak körül. Az udvár közepét foglalta el egykoron Egyiptom legnagyobb szobra, mely egy darab vörös gránitból faragva a nagy Sesostrist trónján ülve tünteté fel s mely most lerombolva lábainknál hever. Magassága nem kevesebb mint 18 láb, míg súlya 2,434,708 fontot nyom. Bocsánat, ha csekély szám! Ez óriási kötémeget szétrombolása oly dühös erőmegfeszítésre mutat, mely az embert bámulatba ejti. És valóban nem tudjuk, mit csudáljunk inkább, az egyiptomiak türelmét-e, melylyel e véghetlen komor diszművet templomuk számára kifaragták? Vagy ama háládatlan perzsákat, kik azt Cambyses alatt földre rántva és derekára fektetve, egyik lábától s karjától

megfosztották, arcának s a trónnak egy részét darabokra zuzni nem átalították! 2302 éve, hogy e vandalismust elkövették s töredékei mégis fogalmat adnak nagyszerűségéről, alakjáról.

A folyosók falfestményeket tartalmaznak, csatákra, vallási és szertartási jelenetekre vonatkozólag. Sajátságos eltérést képeznek itt az oszlopok, melyek nélkülözve a festést és domborműveket, bevéselt alakokkal és hieroglyphákkal vannak ellepve.

Az udvarból egy magas tágas ajtó vezet a tulajdonképeni templom belsejébe, melynek szobái a szó szoros értelmében tulhalmozvák feliratokkal festményekkel, felséges vésetekkel. Az itteni szobáknak külön rendeltetésök volt; az egyikben buzát mértek, mely a papok számára a nép adományából folyt be; a másikon gyűléseket tartottak; a harmadik *Thoth-istennek* a betük feltalálójának volt szentelve, kiről Plató is megemlékezett *Phaedrájában*; ugyszintén *Sav* istenasszonynak a betük hölgyének s a könyvek terme elnöknőjének. Tehát 1350 évvel Krisztus előtt már létezett a *Ramasseumban* könyvtár e cím alatt: „*a lélek orvossága*“. A faliratok s a papyrusok kibetűzése által jöttek ennek tu-

domására! Ki tudja, talán a nyomdát is ismerték már? Mert bizonyos, hogy az egyiptomi papok sok mindenfélehez értettek, mit a jelen kor tőlük fogadott el s mint új találmányt magának tulajdonít.

A főterem nyugati oldalának bejáratát két karyatid őrzi, várva míg valamely európai múzeumba vándorolnak. Gránitból faragva 25–30 lábnyi magasságuk. Itt egy mellékszobában találjuk a királyi hercegek és hercegnők hosszú névsorozatát, két oszlopon gazdag aranyzásu és mesteri kezek által alkotott domborművekben. A két oszlopközöt elfoglaló faleplen aranyos köralakban egy ékes csillagászati kép vonja magára figyelmünket, melyet a fáradhatlan és mély tudományu *Biot* ur oly gyakran említ műveiben.

A teremből a kis udvarra lépve, egy ritka szépségű fekete óriási gránitfőt láttunk heverni a homokban. Minő kár, hogy e gyönyörű szobormaradvány mindedig még nem jutott valamely európai múzeumba, hol megbecsülhetlen műkincs gyanánt bámulnák, míg itt csak az enyészet dúl rajta.

A hőség azonban tűrhetlenné válván a legközelebb fekvő árkádok alá vonultunk, melynek

árnyékában a pincérek által előhozott villásreggelit egész kényelemmel költöttük el. Két órai *siesta* után szivarral szánkban, szamarainkra ültünk, hogy a mai napra kitűzött program utolsó részének is eleget téve, a csudálatos Memnon-szobrokat is megtekintsük.

Indulási pontunktól mintegy 2000 lépésnyire arcukkal a közel Nislusnak tehát keletnek fordulva, ül e két óriási alak, mintegy őrizve Egyiptom felséges folyamát. Kisérve csinos vízfordó leánykák és régiségáruló koppektől egy süppedékes pocsétához értünk, hol egyre nehezebb levén a haladhatás, leszálltunk szamarainról, melyek teher nélkül is csak bajjal gázolhatták át a palajt és az arabsok hátára ültünk. Ezekkel ugyancsak megjártuk. Mert alig hogy a pocséta közepére értünk, arabsaink nyughatatlankodni kezdtek. Eszökbe jutott a „*ma fisch*“ és boszujoknak az alkalom is kedvezett. Izmos vállukat ringatva, fejüket hátrafordítva, gúnyoros és kárörömet hordó arckifejezéssel kérték a bak-sist. Mit tehattünk? Igen természetes, hogy megértve tréfájukat, mindenki apró ezüst pénzekkel tömte be tátott szájukat, nehogy véletlenségből megbotolva, terhük egész hosszá-

val a pocsolyába vessék magukat s a lány afrikai homokon europai emberek mintázatját hagyják hátra.

Feltűnt nekünk ez emberek némelyikénél, hogy jobb kezükön az ujjak hiányoztak. Megkérdeve derék biztosunkat e körülmény felől, tudakoltuk, ha vajjon ez embereket nem az előbbi kormány közegei csonkitották így meg valamely elkövetett bűntény miatt? A világért sem! A biztos előadá, hogy ellenkezőleg ők maguk követték el kezükön e csonkitást, azért, hogy a katonaságtól megmeneküljenek. Így cselekedtek nem is oly régen az erdélyi oláh hadkötelezettek is, kik a szigorú büntetések dacára gyakran vagdalták le ujjjaikat. *Mehemed Ali* azonban irgalmatlanul kifogott rajtuk; mert a helyett hogy felmentette volna őket, egy ezredet alakított belőlök, oly fegyverekkel látva el azt, melyek bal kézre voltak agyazva. S nem csak siker koronázta a pasa e genialis eszméjét, hanem ez ezred alkalmilag még ki is tüntette magát az ellenség előtt. Azóta senkinek sem juteszébe az öncsonkitás.

Itt beszélgetve, tamarikák és zöld vetések között, egy összeroskadt templomkapuzat vont a magára figyelmünket. Magát a templo-

mot azonban hiába kerestük, mert annak utolsó nyoma is eltűnt. Könnyebb kő és mészsanyaga kísértetbe hozta a katolikus vallásukopt építészeket, maradványait saját templomuk és házaik felépítésére elhordani. Tény, hogy a környékbeli új házak és épületek a földig lerombolt pharaoni templomok és más emlékszerű épületek és paloták anyagából készültek. Minő kipótolhatlan veszteség, mert ki tudja mely titkok nyomába jutott volna a tudomány ama palotaáltal, melynek e két oszlop küldiszét képezhetette. A hová szempillantásunk csak esik, az ültetvények között és réteken óriási oszlopmaradványokat, sphynxtöredékeket veszünk észre és valószínű hogy a két még jelenleg is álló szobron kívül, még legalább is tizenkét ily oszlop diszítette itt a Nilusig terjedő környéket, s ezek között a legkisebb is 20—25 lábnyi magas lehetett. Ide járultak a leigázott népek fejedelmei, hogy a dicső III. Amenophisnak Egyiptom leghatalmasabb királyai egyikének, hódolatuakat bemutassák, hűséget esküdjenek.

Dem im előttünk az óriások óriásai! Ki ne olvasott volna már róluk? A napsugarak forró heve elől a keleti oldalon levő oszlop árnyékába menekültünk.

Eredetileg mindkét szobor, egy-egy gránitdarabból volt faragva, de az éjszának ülő egy földrengés következtében különösen felrészén nagy repedéseket kapván, ezeket idegen kődarabokkal töltötték be. Mindkettő nagy nyugalom kifejezésével, jobbra a király balra fia, merengnek a folyam csendes folyásán 3500 év óta. Roppant gránittalapzatuk leszámításával 16 meternyi magasságuk. A trón oldalát elfoglaló két alak, az anya és neje, valóságos törpe a két oszlop mellett, noha körülbelül tizenöt lábnyi.

A valóságos Memnon-szobor, melyről a görögök oly csudálatos dolgokat irtak, az éjszának ülő. Ez az, melyhez, a két első századbeli római uralkodók alatt, az utasok folyvást zarándakoltak, s hirnevét a földrengés által okozott hasadéknak köszöni. Mert e naptól fogva, a ki hajnalban nap feljötte előtt meglátogatta, emberi beszédhez hasonló fájdalmas panaszhangot hallott az óriási szobor belsejéből kihatolni. Memnon, Théba városa e részének alapítója megszólalt s a görög és római látogatókat, ha azok igazságosak őszinték és hiszékenyek valának, üdvözlé. E panaszt a fiu intézte isteni anyjához a hajnal-

hoz! Ily képzelődésben éltek a régiek; mi pedig, a kik nem vagyunk oly babonások, azt hiszszük, hogy e hangokat ama bizonyos recsegés okozta, mely az éjjel kifejlett harmati nedvességnek az afrikai nap heve folytán beállott hirtelen felszikkadásából eredt. Harmadfélszázad után, Septimius Severus megsajnálva a kinoktól gyötört *Memnont*, hasadékait a már fenemlitett kövekkel berakatá és megszünteté fájdalmait a babonás emberek nagy sajnálkozására.

Egy arabs most dereka tájáig mászva, egy még létező kisebb hasadékon át belsejébe bujt, hol két magával vitt kis kődarabot össze-
 ütvén, a másik szobor által is közölt visszhangot idézett elő, mely a legcsekélyebb képzelődés mellett eszébe juttatja az embernek a régiek által hallott panaszokat. Nagy bajjal a lábáig mászhatni a talapzaton, mire közölünk csak *Cogliervina* tanár vállalkozott, hogy a trón oldalán olvasható régi görög és római feliratokhoz közelebb jusson, melyek közül a legrégiebbek Nero, a legközelebbiek Septimius Severus, a legtöbb pedig Hadrian korszakából, származtak. Ugy látszik, hogy az ide települt s Egyiptomban tartozkodó rómaiak kirándulásokat rendeztek ide s divat

volt akkoriban e szoborhoz bucsút járni. Egész családok, az anya a leányával, a nő férjével, katonák s a római tartományok kormányzói jöttek ide, hogy már kora reggel gyönyörködhessenek a nagy *Memnon* túlvilági hangjában. S a ki ide zarándokolt, az, feliratban örökitette meg nevét, Így például:

Nero kedvese, a császárt e helyre kísérve, verseket rögtönzött e szobor ama kegyéért, hogy hallatta magát.

Egy római matrona Cecilia Tribula, másodszor hallva a kődynasta hangját ezeket írta: „előbb *Aurora* és *Thetis* fiának hallám fájdalmas soháját, de másodszor már régi ismerős és barátnő gyanánt üdvözölt.”

Más eszményi feliratok között, ez is olvasható: „én Petronius, ki atyámtól kapám *Duilio* nevemet, mint olasz származásu, a te tiszteletedre írom e verseket, kérve istenemet, hogy hozzád méltó eszméket sugalmazzon, de viszont cserébe óh nagy király adj nekem hosszú életet!”

Sokkal érdekesebb ennél egy római bölcs felirata, mely így hangzik: „A te anyád, Aurora istennő, rózsás ujjjaival irántam való kegyből adta vissza hangodat oh nagy Memnon! mert ime én anyámat ohajtám hallani! Fenkölt lelkű Antoninusunk uralkodásának tizenkettedik éve, kilencedik hava tizenharmadik napján, midőn a hajnal első sugarai kezdték világítani a méltóságos ocean hullamait, hallám első szavadat. Egykor Saturnus fia tett meg keleti királynak, míg a jelen percben nem vagy egyéb kőnél s e kőből jön felém hangod.”

Tanárunk fenhangon folytatá a feliratok leolvasását, mit többen közülünk feljegyeztek maguknak, míg néhányan a két szobor talap-

zatán s az azalatti *körepedésekben* valóságos hajtóvadászatot rendeztek a földszürke nagy szalama'nderekre. Nagy bajjal sikerült is egyik pincérünknek, a szolgálattevő arabs segítségével, egy ily rút állatot elfogva, kosárba zárni, mely azonban csak hamar ki volt rágva, s az állat megugrott anélkül, hogy észrevettük volna.

Hat óratájt kezdtük meg visszavonulásunkat főhadiszállásunk felé, hová 7 órakor értünk. Itt a magyar-osztrák konzul már várakozott reánk, hogy bennünket egy nála tartandó esti fantáziára meghívjon. Kíváncsivá téve a francia konzulnál lefolyt fantázia általunk elbeszélt érdekes mozzanatai által, a gőzösön levő hölgyek kaptak az alkalmon, s velünk együtt eljöttek a multságba, melyet azonban a nagy füst miatt s főleg a férfiak iránt igen fesztelen és kacér arabs táncosnók jelenléte következtében hamar odahagytak.

A jelen fantázia azonban semmiben sem emlékeztetett a kenahi nábob háremi fantáziájára és inkább csak egyszerű népmultság volt, hol népénekesnők és táncosnók igyekeztek minket mulattatni egyhangu dalaikkal,

és közönséges táncaikkal. Feltűnt nekünk, hogy a táncosnők fejékei nagyobbára osztrák aranyokból állottak, melyek nagy mennyiségben tündököltek hajfürtjeik között. Az osztrák konzul, kinek e fantáziával célja volt minket az ottani népszokásokkal megismertetni, igen szívélyes volt és gazdag lakomával lepett meg bennünket. Különben helyesen jegyezte meg *Ciotta* János Fiume városa érdemdús képviselője a magyar országgyűlésen és igen tisztelt barátom, kivel Kairoban egy igen élvezetes fantáziában vettem részt, hogy az ily keleti mulatságok csak arra valók, hogy az embert az ezeregy éj tündérmeséi iránt teljesen kiábrándítsák. Tizenegy óra lehetett, midőn elbucsúzva szíves konzulunktól, lakát elhagytuk. Felséges éj volt, a hold világa sajátos varázst kölcsönzött a tájnak, mely vonzó nyugalomával a legkellemesebb érzelmeket költé fel bennünk, éltünk valamennyi boldogabb pillanatát mintegy visszaidézve és felelevenítve. Ennek behatása alatt a szabadba értünk, midőn egyszerre könnyelmű mosoly hangjai és castagnetteszerű csattogások üték meg hallérzékünket. A kijelölt irány felé tekintve, az ablak nélküli alacsony négyszögű földhurubák

előtt, magasan lobogó tüzeket láttunk, melyekre kísérteties árnyékot vetettek a körülöttök járókelők sajátságos mozdulatai. Odaérve, a tűz körül egész társaságot találtunk, melyet igen csinos és kackiás kopt és arabs leánykák mulattattak. Ezek félhold és csillag-alaku rézdiadémekkel ékitve, vörös és kék felöltönyt és tarka bugyogókat hordtak, melyek különböző aranyos papírkákkal felcífrázva, a meztelen napbarnított réz és elefántcsont perecekkel ellátott lábakkal kirivó ellentétet képeztek. Alighogy közéjük vegyültünk, ránk estek és kihívó pillantásokat lövelve, csábító mosolyok és mozdulatok közt igyekeztek maguknak a remélt baksist biztosítani, esengve és kézen fogva bennünket gyanús arckifejezéssel érthetlen arabs szavakat intéztek hozzánk. E percben a kunyhók felől irányzott jókora földdarabok röpültek felénk, melyek Conrad urat valamint egyik olasz utitársunkat érintve, arra emlékeztettek bennünket, hogy itt a féltékenység országában levén, célszerű lesz távozni. Mit néhány apró ezüst pénz kiosztása után meg is cselekedtünk és hajónkra tértünk.

Tizenegyedik fejezet.

(Egyiptomi csendélet. — A magány birodalma. — Egyiptom St.-Denise. — Mariette. — Egy olasz egyiptolog. — Utolsó ítélet. — A halhatatlanság csarnoka. — Katakombák. — Az elítélt sírja. — Az élők országa. — A legvonzóbb tájkép. — Erődített tábor. — III. Ramses palotája. — Műkincsek. — A legbecsesebb festmény. — Horos temploma. — Oraniai Henrik. — Kivilágítás. — Sakál-vadászat. — Az angol kudarca.)

Programmunk értelmében dec. 10-ike a bal parton levő hegyek és királyi sirboltok megvizsgálására volt szentelve. A már említett vizözönelőtti törékeny vitorlásra ülve, a *Niluson* lefelé eveztünk, megkerülve a sziget egyik éjszaki oldalát, melynek fővénypartjain sűrű tömegekben tanyáznak a pelikánok, hatytyuk, vad libák és más ilyenemű szárnyasok renyhe csoportjai. Rendeltetési helyünkre érve, viszontláttuk arabs barátainkat, számárhajcsárainkat és egy csapat meztelen gyermek, *baksis-ordítózsók* között, kellő ünnepélyességgel fogadott bennünket.

Itt háborítatlan tanúi valánk az egyiptomi csendéletnek. Közel hozzánk a folyamon egy vízmerítő gépet láttunk működni, mely ősi kezdetlegességben szolgáltatja a földek öntözésére szükségelt vizet. Egy egyszerű malomkerékre több cserépedény van erősítve datolyalevelekből font kötéllel. Ez egy kisebb és tengely helyett ruddal ellátott, s a földdel párhuzamosan fekvő kerékkel közlekedik egy faváluba öntve vizét. A rudat jelenlétünkben egy bivaly s egy teve hozta mozgásba. Így nedvesíti a szegény fellah arabs földműves mások földjeit.

Odább a parton, több sötét bronzszínű csinos női alak közeledett felénk, fejükön cserépedényt vagy az itt annyira divó s vizedényül szolgáló kecsketömlőt hordva vállukon. Hosszu kék ingüket térden felülig türve vagy annak alját foguk között tartva, és harisnyát kötő vagy kosarat fonó férjeiktől követve a folyamhoz járultak vizet meritni. Valóban nem érdektelen látvány!

A jól művelt földeken keresztül szamaragolva s a *kurnahi* templomromokat balra hagyva, kiértünk a fővénysíkságra, melynek sivár szomoru képe mély benyomással volt

ránk. Utazásunk célpontja a már tegnap látott s előttünk véghetlen távolra kinyuló hegyek oldala volt. Lassacskán a hegyek közé mélyedtünk, a minket kísérő leánykák sőt a kinzásig tolakodó régiségárusok is maradozni kezdettek, míg végre kizárólag csak vezetőink társaságában folytattuk folyvást emelkedő utunkat.

Az első magaslat lábához érve leszálltunk állatainkról és gyalog haladtunk az ösvényeket ellepő s különféle apró állatkövéletekből maradt kavicsokon, magas mészhegyektől környezve. Vizmosásszerű egy bevágásnál, kőhalmok között, két igen szép sakált láttunk ólálkodni, de oly távolban, hogy rájuk löni meg sem kísérelhettük.

Főlebb és főlebb követjük e kietlen ösvényt. A tájat siri csend borítja, véghetlen magány környez bennünket, egyetlen bokor vagy talpalatnyi zöld pont nem nyújt a szemnek vigaszt. Egy roppant afrikai szürke sas, melyet nagyságáért többen struccmadárnak vélték, bámulva nézte közeledő karavánunkat.

Helylyel-közzel most már alagutakat vetünk észre a meredek két oldalán, míg végre két vagy három kanyarodás után az első

kőszirtbe vágott sirboltnál valánk. Körülötünk magas meredek szirtfalak futnak le, a siri csendet csak a bércek által visszhangoztatott társalgásunk zavarta meg. Ez csakugyan a halottak völgye, az örökös nyugalom helye, minden kitelhető tudomány s művészet a semminek szentelve, melyre ennél jobb és nagyobb szerű helyet nem is lehetett volna választani. Ide a pharaok temetkeztek, több dynastián át, kik Thebából kormányozták Egyiptomot tizen négy századdal Krisztus előtt. E hatalmas fejedelmek még életökben vágatták saját számukra e kőszirtek szívébe örökös lakásukat.

Bab-el-Molukban, Egyiptom St. Denisében vagyunk, a honnan különben kizárvák a királynők, mert a pharaok tökéletes nyugalmat óhajtottak, s nők között ezt aligha elérik vala.

Mindeddig huszonöt sirboltot fedeztek fel. Strabó szerint azonban itt negyven terült el, tehát tizenöt még nincs megfertőztetve emberi kéz által, s ezek felfedezésére a kairói-bulaki muzeum igazgatójának a jeles Mariettenek felügyelete alatt a kormány kutatásokat rendelt el.

Menjünk s vizsgáljuk meg azokat.

A többek között az 1816-ban *Belzoni* olasz régiségbuvár és egiptolog által felfedezett királyi sírbolt vonja különösen magára az utazó figyelmét. Ennek belsejébe egy ropant magas fensik közepét elfoglaló csapóajtón át huszonöt lépcsőt hátratéve jutánk. Fályák s gyertyákkal ellátva legelőbb is egy pincegáthoz hasonló szobába értünk, melynek minden oldalát festmények borítják jól fentartott állapotban, míg kerek bolthajtását monolithák takarják. Az innen a folyosóba vezető ajtó felett egy óriási aransárga scarabaeus (cse-rebogár) látható kiterjesztett szárnyakkal, következő hieroglyphai feliratot tartalmazva : *A halhatatlanság fokonkénti újjászületését dicsőségesen reményli az, kinek mumifikált testét örök nyugalomra szállították ide.*

Innen még lejebb hatoltunk, más huszonöt lépcsőn menve egy hosszú magas folyosóba, melynek falain tizenöt lábnyi szeszélyes alakok különböző istenségeket jelképeznek, kik előtt a megölt és leszállított lelke jelenkezik, hogy beszámoljon földi tetteiről. Kigyókat és gyikokat, mint az igazságot feltüntető festményeket láttunk imitt-amott, míg egye-

bütt madárfejű emberi alakok állják útját a léleknek, hogy a másik terembe vagy folyosóba ne mehessen, avagy elítélteket dobznak a tűzbe. De vannak olyanok is, kiket átbo-csátanak. Kövessük tehát ezeket.

Az egyiptomi halottak utolsó ítéletét itt allegorikai képekben, legendailag látjuk ábrázolva. A halottnak lelke (egész alakja) mez-telen jelen meg a főítélőszék előtt és csak mult erényei tekintetbevételével és különös kegyből kap engedélyt állomásról-állomásra mehetni. A halhatatlanság útját féltékenyen őrző s azt a szegény lélek elől gyakran el-záró kigyó előtt az előbbi az istenség dicső-ségét elérzékenyülve zengi, elősorolva neki az életben elkövetett ama jó cselekedeteit, me-lyekkel magát az ég jutalmára érdemessé tette. De mind hiába! Mert a kigyó, eléje egyene-sedve, elzárja útját és ha csak az illető isten-ség újabb és előnyére szolgáló cselekmények elősorolása által, segítségére nem jő, úgy el-veszett mindörökre. És így szobáról-szobára egyik istenségtől a másikhoz vándorol a lélek, scarabaeussal kezében, magát egyre forróbban ajánlva az istenek kegyébe; mig végre sze-rencsésen az utolsóhoz ér, ki őt a halhatat-

lanság örök nyugalmára érdemesnek ítélve, maga is istenséggé változik. Valódi boldogság egy új világban, milliárd csillag között nyugodni! Ez utolsó szobában élvezi a falakon jelképezett mennyei gyönyöröket I. Setis, kinek mumifikált testét egy nagy négyszögű felséges faragványokkal, valamint *hieroplyphai* iratokkal cifrázott alabastrom sarkophag őrzé.

E szoba körülbelül harmincnégyszög láb nagyságu; magas síma falait élénk színezetű festmények lepik el, oly épségben, mintha röviddel ezelőtt végezte volna be azokat valamely kiváló művész. Most már 320 lábnyira távoztunk a bejáratától s a szobák, teremek, folyosók végét még nem értük el, mintha valóban a halhatatlanság csarnokában volnánk, kivált ha meggondoljuk, hogy mindez mészköszirtekbe vágva, a sírpalota minden egyes részének kimetszésére szánt idővel mily iszonyu munkát igényelhetett.

Most huszonhat négyszög láb és négy feltűnőleg vastag oszloppal ékitett szobán át s néhány lépcsőn lehaladva, két egymás mellett futó folyosóhoz értünk, melyek egyike egy, két oszlopos kisebb szobában, a második egy nagy teremben végződik, ahol, a falfest-

ményekről ítélve, mumifikáltak, vagyis a mumiákat készítették. Innen két külön lépcsőzet más még mélyebben fekvő folyosókkal közlekedik, melyek aztán a véghetlen nagyságu még bevégzetlen katakombákban végződnek. Itt az építész keze működni megszűnt, mert némely kőszirt már teljesen illetetlennek látszik.

E földalatti termekben, a kőszirtek gyomrában, bámulatunk egyre növekedik és valóban nem tudjuk, ha vajjon a festmények nagyszerűségét tanulmányozzuk-e, avagy a faragványok páratlan szabatoságát méltassuk különös figyelmünkre? Több helyütt a szürke sima fallelleken, legnagyobb örömünkre, elkezdet s ismét abbahagyott festményeket találunk; s ami még jobban megörvendeztetett, különböző nagyságú alakok körvonalai voltak bizonyos egyiptomi mód szerint, könnyen letörölhető fekete festékekkel oda vetve. A falak egyrészét különböző keresztvonalok fedik; tehát ebből is az tűnik ki, hogy az egyiptomiak is szabad kézzel, nem pedig mint sokan állítják, réz vagy más előttünk ismeretlen anyagból készített mintákkal teremtettk a sok egyenlő nagyságu s egymáshoz hasonló alakot. Így is

mai napiglan is titok marad előttünk, mily készitményü lámpákkal világíthatták meg ők e sötét földalatti termeket a festmények kivitelekor.

Ideje volt a hazamenetelre gondolni, mert fafáklyáink fogyatékon voltak s gyertyáink a rekedt levegő miatt, oly halvány világot adtak, hogy alig láttunk hová lépni; de azonfölül mindnyájunk számára szükségessé vált a friss lég, úgy szintén a nyirkosság következtében áthűlt testünk is meleget óhajtván kimentünk a tömkelegből.

Új szivarokra gyujtva ismét utra keltünk, hogy a tőlünk néhány lépésnyire, a kövölgy tulsó részén nyugvó III. Ramses sirját megvizsgáljuk. E tizenegyedik számú kriptát Bruce név alatt ismerik az arabok, miután azt, a hasonló nevű angol fedezte fel.

Mindenekelőtt egy hosszú folyosóba értünk, melynek falfestményein azonban hiába kereszök ama művészetet, melyet csak imént is bámulni alkalmunk volt. Itt a szokásos történeti festményeken kívül a köznapi élet körül szükségelt eszközöket látjuk megörökítve, nevezetesen nilusi ladikokat evezőkkel, különböző házibútorokat, még sajátosabb

dolgozó eszközöket, különös fegyvereket és nyilakat.

A folyosó nélkülözi a megszokott egyenes vonalat. Ugy látszik, hogy a pharaoni mérnök irányt tévesztve, elvété a mérést s egy más sirbolthoz ért, melyet, mivel tiszteletben kellett tartania, kényszerülve volt kikerülni és jobbra a keményebb szirtbe vágni magának utat. A hires III. Ramses sarcophagját azonban a nagy teremben hiában kerestük; ki tudja, melyik angol muzeum ejtette birtokába? Ujabbkori igen sikamlós tárgyú festmények és valódi karcolatokra figyelmeztetett itt professzorunk. Mint mondá, azok a Camby-ses alatti perzsa invasio korából származnak.

Miután a sirboltok többnyire hasonrend-szer szerint építvék, s csekély különbséggel ugyanama termeket és festményeket tartalmaznak, s mindezekből már eleget láttunk, a reggeli előtti időt még egy halála után elítélt pharaoni dynasta sirboltjának megnézésére használtuk fel. A fallepleket itt, hol az illető neve, arcképe, tettei feljegyezve vagy jelképezve voltak, tenyérnagyságu fekete kockák borítják; és helyenként az allegorikai csoportozatokat és feliratokat kivésve találtuk.

A királyné és hercegnők emlékeit azonban kegyeletteljesen megőrizték s azok jelképei mind e mai napig is teljes épségben láthatók.

Ez alatt a fősírbolt gátorában főpincéreink a reggeli iránt tettek előkészületeket, gazdag eleséggel rakva meg a talajra helyezett fehér abraszt, és különféle borokkal ellátott palackokkal kezükben várakoztak ránk a bejárat előtt. Megpillantva őket, minden meghívás nélkül oda mentünk s kényelmesen letelepedtünk.

Képzелhetni, mily lakomájuk lehetett a reggeli hulladékaik által később ide csalt kihezt hienáknak sakáloknak. De minő kedvező alkalom kínálkozott volna nimródjaink számára az éjt, e vadak ellen lesben tölteni. Vállalkozni azonban senkinek sem volt kedve. Hiszem bizony! Pedig *Belzoni* a sírbolt felfedezője egyetlen arabs szolgájával hónapokig tanyázott itt és még most is mutatják sőt mi is láttuk az általa lakott szobát, ágyát, kő íróasztalát és különösen érdekesnek találtuk saját berendezésű európai kőkonyháját.

Most állottunk a legterheesebb feladatok egyike előtt, s midőn a szabadba értünk, számárhajcsárjaink már a magas hegy ormán

várákoztak reánk, miután a jobbra eső meredeken az állatokat használni nem lehetett, s azért kész elhatározottsággal gyalog keltünk utra. Megvallom, ez igen fáradalmas volt! Mert majd forró kavicsokon, majd pedig lábunk alatt besülyedő homokon kellett haladnunk. Kivált a hollandiai kisasszony s már felemlített kísézője, a hollandiai professor, találták rögsőnek ez utazást, s csakhamar kimerülve mindketten a forró kavicsra ültek. Coglievina ur oly lovagias volt, velők együtt hátramaradni, míg tökéletesen kipihenve magukat, ismét folytathatták pályájokat.

Jobbra bekanyarodva egy meredek szirtfal zárta utunkat, míg balra iszonyu mélység tártongott alattunk, úgy hogy most majdnem ég és föld között lebegve, a legnagyobb óvatosságra volt szükségünk. És csakugyan, társaságunk néhány tagját, kik szédüléstől tartottak, az arabs szolgák vezették keresztül ama keskeny ösvényen, mely a tulsó hegy ormával közlekedik.

Ily módon megszabadulva a veszélytől, elértük a bércek derekát és hátrahagyva a holtak országát, örömmel üdvözöltük az élőkét. De érzem, hogy tollam sokkal gyengébb, sem-

mint az alattunk elterülő völgy nagyszerűségét, romokkal regényessé tett mosolygó virányaival, a pálma- és szikamorerdők vonzó festőiségét, s mindennek kiegészítéseül, a szélsőlegesen kigyózó folyam ezüstös habjait ecsetelni képes volna.

Magas hegyek alatt állunk, míg azok felett ismét oly jellegű láncolatok emelkednek, minőkhez hasonlókat Európában alig látunk. Ide egy piramisalakú csucs oldalán szűk ösvény vezet, melynek megmászására többen vállalkoztak közülünk, míg társaságunk nagyobb része, mégis megúnva a fáradalmakat, a völgybe sietett. Azonban előre! volt a jelszó és megindultunk. Szerencsésnek érezhette magát, ki sötétszínű szemüvegekkel ellátva, szemeit a nap vakító sugarai ellen megvédheté: mert miután napernyőink csak hátráltatták előhaladásunkat, azokat inkább támasz gyanánt, mint árnyék előidézése végett használtuk. Változatosság kedvéért s talán inkább kényszerűségből a mászást is megkíséreltük, és hol forró kavicsokon, hol égető mészfövényen másztunk négykézláb felfelé, nem törődve többé sem a nap forróságával, sem elnyütt csizmáink egyre tátongóbb repe-

désével, csak hogy az óriási süveg tetejét mielőbb elérjük. Végre átestünk a fáradalmakon is, és ime most már a hegy ormán szirttetőkön ülve, látcsövekkel kezünkben, átengedhettük magunkat a vidék szemléletének.

Azonban a véghetlenség e nagy fokozatát szemünkkel áttekinteni lehetetlen, hangulatát színezetét festeni még nehezebb. Az éjszakai rész megtestesült képe a szomoruságnak a legborzasztóbb magánynak, maga a sivatag : minden zöld, talpalatnyi bokor nélkül, valódi kopárság, melyen a futó homok szemeink előtt a láthatáron túl vöröses ködbe enyészik s hol csak az istenek átka állapodhatott meg! Ilyen a nyugoti rész is; míg ellenben kelet felől a természettől pazarul megáldott *Théba* völgye pompázik, lábaink alatt a már ismert romhalmokkal, a bal parton álló *Kurnah* miniatúr épületeivel, ettől jobbra terjeszkedőleg a *Ramasseum* odalehelt fényképével, és mindezeknél mélyebben fekvőleg, a *Memnon-szobrok* elmosódó piciny körvonalaival. Azokon innen egy még ismeretlen nagy templom és még közelebb épületek és romok hevernek szanaszét, míg a Nilust nagy szélességben és hosszan tovakanyorodva zöld vetések, nyája-

san ragyogó rétek szegélyezik. A folyam felett halványan emelkedő hosszú füstgomolyag egy gőzös megérkezését jelenti, míg túl rajta Karnak és Lukszor felségcs obeliszkjeit kapuit, templomait, gyönyörű járdáit, ibolaszin és szürkébe játszó hatterével a látkör távolába veszve, az arabiai hegyláncolat zárja be. Szóval, ennél szebb, meglepőbb és magasztosabb tájképben gyönyörködni csak ritkán van alkalma a halandónak.

A hegyről arabs vagy is inkább indus módra ereszkedtünk le. Arabs vezetőink ugyanis a homokbeszögelléseknél előttünk hanyatt vágódva, nyilsebességgel bocsátkoztak le mintegy 150 lépésnyire, miután rögtön felállva minket felfogtak, kik egyenként ülve ereszkedtünk utánuk. Ugy képzelem magamnak e tréfát, mint gyermekkoromban a szánnal való lebocsátkozásokat, midőn több nadrág szakadt, mint a mennyi szánkatalp eltört. Ily uton csakhamar elértük a hegy alját, hátunk mögött hagyva a piramisalaku csuesot, s egy rövid mellékösvényen folytatva ereszkedésünket. Végre viszontláttuk elmaradt társainkat, egy magas kőfal árnyékában a földön heverészve. Kölsönös örömnilatkozatok

és a látottak elbeszélése után, a közel fekvő romok megtekintésére indultunk.

És ime *Dehir-El-Bahariban*, a hajdani Théba hadseregének erősített táborában vá-lánk, mely a hozzá tartozó *Scheikh-Abd-el-Kournah*, *Kournah-Mourai* és *Assaszif* nevet viselő épületekkel 22,000 négyszög lábnyi térséget foglal el, és jelenleg már semmi jelentőséggel sem bír többé. A folyosók fallepleit itt egyes hadtörténeti festmények ékitik, meg-lehetős állapotban fentartva. A fedett folyo-sókban imitt-amott keresztény koptok ütöt-ték fel tanyájukat, melyből dögleletes lég terjed szét; míg a szomszéd alaguton ezren-ként szállongnak a szárnyasegerek, még ir-tozatosabb szagot hagyva maguk után. Való-ban szerencsésnek érezhette magát, ki e he-lyen illatos üvegcsével volt ellátva; általá-ban különösnek találtuk, hogy ez undorító alagutok, sirboltok és szemétdombok közvet-len szomszédságában egész családok telepedtek le állandón, még furcsábbnak azt, hogy az egyiptomi kormány mindezt eltűri.

Itt egy anya üdvözölt bennünket, ujon szült meztelen csecsemőjét elénk tartva, és kérve nevében a baksist. Különös egy szokás, mely

arra látszik mutatni, hogy a gyermekbe születése után rögtön beoltják a baksis szó bűverejének tudatát.

Szamarainkra ülve tovább haladtunk a hegyek oldalán, miglen a magaslat alatt keletnek fekvő Medineh-Abu nevű rongyos kopt faluhoz értünk, melynek agyagból épült kicsiny kunyhói romokat környeznek. Ezeket futólag megnéztük.

A hőseg azonban rendkívüli, tanárunk hőmérője 38 fokot jelzett; de folytattuk utunkat, mert sok volt a látnivaló. A remekebb műmaradványok a falu éjszaki részén találhatók. Azok között mindjárt két templom vonja magára figyelmünket; az egyik hossza 120 láb, magas karcsu virágos oszlopaival és belső ékitményével legott elárulva a római izlést. És csakugyan, falain római nevek olvashatók, római arcképek ötlenek szemünkbe Titus, Hadrian, Antoninus korából.

Főbejárati kapujának építészeti modora a két Ptolomaeusra emlékeztet, míg kisebb s egy ethiopiai trónbitorló emlékére készült udvarának kijárati kapuja, feltűnő csinjánál fogva építészetileg elüt az előbbtől és III. Ramses felséges palotájába vezet. Ez két kü-

lön osztályt foglal magában: a templomot és a királyi palotát, melynek ura azonban sohasem lakott benne.

A királyi palota két roppant nagyságú széles négyszögű födél nélküli toronyból áll, melyeket külfalak kapcsolnak egymáshoz.

Lépünk belsejébe!

Az egyes termek és szobák részletei gazdag műkincseket tárnak fel az építésznek, festésznek és minden fejleményükben tanulmányra méltók. A középcsarnok belsejét balkonok környezik, melyeket képzelt finomsággal és izléssel előállított s meghajolt rabszolgák tartanak vállukon, míg a teraszok fedél-ellenzői oly mesterileg készülvék, hogy kilátást nyujtva, a középcsarnok számára a nap ellen egyszersmind árnyékot is biztosítanak.

A termek beosztása és tündöklő cifrázata méltó bármely modern európai királyi lak belsejéhez. Egyik szoba falleplein a királyt és leányát találjuk ostáblázva, míg a második szoba festménye a leányt virággal ábrázolja, melyet atyjának nyujt; a harmadikban mindketten gyümölcsöt esznek s a leány a legszebbeket kiválogatva atyjának adja. Ezenkívül domborműveket is találunk s a király

különböző népek meghódítója gyanánt szerepel itt több termen át. Különösen föltűnő a Thébába érkezett ázsiai, lybiai, sudani és más országbeli foglyoknak a papok elé történt vezetése. Nem kevésbé érdekesek továbbá a többi festmények, melyek 3200 év hű történetét beszélik el.

Egy második főkapun nagy tökélyvel alkotott emlékfestményeket látunk, melyek egyike a hadüzenő istenséget ábrázolja, ki a föld minden része ellen hadjáratot rendel, míg a másik a diadalmasan Thébába érkezett s a legyőzött népektől hadi jelvényeket és zsákmányokat hozó harcosokat tünteti fel.

A szomszéd udvar kapuján az eddigiektől egészen különböző arcjellegeket és más népfajokat láttatnak a festmények. Ezek a középtenger szigeteinek lakósai, kik a kelet-ázsiaiakkal frigyben az egyiptomiak ellen hadat viseltek, de az utóbbiaktól több győzedelmes csatában, úgy szárazon mint vizen legyőzve, hódolnak a királynak. E kapu egy széles terembe vezet, melynek kiterjedése a híres párisi Odeon termét túlhaladja. Ime Egyiptom legérdekesebb emléke, mely a hajdankorból csak ránk maradhatott. Köroszlo-

pokon nyugvó folyosóját fényes és a legválogatottabb festmények borítják, túlhalmozva arannyal, míg oszlopait a legvirágzóbb korra emlékeztető faragványok ékitik, melyek között az oldalfalakon nagy csataképeket bámulhatunk. Sajátságos jelenség gyanánt említendő itt, hogy a király győzedelmei több helyütt fordulnak elő.

A legszebb és műbecsre nézve mindenesetre legpáratlanabb képek egyike a nagy terem keleti felrészén a megtartandó titokteljes szent szertartások ünnepére vonatkozik; és a mi még emeli értékét, abban a körülményben rejlik, hogy nem festmény, hanem dombormű. A királyt látjuk itt, a mint ő királyi jelvényeivel ellátva és teljes diszöltözetben tizenkét katonatiszt által hordott mennyezetes trónszéken ülve, palotáját elhagyja. A tisztek strúctollas körkoronát viselnek, annak jeléül, hogy e kitüntetéshez joguk van. A trón közelében balra a sphynx mint a bölcsesség és erő; az oroszlán mint a bátorság jelvénye állnak, azt oltalmazva; míg viszont ezeket is a jog és igazság szárnyai fedik. Udvari tisztek, magas legyezőkkel ellátva, környezik a királyt, míg fiatal és a

papok osztályához tartozó gyermekek az apródok kötelességét teljesítik; a többi országnagy és a papok páranként sorakozva képezik a király kíséretét, melyet katonák és zenekarok zárnak be. E kép folytatása gyanánt, egy másodikon Horos templomának belsejében egy isteni tiszteletnek vagyunk tanui, magunk előtt látva a szertartást végző papokat, kiknek némelyike fennhangon látszik elmondani vallásos imáját, míg mások tömjénnel balzsamokkal füstölgetik a királyt; többben isteni jelvényeket tartanak kezükben. Most megindul a templom belsejében való körjárat, melyet két paptól vezetve Horos isten nyit meg; követi őt a fehér szent bika, (Apis) melynek közvetlen nyomában a királyt látjuk haladni gyalog és kísérve a papok főnöke által, míg a többiek az előbbi módon követik őt s zárják be az egész menetet. Csak a királyné részvétlen szemlélője a fényes vallási ünnepélynek és mennyezettel ellátott s arannyal cifrázott négyszögű páholyban ül.

Miután a körmenet az áldozó oszlophoz ért, egy pap négy madarat bocsát szabadon, melyek a föld négy része felé röpülve, hirdethessék a világnak, hogy Egyiptom királya

megkoronáztatva magát, hasonlóan a mindenség teremtményéhez, ura és fékezője a felső és alvilágnak. Végre egy harmadik és utolsó képen a király, a nyert kegyért és hatalomért az isteneknek hálát mond. És minde fényes ünnepélyekből, nem csak hogy kizárva volt a szegény nép, hanem még csak fogalmat sem szerezhettek magának a szertartások módjáról, annál kevésbé titkáról.

A Nilusnak irányozva lépteinket, futólagoosan az utolsó rommaradványt, *Medineh-About* is megnéztük. E rommaradványt valódi folytatása az egyiptomi monumentalis történetnek s magában foglal egy pharaoni templomot a jobb korszakból; egy nagy palotát a hódítások idejéből, egy más kisebbet az első hanyatlási korszakból vagyis az ethiopiaiak idejéből, kik még a királyok neveit is lekarcolták az épületek falairól; egy emlékszerű kápolnát, melyet a perzsa járom levetésének emlékére valamely egyiptomi herceg emelt; egy kaput a görög és több propylaeumot a római időből. Végre a palota udvarán egy-keresztény templom oszlopokon nyugvó fedelét szemléltük meg, mely különben igen rövid ideig állhatott fenn. Ime *Medineh-About*

szanaszét heverő romjai és Egyiptom története Mózesről a római császárságig.

Belefáradva a romok vizsgálatába és különben is befejezván a jelentékenyebb dolgok tanulmányozását, vezetőmmel együtt, megszöktem a társaságtól s a Nilushoz sieték, hogy az ugynevezett afrikai snepfekre vadászatot tartsak. Ezek egészen feketék, borsónagyságu fehér pettyekkel ellátva, vörös lábbal, vörös hosszú csőrrel és nem csak külszépségök által vonják magukra a vadász figyelmét, hanem húsup kitűnő jóságánál fogva is, mely valódi delicatesse. E snepffaj kedvéért az angolok gyakran nyolc sőt tíz napig is tartózkodnak itt. Egy romhalom mellett ellovagolva, a kövek alól egy óriási nagyságu fehérszürke szalamánder surrant ki és mászott a rom tetéjére. Lovam megbokrosodva oldalt ugrott, úgy hogy majdnem hanyatt vágódtam, minél fogva annyi időm sem maradt, hogy puskámat felhuzzam, míg az állat egy percig megállva, villogó szemekkel tekintett ránk, fogait vicsorgatá és eltűnt. E szalamánder a benlakók egyhangu állítása szerint, igen mérges és veszélyes állat, melyet én azonban inkább csúfnak, félénknek és undorítóknak találtam,

meglehet tán azért, mert lóháton ülve nem volt mit tartanom tőle. Különben sajnálom, hogy el nem ejthettem, mert a nemzeti muzeum természeti osztálya egy igen szép állatpéldánnyal gazdagodott volna.

Egy órai multság után körülbelül hátramaradt társaimat is a parthoz közeledni látván, félbeszakítám úgy is nem nagy sikertől koronázott vadászatomat és a túlparttal közlekedő sajkához siettem, mely már várakozott ránk. Átevezve a folyamon, Lukszor előtt több gőzöst vettünk észre, melyek röviddel azelőtt érkeztek, egyik különösen Kairóból, másik visszatérve az első zuhatagtól. Ez utóbbi vontatta Oraniai Henrik hollandi herceg alkirályi kis naszádját (dahabia). Megérkezésükkor a herceg, nejével és nagy kíséretével már a parton sétálgatott. A helységben azonban nagy mozgalom támadt, mert estére a herceg a karnaki romokat tündériesen akarta kivilágíttatni, mi a fáklyás menettel együtt kétségkívül nagyszerű látványt nyújtandott, ha véletlenül épp holdteltében nem vagyunk! Valóban kár volt.

Ebéd alatt felkért az ezredes, hogy gr. Beckers barátommal, az általa a felső-karnaki

romok között rendezendő sakálvadászatban résztvennék; de fáradt lévén, szives meghívását nem fogadhattam el, a miért is ők csak ketten mentek. Ő tehát mindenekelőtt két eleven kakast szerzett s arabs vezetőjükkel a romok közé gyalogoltak. Az afrikai *sakál-vadászat* nagyon érdekes. A félénk ravasz állat elővigyázó, messzelátó és igen finomszaglásu, minek dacára azonban ha aprómarhát érez meg valahol, vagy kukorikolást hall, minden egyébről megfeledkezve, eleven prédája után siet. A vadászok e körülményt ismerve, többnyire két eleven tyukot vagy kakast visznek a leshelyre, hol vagy kőhöz vagy bokorhoz pályvázák s hogy erősebben lármazzanak, vesszőkkel jól megverik, miután bokrok, vagy kövek mögé vonulnak, onnan lesve az állatot, mely nem sokára ügetve, egyenként, kettenkét, vagy egész falkájával érkezik. Mielőtt ezek prédájokat elérhetnék, a vadászok biztos lövésekkel leterítik. Barátainknak azonban csekély szerencsájök volt ez estve mert az alsó romok fényes világitása s a folytonos z sivaj elzavarta a sakálokat a vidékről. Az ezredes különben előadta hogy kettő már közeledőfélben volt; de va-

dászbarátja véletlenül épp akkor megszólalván, a ravasz állatok meghökkentek, egy percre megállottak, és hátat fordítva, nekik bucsút mondtak. Természetes!

Ez alkalommal nem hallgathatom el a jóizü vadászkalandot, mely ittlétünk előtt két héttel folyt le. Hőse egy angol! Holdnegyed levén, inkább csak a ragyogó csillagok nyujtottak némi világot a tájnak. Angolunk is lesben állva várta a jó szerencsét, a sakálok jöttét, miglen órai türelem után egy jókora nagyságu állatot látott közeledni. Első percben öreg sakálnak hitte, de csak hamar meggyőződött, hogy az bizony hiéna, mely zsákmány után ólálkodik. Célba venni és fegyverét rásütni, perc műve volt, de a keményen megsebzett állat irtózatosszamárbögései meglepték angolunkat. Oda sietett s csak akkor vette észre, hogy ő bizony, hiéna helyett valami szegény paraszt számarcsikáját tette koldussá! Igen természetes, hogy a következő nap az okozott szerencsétlenségért a fellahnak bő kárpótlást nyujtott. Több napi ottléte alatt, a gonosz arabs gyerkőcök gyakran hívták sakálvadászatra, de angolunk e furcsa kudarc után elvesztette kedvét az ilynemű mulatságok iránt.

Tizenkettedik fejezet.

(Dec. 12-e. — Eszneh. — Népvisélet. — Nagykorusi-
tási ünnepély. — Edfu. — Az egyiptomi építmények koro-
nája. — Philopator Ptolomaeus temploma. — A szabad-
ban. — A kőbányák. — A Spéos. — Fűtejféle. — Ombos.
— Horos és Sebek. — Ábránd.)

Dec. 12-én korán kezdtük meg pályafu-
tásunkat, hátrahagyva ama helyet, hol három
napig tartozkodva a mult nagyszerű és csu-
dás emlékei szemléleténél, egy új világot ta-
nultunk ismerni, melynek százszoros változa-
tai és a természet bája által még vonzóbbá
tett páratlan műkincsei kitörülhetlen benyo-
mást gyakoroltak lelkünkre és azért majdnem
sajnálkozva váltunk meg a vidéktől.

A Nilus *Eszneh* helységéhez közeledve, nagy
kanyarulatot tesz s teljesen Közép-Afrikának
irányúl. A növényzet most már valóban egyre
déliesebb alakot ölt; az általunk majdnem
képzelhetlen nagyságu krokodilok hová to-
vább gyakrabban mutatkoznak a homoksziget

partjain; a folyam szárnyasai élénkebb ugy-
szolván bujább színezetűek mint idáig tapaszt-
alni alkalmunk volt. A partok hosszában
gondosan ápolt szántóföldek vonulnak el, bu-
ján tenyésző áfrikai tengerivel, mely három öl
magasságra nyulva, a miénktől teljesen kü-
lönbözik és kalászsokat hoz; továbbá még ma-
gasabb bambusznádasok terülnek el, válta-
kozva sajátos halvány dohánynyal, mely
nélkülözi a tulajdonképeni zamatot és erős tor-
maizü. A vörös lencse, fávabab, gyapot és
cukornádföldek inkább csak a jobb parton ta-
lálhatók; a buza mindenütt sárgállásnak in-
dulva bő *első* aratást ígért.

Délelőtt 11 óra tájt értünk *Eszneh* elé,
hol ki is kötöttünk. A parton egy csoport
koromfekete és fényes arcu nő bambusznád-
ból igen izletesen font csinos és tarka kosa-
rakkal kínált meg, melyek közül néhány pi-
aszterrel a legnagyobbat is meglehetett sze-
rezni.

Itt már kezdetét veszi ama szokás, mely
szerint a nők orrukon, karuk felső részén és
lábszárukon ezüst karikákat viselnek; némelyek
és különösen a szegényebbek azonban elefánt-
csontból hordanak ily éket, melyek egy da-

rabból állva különösen felköltötték figyelmünket. Mert nem felesleges tudni, hogy valamennyi oly keskeny ürt foglal be, melyen a gyermek kéz vagy láb is csak bajjal húzható keresztül. Kíváncsiságunknak eleget teendő, Jussuf effendi barátunk megmagyarázta nekünk, hogy e tartományban az évenként egyszer megtartatni szokott nagykorusítási ünnepélykor a helység valamennyi tizéves leánya, szülői kíséretében, a mecsetbe megy, hol az istenitisztelet után egy titokteljes szertartás által az imám őket nagykoruaknak és eladónak jelenti ki. Az ily módon nagykorusított leánykák, szülőiktől most kar- és lábpereceket kapnak ajándokul, melyeket miután a rokonnok rájuk illesztettek, holtukiglan viselni kénytelenek. Vannak e leányok között olyanok is, kiket az imám énekesnőknek vagy táncosnőknek nyilvánít, nem tudom mi oknál fogva! Ezek e perctől kezdve a legledérebb életmódnak engedhetik át magukat, a nélkül hogy szemrehányásoknak volnának kitéve!

A néptelen helység bazarján keresztül haladtunk, hogy a tulsó oldalon husz lábnyi mélységben fekvő romokat megtekintsük, de egy kaputöredéknél és kisebb teremnél egyebet nem

láthattunk, mert a többi s a nagyobb rész még az arabsok háza alatt a föld gyomrában nyugodva várja kiásatását. A romok Claudius, Domitianus, Commodus, Septimius Severus, Caracalla és Geta idejéből származnak, következőleg a hanyatlási korszakból valók; és ha a földalatti részek is csak ilyenek, akkor valóban kár volna napfényre hozataluk végett annyi arabs házat lerombolva e miatt még pénzt is pazarolni.

Miután gőzösünk a szükségelt szénmennységgel magát ellátta s ételmezési biztosunk is kellőleg megtölté kamránkat, jelt adtak az indulásra s mi hajónkra sieténk. Egy órakor pontban hagyva el a kikötőt, utunkat *Edfunak* irányoztuk, mely innen, 50 kilométernyi távolra fekszik a bal parton. Valamivel naplemente előtt két hatalmas kapu a nagy *Apollinopolis* közelletét jelenté s félórai hajózás után Edfunál szerencsésen kikötöttünk. Már nem az afrikai nap ragyogó sugárzata, hanem a hold fénye világítá a környék rejtélyes magányát. Kedvezőbb alkalmat tehát az innen 25 percnyi távolra fekvő regényes és a felső-egyiptomi építmények koronájának mondható

edfui templom megszemlélésére nem is találhattunk volna.

A ránk várakozó arabok vezetése alatt gyalog ösvényeken, vetések, több ölnyi magas nádasok és afrikai tengeri között áthaladva egyenesen a romokhoz jutánk. Ide széles lépcsőzet vezet s mindjárt az első kapuhoz érünk, melynek magassága 40, átmérője 20 méternyi s mely hason nagyságu szembenálló testvérével egy 80 lábnyi fallal kapcsolatban képezi a templom négyszögű külsejét, a *denderahi* palotára emlékeztetve. *Ptolomaeus* korszakából veszi eredetét és aligha társak nélkül maradt. Ha már az egyiptomi templomok nappal is ünnepélyes és megható látványt nyújtanak, úgy még nagyobb fokozatban tapasztaljuk ezt a hold fényénél, kivált oly építménynél, mely mint a szóban forgó is, jól van fentartva. Ez a legnagyobb szellemi élvek egyike! Rejtélyesen felvonuló körvonalai, óriási alakjainak árnyai, bámulva meredeznek ránk, hogy ily késő éjnek idején háborgatjuk nyugalmukat. A templom felügyelőjét és fiát követve, az első négyszögű pylon belsejébe léptünk, hol már szükség volt fáklyákat és gyertyákat gyujtanunk, melynek vilá-

gánál egy kényelmes, széles, különben girbe-görbe és 242 fokból álló lépcsőzeten át a kapu tetejére értünk, honnan az alattunk elterülő udvarok belső beosztását szemügyre vehettük. Az első, oszlopos körfolyosóval ellátva, a bemeneti kapuzattal valódi emlékszerű épületté alakul és részletes tanulmányra méltó. Ami itt mindenesetre főfigyelmet érdemel, az a gyűlterem, hol ünnepélyek alkalmával a papok összegyűltek; továbbá a nagy terem, mélyében a sekrestyével, egy óriási monolith által szürke pettyezetett gránitból alkotva s a kapu monolithjához támaszkodva, valódi két csodamű. Hosszabb ideig bámulva az egész nagyszerűségét és remek voltat, észrevettük, hogy a két végbástyát egyszersmind védtorony gyanánt használták, mert felső falrészén nyílőrések láthatók. E templomot Philopator Ptolomaeus alapítá, de csak részben, mert ily hatalmas épületösszeg alig lehetett egy uralkodónak a műve; ő csak az Apollónak szentelt keleti oldalt építteté; egy későbbi Ptolomaeus más részeket csatolt hozzá és Ptolomaeus Evergetes befejezte. Minél újabbkoriak a művek, annál gyarlóbb építészetéről tanuskodnak. Minden egyes mellékte-

rem és szoba külön helyi névvel levén ellátva, különös vallási gyakorlatnak volt szentelve! A rejtélyes istenitiszteleteket a nagy teremben végezték. A kapuzat udvar felőli részén, az óriási alakok felemelt karával közlekedőleg a falon lyukak láthatók, melyekbe ünnepélyek alkalmával zászlókat és diadalmi jelvényeket dugtak, oly csalódást idézve elő, mintha azokat a felhozott alakok kezei tartották volna.

Lejövet nem mulasztottuk el a kapuzat belső osztályait is futólag megvizsgálni. Mindekenelőtt a nagy terembe jutánk, mely festményekkel és faragványokkal túlhalmozva, a kisebbikbe vezet; ennek oldalszobái keskeny fedett lépcsőzetek által az alsó termekkel közlekednek. Folytatva utunkat, egy szentélyben találtuk magunkat, mely az istenség palladiumát rejté magában és a rómaiak idejében „*tabernaculum*“ nevet viselt. Magas kőfallal környezve, a hieroglyphai feliratok egész halmozát mutatja. Végre a folyosót is elértük, melynek szélső részéről leereszkedő lépcsőzetén az udvarba mentünk. Ime, egy jó karban levő ó-egyiptomi templom beosztása.

A szabadba menekülve, a helységnek lándsákkal fegyverzett éjőrei fogadtak és vettek

körül. Ez képezte diszörségünket, melynek fedezete alatt, minden bántalom ellen biztosítva, a faluból kijutottunk. Primoli gróf, Nugent gróf és én mintegy 300 lépésnyire haladva a társaság előtt, az uttól jobbra terjedő cukornádtarló közepén 50 lépésnyire tőlünk, magas elejével felénk fordulva, egy állatot vettünk észre. Arabs vezetőink egyike, az állatra mutatva, halkán ismétlé: „*dib dib!*“ ami arabul hiénát jelent. A véletlen akará, hogy épp ez estve hiányzott fegyverem, melylyel ez alkalommal szenvedélyes Nimrodunk Nugent gr. sem volt ellátva; de mindennek dacára neki rontottam angol szuronyos pálcámmal. Husz lépésnyire bevárt az állat, mire éktelenül elbögve magát, a nádasba tünt. Ezalatt az ezredes is közelgett, futva hozva felvont fegyverét, de későn!

A következő nap reggelén, még napfeljötté előtt, társaságunk nagyobb része még egyszer elment gyönyörködni Edfu felséges műveiben, melyeket *azelőtt* való estve már figyelemre méltattunk. Minthogy azonban ily műremek láthatása a legnagyobb ritkaságok egyike, úgy megvallom legkevésbé sem mondható idővesztésnek, hogy azokat másodszor is

megnéztük. *Strabó* már annyi mindenfélét közölt Edfu felől, hogy *Busch Mór* tudor attól tartott, miszerint neki nem marad többé mit írnia róla. Még mindig korai félelem! Mert biztosíthatom a derék történészt és egyiptologot, hogy még egész köteteket adhat ki műtörténetileg még ki nem zsákmányolt festményeiről, képeiről és domborműveiről. A legkedvesebb benyomásokkal terhelve mondtunk búcsút a vonzó műkincsnek, hajónkra szálltunk és folytattuk utunkat *Ghebel-Silsileh* felé, mely hajóskapitányunk állítása szerint, innen 60 kilométernyire fekszik a balparton, tehát csak néhány órai ut állott előttünk.

A Nilus itt majd széles, több szigetekskét hálózva be, majd meg összeszorul és keskeny mint Silsilehnél, ahol két szirt közé jutva, védő kapuja lehetne a Nilus völgyének, a mi Dunánk vaskapujára emlékeztetve a magyar utazót. Gőzösünk most a jobb partnak vette irányát, és kiköte, hogy az óriási területet elfoglaló kőbányákat megvizsgálhassuk. Tehát itt vágták előttünk még ismeretlen gépekkel és mértani eszközökkel az ó-egyiptomiak templomaik, palotáik és más emlékszerű épületeik számára a szörnyű nagy-

ságu négyszögű köveket. A bánya helyisége közel esvén a parthoz, könnyű volt a követ vizen tovaszállítani. A folyam mindkét partján nyílt bányák terülnek el, magas szirt-halmazukban lépcsőfokokra osztva és helyenkint 15—20, sőt 25 négyszög méternyi kivágott kövek üregét mutatva és kigunyolva minden modern találékonyságot. Mert ha a kőszegek, oszlopok és obeliszek kivágása már magában véve is bámulatos, úgy valóban elámolyodunk, találgatva, mi módon hozhatták le a szirtek tetejéről e kőszörnyetegeket? Az ó-egyiptomiak úgy bántak el a kővel s úgy szedték rétegenként a kődarabokat a szirtből, mint az asztalos, ki valamely becsebb fadarabot felapróz. Élénk tanubizonyossága ez az egyiptomiak meggazdálkodási érzékének, mely szerint ők a legparányibb grá-nittöredékkel is csinján jártak el. Ime, a pharaoni papok tudománya, műveltsége.

A balparti bányák nem oly nagy kiterjedésűek és rossz közlekedéssel birnak. Itt, délnek feküdve, igen figyelemre méltó sirboltokat fedeztünk fel, melyek földalatti kápolnájában (speos) *Horos* istenség szoptatását látjuk ábrázolva. Egy második faragvány

ugyanez istenség egyiptomi diadalmenetét jelképezi és láncba vert nubiaiak és sudaniak hosszú sorát tünteti fel. E szerencsétlen foglyok örökös bányamunkákra voltak ítélve. Közvetlenül e faragvány mellett egy oszlopon ez olvasható: „Az egyiptomi hősök soha sem szennyezendik be kezöket megalázó munkákkal.“

A part szomszédságában mályvához hasonló, széleslevelű és virágokkal gazdagon megrakott bokrot pillantottam meg, mely házam növényzetét hozva emlékezetembe, magához vonzott, s én mohó sietséggel kezdém vizsgálgatni. De alighogy virágához nyultam, sajogni kezdte jobb tenyerem. Meglátta ezt szerencsémre a hajóskapitány, ki zajt keltve, intett felém. Rögtön felfogám, hogy a növény mérges. És csakugyan az is volt, mert a kapitány hozzám sietve, jobbomat ecetes rongygyal dörgölte meg, mutatva egyszerűsmind a rajta maradt zöld színt; azután vízzel is megmosatta kezemet, mely az elővigyázat dacára egész napon át gyúladásban volt. A kapitány a bokrot azonnal lemetasztette és vízbe dobatta a hajósok által, kik a gyökeréből kifolyó fehérvöröses tejnedvet

fövényyel kövekkel temették be. Biztosunk később elmondá, hogy a fűtejfélék e veszélyes fajából készítik a nubiaiak és sudaniak ama nevezetes mérget, melylyel nyilaikat és töreik hegyét bekenik. Hatásos voltának jellemzésére felhozom, hogy nedvének a nyelvvvel való egyszeri érintése rögtöni halált okoz.

Miután kitüzött állomásunktól, *Ombostól*, még 25 kilomaternyire voltunk, hajónkra tértünk, ismét utra kelve. A Nilus itt mindinkább szélesedik, a fővényysziget egymást éri, a vizimadarak megszámlálhatlan sokaságának szolgálva tanyául, míg a növényzet már teljesen közép-afrikai jelleggel bír. A buzaföldeken imitt-amott első áratásra készültek. A partokat dumpálmák, mézgafák, kertenkint vad kókuszok és ébenfák szegélyezik. Mily felséges képe lehet ily erdőnek a felső partvidéken. Végre Ombos elé értünk s a parton a helység birája egy csapat ló- és számárhajcsárral várakozott ránk, míg az ott ügyelő gyermeksereg előre tárt karokkal egyhangulag kiáltá: baksis, baksis! E látványra néhány apró ezüst pénzt dobtunk a partra, mire perc alatt eleven mozgó halommá fejlődött a gyermekek tömege. Sokan közülök,

kivált kisebb leánykák, feltürve kék karton ingöket, gázolva közeledtek a hajóhoz, hogy annál biztosabban foghassák ki a pénzadományt; miglen biztosunk megsokalva a baksis miatt keletkező dulongást, zajt és lökdösödést, nádpálcákkal üzette el őket.

Ezalatt gőzösünk hidját a legénység partra veté, s mi gyorsan kiszálltunk, lóra ültünk s a romok megvizsgálására indultunk! Egy homokhegyen, a folyamtól alámosva s részben bedőlve, helyenkint a *Nilus* előmedrét is betöltve romjaival, áll a templom, melyet Cleopatra férje, *Philometer*, továbbá második *Evergetes* és *Dionisius* emeltettek. E hely az egymással folyvást harcoló két elemnek, ugymint a *Horus* istenség gyanánt imádott világosságnak és a krokodil által *Sebek* istenség név alatt jelképezett sötétségnek levén szánva, szent volt. *Sebek* képviselte az egyiptomiaknál *Saturnust*. Építészeti modora vegyes, görög és egyiptomi. Oszlopai még hiszen őrzik a jobb időszak fényes jellegét, míg festményei és faragványai hanyatlóbb kor maradványai.

Gyalog tértünk meg és sétaközben új látványban részesültünk, miután körülöttünk

a futó homokot, szembeötlő ékes virágok, gyönyörű bokrok lepték el. De okulva az előbbi példán, a világ minden kincseért sem nyultam volna a külsőleg vonzó, beltermészetüknél fogva azonban talán halált osztó virágokhoz. Vad ananászt is találtunk. Ez sokkal kisebb a nemesítetténél, vöröses ha megért, de émelygős és kesernyés levén, nem élvezhető.

Az est felséges volt, a miért is ebéd után sokáig mulattunk a hajó födélzetén, gyönyörködve az afrikai égboltozat sötét kékjének tündöklő csillagseregében. Mély csend, nagy nyugalom honolt a tájon, s ezzel összhangzó elmélkedéseinket csak a távolból jövő sakál-üvöltés és hiénasivítás zavarta néha.

Tizenharmadik fejezet.

(Decemb. 14-ike. — Assouan. — A szienkövek és gránitok hazája. — Idegen népfaj. — Vásár. — A bazár. — Elefantin. — Orrkarikák. — Ruhaigénytelenség. — Életmód. — Kivánság. — Salam alik.)

December 14-kén korán napkelte előtt keltünk utra és már előre tudva, hogy a legfelségesebb vidékek egyikét fogjuk látni, reggeli pongyolában, szivarozva sieténk a hajó födélzetére, hol némelyek a kapitány számára fentartott kis pallón, mások ellenben a kerek feletti emelvényen foglaltak helyet, mindnyájan látcsövekkel ellátva, hogy a táj magasztos szépségében annál jobban gyönyörködhessünk. Várakozásunkat túlhaladá a való. A két partot távolról környező hegysorok most egyre közelebb vetődnek a Nilushoz, míg végre annyira összeszorulnak, hogy mintegy a folyamig terjedve, mentében alig türnek meg egy-egy keskeny kertet, egy-egy zöldellő bújá rétet. Előttünk pedig, a folyam közepét körülbelül öt kilomaternyi távolban el-

foglaló mosolygó és árnyas fái között fehérlő épületeket rejtő szigetekcske, két ágra osztja, tulsó végével pedig teljesen elzárni látszik a Nilust, melyet a háttérben rózsaszínű gránitszirtek szegélyeznek, magasan kiemelkedve s az egésznek megható nagyszerűséget kölcsönözve. Magas bércektől környezve, tágas és a természet által azzá varázsolt kikötőt látunk magunk előtt. Semmi nyoma többé a Nilus folyásának, mintha azt a szirtek rögtön elnyelték volna! Neveli minde sajátságosságot a jobb parton elterülő magas szikamarok, karcsu pálmák és mézgafák között kikandikáló minarétek és épületsorok kellemes öszhangzata.

A helység előtti kikötőben, hosszú sorban különböző nagyságu gőzösök, dahabiák és naszádok tanyáznak. *Assouánban* vagyunk, melynek átellenében Nubia híres szigetét *Elefantint* mossák a hullámok. Fényes fekete arcu és hosszú göndör haju lakosai csak keveset különböznek az abyssiniaiaktól. Ime Syene a szíénkövek és a tarkagránitok országa! Most valódi nyughatalanság vett erőt rajtunk, hogy oly későn érve a kikötőbe, a sok gőzös és mindennemű naszád között utat nem találhattunk; míg végre zajos fel szólalás után nekünk is helyet csináltak. Mire

gyermekies türelmetlenséggel ugráltunk egyik járműről a másikra, és mielőtt hajónk kikötött volna, már a parton valánk. Ez itt többé már nem a pharaok méltóságával dicsekvő Egyiptom, nem a termékeny nilusi völgy: egy új ország veszi itt kezdetét. Körültekinték és ime, idegen népfaj állott előttem, az eddigiektől teljesen különböző jellegű emberekkel, nőkkel és gyermekekkel. Nyelvök is különbözik az arabtól és előttünk érthetlen szavakkal kínáltak meg bennünket nyilakkal, hosszú nubiai lándsákkal, sajátságos alakú krokodilbőrből készült hüvelybe foglalt fanyelű mérges törökkel, structollból szőtt női kötényekkel; — kitömött kisebb krokodilokkal, eleven majmokkal, ragyogó mezű kajdácsokkal, krokodil- és structojásokkal: szóval néhány perc alatt a parton valódi vásár fejlődött ki. Eleinte méreg drágán tarták árucikkeiket, hogy később annál csekélyebb összegért váljanak meg tőlük.

A part felső részén, egy magas fa alatt, kettejével varrva saját bőrükbe, több ezer darab elefánt agyar feküdt egy halmazban, várva, hogy innen rendeltetési helyére, Európába szállítsák. Kíváncsiságunknak eleget teendők,

áruk után kérdezősködtünk és megtudtuk, hogy száz kilóját ezer frankon vagy a mi számításunk szerint, két mázsáját körülbelől ötszáz forinton adják. Némely agyar oly nagy, hogy többet nyom egy mázsánál.

Meglátogattuk a bazárt is, mely a várost kellő közepén vágja keresztül. A legérdekesebb cikkek gyanánt itt különböző afrikai kezdetleges fegyvereket, ékesen font színes kosarakat, asztal minőségében használt tálcákat, többféle vad bőrt mutattak nekünk. Az utóbbiak között különösen a tigris, onka és oroszlánbőrök vityák ki tetszésünket; darabjukat 2 font sterlingért árulták. A további áruk közül följegyeztük magunknak a mokka kávé, a kakaó, a vanigliacsomagokat izletes cserépedényekben, melynek kilóját majdnem hihetetlen olcsón, tíz frankon kaptuk; a nubiai dohányt; a dohány-zacskókat melyek különböző parányi állatkák bőréből készülvők és csigákkal klárisokkal ékitvők; az agyag pipákat teljesen felszerelve és a különböző cserépedényeket. Az eladásra szánt termények gazdagságát itt részletesen ecsetelni, nem e könyv feladata. Mint különösséget, egy nemét a fávababnak emelem ki, melyet a

klárissal vetekedő keménysége, és rózsaszínű külhéjának, tündöklő volta következtében nyakékül használnak a nők. A bazár végét elfoglaló nagy bódében mézgát, tamarikát, viaszt, finom rózsaszínű s valószínűleg mesterséges módon színezett mézet, szegfü virágot és több borsnemet, valamint balzsamot árulnak. A bazár főérdekességet maguk a kereskedők képezik, kik különböző népfajhoz tartozva, sajátos jellegükkel magukra vonták figyelmünket. Itt egy *ethiopiai*, ott egy *sudani*, túl egy *bachari*, szemben pedig *Barabra* vad gyermeke árulja cikkeit; míg hosszú lándsáik és mérgezett hegyü nyilaikkal kezökben, vad állatok bőrével félig takarva, hajadon fejjel járkálnak alá s fel *Khartumnak* büszke fiai, e szép sötét bronzszínű magas ép emberek, fényes és átható szemekkel, keleti gyöngyökhöz hasonló s az európai utazót méltán irigységre gerjesztő tündöklő fogsorokkal. E szép testi tulajdonokkal erkölcsi előnyök is párosulvák, mert a khartumiak igen büszkék s mint tudva van rettenhetlen bátorsággal bírnak. E minden népfajt képviselő s távol vidékről ide származott kereskedők egyes angol vezérszavakkal figyelmeztetik az idegentáruikra.

A forróság azonban iszonyu mérvben növekedett és hőmérőnk 40 fokot mutatott, a nap sugarai a szó szoros értelmében áttűzték könnyű nyári zubbonyunkat, égetőleg hatva ránk, a miért is célszerűnek láttuk hajónknak vászonnal bevont árnyékos födélzetére vonulni, hogy kipihenve magunkat, a délutáni hűvös órákra kitűzött kirándulást Elefantin szigetére, jó kedvvel s eleven testtel végzhessük.

Épp ekkor érkezett két kisebb gőzös üresen a második zuhatagtól vissza. Én tehát okosabbat nem tehettem, mint bemenni az étterembe, hogy gr. *Blome* tábornokot e körülményről értesítsem s egyszersmind neki tudtára adjam, hogy ez oknál fogva helyén volna Nubar pasának Kairóba távsürgönyözni, s őt arra kérni, bocsátná ígérete szerint rendelkezésünkre azok egyikét, melyen a második zuhatagig utazhassunk. Vele együtt tovább hatoltunk volna az ezredes, gróf Primoli, gróf Beckers, Coglievina és én.

A tábornok rögtön megfogalmazta a távsürgönyt, mely így hangzott:

A Son Excellence Nubar pacha!

Arrivé ici, j'ai trouvé quatre petits bateaux à Vapeurs

revenus de la première Cataracte, qui pourraient marcher jusqu' a la seconde. Je demande la faveur de pouvoir me servir d'un de ses bateaux pour faire ce petit voyage dans l'intérêt de Votre gouvernement!

Assouan le 14. Décembre.

Très pressant !

Le general Comte Blome.

A fogalmazványt átvettem, s biztosunk társaságában egy ladikba ülve, átmenék a folyam balpartján levő távirdai állomásra, hol megkértem a hivatalnokot, lenne szives e távsürgönyt legott elintézni; mit ő meg is tett.

Visszatérve gőzösünkre tudtára adám a tábornoknak s az érdekelteknek, hogy a sürgönyzés eddig már valószínűleg megesett s mi mindnyájan örömmel néztünk a felelet elé, illetőleg vártuk az engedélyt.

Délután 6 óra felé a hőség engedni kezdén, hajós kapitányunk parancsa folytán két ladikot bocsátottak a vízre s a matrózok csakhamar evezőkhöz nyultak, hogy bennünket Elefantin déli oldalára átszállítsanak, a min nemsokára szerencsésen tul is estünk.

A sziget meredek gránit szirpartján, ezredéves mézgefák árnyékában, gyermekek, leányok, anyák csecsemőikkel karjukon, vén banyák várakoztak ránk, egy előttük álló magas

komoly férfiú a sziget előljárója társaságában, ki teveszörű fekete burnuszában, gomba alakú színes szalmakalapjában, és törvényhozói hatalma jeléül bambusznáddal kezében, készült bennünket üdvözölni.

Keskeny lépcsőzetesalakú ösvényen szálltunk partra. Csakhamar azon vettük magunkat észre, hogy körül vagyunk véve és a fenrajzolt népcsoport éles ríktó kiabálások között, tálakon és pálmalevelekből font lapos tálcákon tára élénk megvétel végett a sziget kincseit, nevezetesen élénk színű karniolköveket, gyönyörű topázokat, fekete márványdarabokat, régi üveggyöngyöket, a sziget felséges illatu és vonzó floráját képviselő bokrétákat, melyekkel a hajadonok kedveskedtek.

A menyecskék saját nyakukról adták el különös alakú üveg ékszereiket, csak hogy néhány piaszterre tehessenek szert. Többen, kivált idősebb nők, orruk valamelyik cimpáján, tallér nagyságu vékony ezüst karikát hordanak, mi első látásra azt a gondolatot költi, hogy e karikák lyukgasztás folytán huzvák át az orrukon. Azonban korántsem! Mert a karikák szétválhatók és összeillesztés útján vannak a cimpákhoz erősítve. Miről

többszörösen volt alkalmunk meggyőződni, mert a nők e furcsa ékszereket csak huzzák orrukról, hogy mielőbb áruba bocsáthassák.

A fiatal nők és hajadonok arckifejezése igen kellemes. Különösen egy még igen fiatal anya vonta magára figyelmünket. Háza előtt ülve és kisdédét karjai között tartva, e nő érdekes szabályos arcvonalmaival, tündöklő szemeivel, fehér fogaival, némileg ama mór-nők szépségére emlékeztetett, kiket a Luca-féle madonna-képek ábrázolnak. E nők öltö-zete is a legsajátságosabb s mindössze egy fekete, vékony szijakká hasított s térdig érő bőrszoknyából áll, melyet ékesen kereszt-be kötött fehér, vörös vagy kék kendő egészít ki.

Az idősebb nők, hosszú rongyos kék vagy fekete ingekben járnak, a fiu gyermekek mez-telenek mint a mi cigánypurdéink ; a leány-kák tizéves korukig egyszerű rövid fekete kö-tényt hordanak.

Az elüljáró kíséretében áthaladtunk a helysége és szabadba érve, mezei munkáját végezve találtuk Elefantin férfi-lakosságát, mely itt a földeket öntözgeté, szántott ve-tett, vagy előttünk ismeretlen eszközökkel

turta a földet. Öltözetük igen egyszerű, az égaljnak tökéletesen megfelelő, mert mindössze rövid fehér uszónadrágból vagy fehér ellenzővel ellátott vászonövből áll. Bőrüket a hőség okozta perzselés annyira megedzé, hogy a nap égető sugarait már alig érzik, míg a napszúrás ellen göndör s buján tenyésző hajfürtjeik nyujtanak nekik biztosítékot. Igen jó kedvűek és szeretik a fecsegést, mit a nőkről is elmondhatni, kik általában igen barátságosak és szívesen eltréfálnak a férfiakkal, a nélkül, hogy férjeik féltékenységét felköltenék.

A sziget főnöke most a pharaoni rommaradványokhoz vitt minket. Itt mindössze két templom állott, melyek egyike a sziget északi, a másik ellenben keleti oldalát foglalta el. Az első gránit emlékkapuján olvasható felirat szerint az építmény II. Sándor idejéből származik, mig az új házak között látható Osirisféle gyarló emlékoszlopon alig betűzhetni ki egy ismeretlen pharaoni hős nevét a tizenkilencedik dynastiából. A keleti oldalon fekvő és nagyobbára összeroskadt kő temploma tizennyolcadik dynastiából származó III. Amenophisnak volt szentelve. A rommaradványok nagyobb részét épi-

tészi anyagul használják a kormányépületek, nevezetesen a konzulok, főnökök és más hivatalnokok házai számára.

Itt egyművészileg előállított négyszögű kövekkel kirakott csatornához értünk, mely az egész szigetet keresztülfutva, a rómaiak idejéből ered.

E csatornát jelenleg hüvelyes vetemények kicséplésére használja a lakosság, és jelenlétünkben több helyütt épp ily munkát végeztek. A cséplőeszközök hosszú bambuszrudból állva, annyiban különböznek egymástól, hogy vagy ujjnyi vastagságu és egy lábnyi hosszú pálcikákat hordanak tetejükön; vagy pedig viziló bőrből vágott két ujjnyi szélességű szijakkal látvák el. Az utóbbit leginkább a nők szokták kezelni.

Keresztül-kasul járva a szigetet, keleti részen végre megállapodtunk s itt félig ért árpát és feltűnőleg szép borsót láttunk tenyészni; míg jobbra előttünk merész magas gránit szirtfalak emelkednek a kedves sziget ezoldali partját képezve, azt egyszersmind a hullámok ellen is védve. A sziget legszélsőbb ormát is elérve, igen jól kivehettük ama morajt, mely a víz zúgó esése következtében támadva, nekünk az első zuhatag közellétét jelenté.

Minthogy azonban a folyam széles medrét elfoglaló számtalan gránit szigetcske a zuhatagot teljesen eltakarja, e pontról azt nem is láthattuk, s így ezt illetőleg a következő napig béketűrőssel fegyvereztük fel magunkat.

Felséges székhelyet választott magának, ama pharaoni főúr vagy főpap, ki e bájos szigetcskén honolt, mely a tarka és színvegyületben gazdag gránit szirtektől környezve, himes növényzetével a Nilus közepét foglalja el, és elragadó panorámájával, könnyű tiszta egészséges légével, valódi földi paradicsom, hol nem volna utolsó gondolat az élet még hátra levő napjait csak félkényelemben is leélni!

Még csak nem is oly régen, a sziget lakosai nagy tiszteletben tarták a krokodilokat. A még apró krokodil füleibe ugyanis ezüst gyűrűket húztak, nyakukra eleven színű üveg gyöngysorokat kötöttek, etették és gyakran családról családra hizlalták, míg végül bizonyos időszaki ünnepély alkalmával feláldozták és húsát megették. Furcsa izlés!

Mondják, hogy a lakosság egy része titokban még mindig ragaszkodik e hagyományhoz.

Visszakerülve naszádainkhoz, áteveztünk gőzösünkhez, hol a konyhájára féltékeny in-

tendáns már szemrehányásokkal fogadott bennünket. Mi pedig aggálya eloszlatására annál nagyobb étvágygal láttunk neki az ebédnek s minden rendben volt ismét.

Ebéd után gyönyörű holdvilág levén, gr. Beckers barátommal partra szálltam, hol a terebélyes fák alatt szivarozva sétáltunk fel s alá, miglen egyszerre énekhangok költöttek fel ábrándozásunkból. A hangok irányában haladva, egy csoporthoz értünk, mely mintegy tiz férfit foglalt magában. Ezek szönyegen ültek, kávéztak, csibukoztak, egész kegyelettel hallgatva egy teljesen elfátyolozott s feketébe öltözött nőt, ki kézidobbal kísérte panaszos énekét, mely egy hajdankori hős vagy népvezér tetteire vonatkozott, mit mi a jelenvoltak katonás kéz és arcmozdulataiból találtunk ki.

Megjelenésünkre a mellékházikóból azonnal kávét és nargiléht hoztak számunkra, a kör megtágult és nekünk is helyet jelöltek, de az utóbbiért köszönetünket kifejezve, állva maradtunk és ittuk meg kávéinkat. Rövid ideig dohányozva, a tiszteletünkre előadott második dal meghallgatása után, a nő kézi dobjába néhány apró ezüst pénzdarabot vetettünk és *Salam-alik* arabs üdvözléssel bucsút mondtunk a társaságnak.

Tizennegyedik fejezet.

(Decemb. 15-e. — A magányos sir. — Raktár. — A Bakerféle expeditio. — Philae. — Romhalmok. — Theodosius edictuma. — A köztársasági sereg emléke. — Az első zuhatag. — Albion fia. — Visszatérés. — Az arabs remete. — Baker feltétele. — Meghiúsult remény. — Bucsú)

December 15-én reggeli 5 órakor már mindnyájan szamarokon ültünk és esernyőkkel távcsövekkel felszerelve indult karavánunk *Assouanból Gyumesz* felé, hogy aztán ismét hajót használhatva, onnan *Philaebe* mehessünk.

Az e napra kitüzött kirándulás utazásunk első szakának befejezését képezte, s azért kíváncsiak voltunk, ha vajjon valami nem sejtett véletlen, a második időszak kezdetét nem fogja-e megakadályozni?

A szabadba érve, egy elhagyott régi temetőn, szanaszét heverő romok között, haladtunk át, midőn egyszerre ama telivér dromedár-karavánt láttuk közeledni, mely a Felső-Afrikából érkezett s az első zuhatagon

áthajózni nem merő kisebb vitorlások rakományait Assouanba szállítá, hogy aztán onnan azokat rendeltetési helyökre vihessék.

Jobb felől magas kőszirtek zárnak el a Nilustól, míg balra a sivatag terül el, s a mindig jobban elmosodó arabiai hegyek a látkör távolába tűnnek. A gránitfalak telvék nagy hangzásu, de annál csekélyebbet mondó görög és római karcolatokkal, melyek leolvasására időnk s kedvünk nem volt. Ellenben megnéztük ama magányos sirt, mely itt egy külön álló magaslaton domborúlva, európai módra emlékeztet. Egy merész angol utazó piheni alatta örök álmát; és siriratából kivettük, hogy ő az első zuhatag hullámai között lelte halálát. Tehát csakugyan oly veszélyes volna ama pont, mely felett az első zuhatag hullámai összetorlódnak! Valósággal békétlenkedni kezdtünk láthatása miatt.

A görög és római feliratokat később francia jegyzetek váltják fel a gránitköveken, helyenként hálás versekkel váltakozva, és több tábornok nevét olvashattuk az első expeditióból.

Mintegy órai szamaragolás után szegényes nubiai faluba értünk, melynek lakói láttunkra azonnal eltakaradtak; de tapasztalva, hogy

nem leszünk bántásukra, csoportonkint ismét kibujtak földlakukból, és kíváncsiságuktól kényszerítve közeledtek felénk.

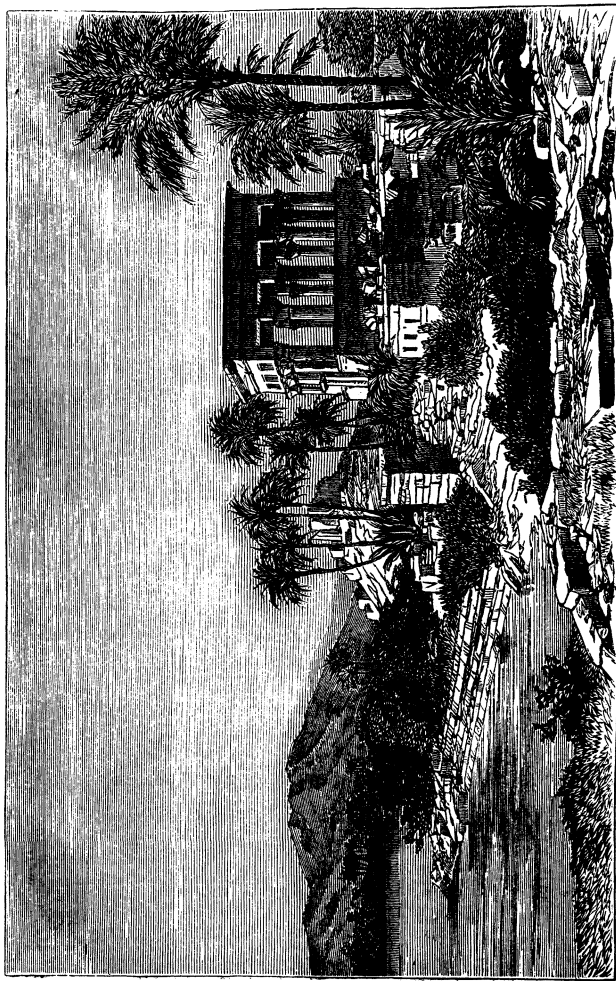
A helység tulsó oldalán átszamaragolva, egy lapályt láttunk elterülni, hol az első zuhatagtól megszabadult Nilus egyik ága foly, s melynek jobb partját valódi raktárrá rendezték, hol az összehalmazott ágyuk különféle részletei; a kis vas gőzösök megszámozott és összeillesztésre várakozó alkatrészei; különböző gépek darabjai; több ezer zsák, tele liszttel, gabonával, hüvelyes veteményekkel, krumplival; tömentelen láda kétszersülttel megrakva; nagy mennyiségű cserépedény a víz lepárlására, azaz három és öt akónyi vastag cserép vizszűrők; hordók rummal és cukorral ellátva; roppant készletben különböző dolgozóeszközök; végre a háttérben datolyaszalvány loboralakulag felhányva: együtt s különvéve meglepő és épp oly változatos látványt nyújtottak; míg a kikötőben a leirt tárgyak befogadására ötven vitorlás és husz dahabia várakozott, miután csak ily kis járművekkel közlekedhetni a felső zuhatagokon.

Az olvasó bizonyára kíváncsisággal fogja magában kérdeni, mi célból rendezték e tár-

latba illő kiállítást e helyen, és ki vehette igénybe e sok mindenfélét, mi egy egész hadsereg felszerelésére is elégséges leendett? A felelet rá igen egyszerű!

Mindez ugyanis a Baker-féle egyenlitői expedícióra várakozott és a kormány költségén volt előállítva. Erről értesülve, *Beckers* barátommal elhatároztuk mindent elkövetni az expedícióhoz leendő csatlakozhatás végett, mihez annál inkább volt reményünk, mert mint katonaviselt emberek *Baker*-nél az angol ezredesnél szíves fogadtatást véltünk találni.

Philae szigetére való kirándulásunk eszközlésére társaságunk számára egy, kormányilag kirendelt vitorlás állott készen. A közlekedés itt azonban majdnem legyőzhetlen akadályokkal van párosulva. A folyam ugyanis oly sebes, a vízből kiálló szirtek oly közvetlenségben torlódnak a parthoz, hogy az innen való kivergődhetés végett, a hajósok szirtről szirtre ugorva, sőt uszás esetében foguk közé szorítva a köteleket, vontatták járművünket, miglen *Sichel* nevű gránit szigetekcske keleti oldalához értünk, hol a kőszirtek megszünve, sima tóhoz hasonló medence tárult fel előttünk, melynek kellő közepéből sziget magasodik fel.

A philaei kisebb áldozati templom.

Ez *Philae*, a bájos szép *Philae*, remek négyszögű pharaoni templomával, az utolsó egyiptomi papok és bölcsek földi paradicsoma!

A szigetet haragos zöld lombozatu ezred-éves fák árnyalják, melyek alól a mosolygó pázsitból kiválva, bámulatos színvegyületű illatos virágok intenek felénk, már előre is elragadva lelkünket és valósággal ittassá téve bennünket.

A folyam bal partját véghetlen magas szürke gránit szirtek szegélyezik, mintegy a vízre hajólva, míg ellenben a jobb parton jól művelt szántóföldek huzódnak az arabiai hegyek felé. E part közelében van az osztrák-magyar missio pompás palotája, mely a körülötte elterülő örök zöld fák és zománcos rétekekkel, ezek alatt az alkirálynak a folyamtól fürösztett aranyos haremi gőzöskéjével, vonzó képpé csoportosúl, emelve a táj kellemét.

Philae-hez érve, egy széles, de már omladozó kőlépcsőzet előtt kötött ki vitorlásunk. Midőn a partra léptünk, egy nubiai asszonyt láttunk bocsátkozni a vízre, száraz galylyal megrakott talpszerű fahéjon és kisdud evezőjével a part felé sietni. Eszünkbe jutott Robinson, ki tengerkörnyezte lakhelyén szint'

ilyen járművel közlekedhetett és folytattuk utunkat.

A sziget, varázsszép növényzetén kívül valódi romhalom, nem valami őskori maradvány, mert a legrégibb a harmincadik dynastia, azaz II. Nectanebo idejéből származik, tehát alig 400 évvel Kr. sz. e. épült. Mindenütt pharaoni templomok, ptolomaeusi paloták és római császárok korabeli épületek területnek el, a már ismert kapukkal és óriási még jó korban levő oszlopokkal. A templomok egyikében igen érdekes görög feliratot fedezett fel Hervé lovag tudós francia utitársunk. A feliratból megértjük, hogy már a rómaiak alatt is látogatták e vidéket, mert tartalma egy kérelemre vonatkozik, melyet az utolsó pharaoni papok intéztek Ptolomaeus Phisconeteshez, hogy őket az idegenek gyakori látogatása által okozott költségek alól felmentse. A király belátva kérelmek indokolt voltát, feloldozá őket az adó e sajátságos nemétől. Egy másik templomban már az ó-egyiptomi vallás eltörlésére vonatkozólag is találunk némi adatokat. Egy felirat ugyanis Theodosius ama vallási edictumát foglalja magában, mely *Isis* és *Osiris* vallását megszüntettnek nyilvánítja. Neveze-

tes azonban, hogy ez edictum kiadása után 60 évvel még folyvást bucsúra jártak e szent helyre, Egyiptom minden részéből; és hogy főleg maga a római kormány tartotta fen a papokat s azok családját egész *Marcianus* idejéig. E templom egyik melléktermében, a bemenettel szemközt levő falleplen, szent Péter keresztbe tett két kulcsa látható egy tojásdad mirtusz koszorúba foglalva. A koszorú belsejében olvasható felirat tartalma szerint, több római tudós nyilvánítja háláját XVI. Gergely pápának, egy tudományos bizottságnak Egyiptomba lett küldetéseért. A főtemplom kapujának balfülkéjébe helyezett fekete márvány emléktábla, arany betűkkel, következő feliratot tartalmaz: „*A francia köztársaság hatodik évében, Messidor hava 13-ik napján, egy francia hadsereg kötött ki Bonaparte vezérlete alatt Alexandriában; husz napi menet után a piramisok alatt legyőzé s megszalasztá a mamelukokat. Dessaix tábornok az első hadtest parancsnoka megkezdve az üldözést, az első zuhatagon tulig verte őket, hová a köztársaság hetedik évében Ventose 13-kán érkezett.*“ Aláírva több tábornok és parancsnok. 1799. március 3-dikán.

Egy szemtelen ostoba boszuálló kéz, folytatólag ezt írta hozzá: „*Hol volt e hadsereg 1814-ben?*“

Mire a legujabb időben, mondják Napoleon herceg megbízásából, következőleg válaszoltak ugyanott:

„*Une page d'histoire ne doit pas être salie!*“ — a történet egyik lapját nem volna szabad beszennyezni!

A hőség iszonyu volt, a viz üditőleg intett, minélfogva jónak láttuk megfürödni, miután a sziget keleti kiszögellésén egyedül álló s képünkön is ábrázolt földél nélküli kis templom termébe gyültünk, hol a hajdani áldozatok széles köoltarán, a velünk hozott királyi reggelit élcés megjegyzések és kedélyes társalgás között elköltöttük. Többen poharat emeltünk a vendégszerető *Khedive* és családja egészségére és egymás irányában sem voltunk fukarok a felköszöntésekben. Végre a szokottnál több pezsgő élvezete felhevíté kedélyünket szivünket, feleleveníté lelkünket, és rászánva magunkat az előttünk itt járt idegen látogatók utánzására, ugy mint tehetők, a földről felszedett széndarabokkal vörös kék és fekete írónnal vagy hegyes késekkel,

neki fogtunk a jegyzetek és karcolásoknak, megörökítve nevünket jeligénket a falon. Egy élcés francia utitársunk azonban, a pezsgő palack dugóját égő gyertyánál félig megszenesítve, a bemenettel szemben levő fallepelre az ide jegyzett verset írta:

- . C'est le vin, le bon vin,
Qui dissipe le chagrin.
C'est le vin, le bon vin,
Qui met tout le monde en train!

Egy lelkesült „*vive la gaité*“ után csak nehezen tudtunk megválni a bájos szigettől. Szerencsés szélről hajtva vitorláztunk el a Schihel szigetke bal partja mellett, hogy egy más még nagyobb még csöndesebb medencébe jussunk, mely annyira körül van véve szürke és vörös granit szigetekskéktől, hogy kifolyásának alig marad hely; s itt éri el a zuhatagot, melynek moraját már imént hallottuk. Mosolyognunk kellett itt a fürdő gyermekeken, kik alig töltve be ötödik vagy hetedik évöket, hal módjára uszkáltak, vagy fadarakhoz fogózva játszadoztak a vízben, és megpillantva hajónkat körül rajongtak, bakiszt kérve és kitátva szájukat azok kifogására. Nagy ügyességre mutatott, hogy a gyerme-

kek levetett ingeiket összetürve, a vizben tur-
bán gyanánt hordták.

Vitorlásunk most két kőszirt között sur-
rant keresztül, melyet hátrahagyva, előttünk
magas fővényhegyeket láttunk emelkedni. Ezek
lába alatt hömpölyögnek a Nilus bal ágának
hullámai s mi itt kikötöttünk. Első pillanatra
e kép igen elszomorító, mert a láthatár min-
denütt zárva levén, közvetlenül csak a sivár
homokot látjuk magunk előtt, melyet helylyel-
közzel egy-egy eleven tövis bokor vidit fel. Most
felfelé haladtunk, gyakran térdig süllyedve a
fővénybe s alig gázolhatva ki belőle. Minél
inkább közeledünk célpontunkhoz annál élén-
kebben vehetjük ki a hullámok esése folytán elő-
idézett zugást; míg végre a tetőt is elértük. De
minő kép az, mely előttünk most feltárul.

Alattunk 400 lábnyi mélységben látjuk
elterülni a Nilust, kiterjedt ágazataival és zu-
hatagaival, míg előttünk jobbra a folyam jobb
partján *Assouant* karcsu ékes minarétjeivel s
ezzel szemben a szép *Elefantin*-szigetet ölel-
jük fel szemeinkkel. A Nilust itt a szirtek
három főágra osztják, melyeket ismét kisebb
és nagyobb gránit-szigetecskék hálózna be,
valódi lefolyási csatornákat alkotva a folyam

számára. *Az alattunk tovairamló balág a legnagyobb s ez képezi a hires első zuhatagot!*

A magasból egy hajó vontatását látva, a kíváncsiság minket is az alsó partra csalt le. Azonban minő látvány! Két szál, körülbelül 150 öl hosszú kötelen, több mint négyszáz nubiai, egyiptomi csendbiztosok és rendőri katonaság őrizete alatt, huzott egy Baker-féle teher nélküli dahabiát a zuhatagon fel. A víz rohanó esése, oly ellenállhatlan oly erős, hogy a katonák által támogatott szegény feketék alig tudtak megbirkózni a hullámok hatalmával. Hétszáz láb hosszúságú esésen át kell vontatni a járművet, mi bizonyára nem csekély feladat.

Minél inkább apad a folyam, annál sebésebbek a zuhatagok esései és majdnem lehetetlenné teszik a hajózást. Septembertől december elejeig telve levén a Nilus medre, nagyobb gőzösök is baj nélkül hatolhatnak át a négy első zuhatagon; de ez időn túl, mint mi is tapasztaltuk, a rajtok való közlekedés épp oly fáradságos mint veszélyes; mert ha a kötelékek elszakadnának, nem csak a vontatókat rántanák maguk után, hanem az így magára hagyott járművet a szirtek ezer

darabbá zúznák. Lefelé hajózni, az irány megjelölésének lehetetlensége miatt, még veszélyesebb, mert a jármű könnyen a gránit halmokhoz vágódhatván, a rajta levők bizonyos halálukat lelnék a dühöngő hullámok között.

Most már, fájdalom, beláttam, hogy lehetetlen utunkat Khartumig akár a legkisebb gőzössel is folytatni; és így minden reményem abban összpontosult, hogy *Alfonz* barátommal a Baker-féle expedícióhoz csatlakozhatva, mégis csak tovább utazhatunk, miután az két évi tartamra megállapítva, a Nyanza taváig a Nilus két ága eredeteig volt menendő.

Az expedíció főcélja, a vörös tenger s a fehér Nilus közt elterülő nagy és ismeretlen vidéket kikémlelni és lakosait az egyiptomi kormány számára végleg megnyerni; Egyiptomból a kereskedelem és mindennemű közlekedés javára a Nyanza taváig utat nyitni, mely utóbbinak állandó megtartása végett, a már látott négy vas gőzöst szállították, két-két vontcsövű ágyuval ellátva.

Dacára az ideg és sárgaláznak, szembajoknak és más képzelhetlen veszélyek és fáradságoknak, legforróbb vágyam teljesülését látom vala, ha ez expedícióban résztvehet-

tem volna; mert valóban szórakozásra volt szükségem és egyszersmind hazámnak is szolgálatot tenni reméltem ez utazás következtében szerzendő tanulmányaim által.

Mielőtt azonban e helyről távoztunk volna, még a második dahabia felhúzását is megnéztük. Ez több kabinnal s egy teremmel ellátott keskeny nilusi naszád, melynek vontatását, mint azonnal észrevehem, egy hosszú vörös szakállu férfiú vezetése két tiszt jelenlétében. Az elsőben mindjárt felismertem Albion fiát és dobogó szívvvel járultam hozzá, meggyőződve levén, hogy ő Baker ezredes főtisztjei egyike, kitől az expedícióra vonatkozólag felvilágosítást nyerek. Nem csalódám! Mert Baker rokona egy volt táborkari angol őrnagy előtt állottam. Ő az ezredestől meg volt bizva, harminc dahabia élelmi és felszerelési cikkel követni a már előre küldött 800 gyalog és 300 dromedár lovaskatonát. Tőle megtudám, hogy Baker még Kairóban van, honnan azonban néhány nap múlva *Suezbe* és innen 2000 emberből álló más hadsereggel, a vörös tengeren, Afrika bizonyos pontjáiig fog utazni; és hogy aztán a két külön irányban megindult expeditionális sereg, a

fehér Nilus torkolatánál egyesülve, együtt folytatandja a komolyabb és veszélyesebb hadműveleteket és felfedezéseket! Tudakozódásomra, ha vajjon mint katonaviselt férfiaknak az expeditióba, önkéntesi minőségben, felvétetni reményünk lehet-e? azt válaszolta, hogy igen is, ha főleg Baker ezredessel még személyesen beszélhetünk!

Képzeltetni örömünket.

Hat órátájt visszatértünk a gyumeszi kikötőhöz, hol a legnagyobb élénkségnek válnak tanui; miután az egymásra halmozott készleteket és mindennemű élelmiszereket épp akkor rakták nagy láрма és zaj között a zuhatagon már felvontatott hajókra.

Nubiai szamárhajcsáraink is várakoztak már, s mi felülve az állatokra, egy órai ügetés után szerencsésen elértünk Assouanba, hol a Kairóból épp akkor jött sürgönyt a tábornoknak kézbesítették. Megvallom, tartalma már nem is igen érdekelt többé és előre is tudtam, mit mond. Nubar pasa lekötelező udvariassággal válaszolá, hogy legnagyobb sajnálatára, a Nilus rögtön beállott apályá lehetetlenné teszi óhajunk teljesítését; de más alkalomra tartja fen magának e szerencsét.

Ezzel is tisztában levén, nem volt egyéb hátra, mint visszautazásunk végett intézkedéseket tenni, és a következő nap, december 16-án reggeli négy órakor már elhagytuk a kikötőt, bucsút mondvá Assouannak, melynek vonzó képei kitörölhetlen benyomást gyakoroltak ránk. *Edfu* előtt két Kairóból jövő gőzössel találkoztunk, melynek fődélzetéről zsebkendők és szalmakalapok lobogtatásával üdvözöltek minket. Ezt viszont cselekedve és hozzá még gőzösünkkel is füttyülve, nyilsebességgel haladtunk egymás mellett el. A folyam két partján valódi kísértetekként maradtak el a már ismert tájképek és helységek rommaradványai és már este volt, midőn *Luk-szorba* értünk, hol megháltunk, mielőtt az osztrák-magyar konzul tiszteletére theaestélyt rendeztünk volna!

December 17-én virradatkor már utban valánk *Denderah* felé. Kávésreggelinknél eszébe jutott *Cogliervina* tanárnak, hogy *Busch* utijegyzetei szerint e környéken egy arabszent remetének kell lakni és ez iránt a hajóskapitányhoz kérdést is intézett!

O yes! felelé ez; az a nagy Selim scheik.

Néhány órai utazás után, egyszerre csak

azon vettük észre magunkat, hogy hajónk kanyarulatot tesz s a jobb parthoz közeledve ki is köt. Mire Jussuf effendi barátunk értesünkre adá, hogy alig száz lépésnyire a parttól, egy kőkerítés mögött, melyet már kivehettünk él ötven év óta a tanár tudakolta szent remete, kinek meglátogatása végett a kapitány kedvünkért a hajót megállítá!

Mi volt tehát természetesebb mint kiszállani és megnézni az egyiptomi csudát!

Előttünk, mintegy 150 lépésnyire a parttól két meglepő szép hollófekete és félig fehér szárnyu madarat pillanték meg, s inték a hajón levő pincérnek, hozná fel a puskámat, melyet csakhamar kézhez is vettem, a szárnyasok felé közeledve. De észrevettek és felszálltak. Célba vettem az egyiket s elég szerencsés valék lelőni, de esésekor a vízbe hullott.

Elveszettnek hittem a zsákmányt, midőn előállott egy arabs gyerek, ki lehúzza ingét, azt turbánalakban fejére csavarta s a vízbe ugrott. A szárnyast csakhamar megtalálta, s annak egyik lábát szája közé szorítva, valódi krokodilként uszott vele a parthoz vissza. Furcsa egy madár! Mellén és két szárnya felrészén

hófehér különben hollófekete volt, vékony felfelé hajlott vörös csőrrel, téglaszin szemekkel és lábakkal, nagyságra nézve mint a fogoly. *Primoli* gróf kérésére egyik szárnyától megváltam; miután ő azzal, mint mondá egy főrangu nagy dámának akar kedveskedni Párisban, a másikat pedig szépségeért magamnak tartottam.

Ezalatt társaságunknak nagyobb része, már a szent lakához ért, hová én is siettem. két barátommal.

Kerek alacsony kőbástyát, férfiakkal, aszszonyokkal gyermekekkel körülállva láttunk magunk előtt és oda érve, megundorodtunk a képtől, mely elénk tárult. Az ajtó nélküli bástya közepén, egy rothadásnak indúlt szénaágyon, inkább vad állathoz mint emberhez hasonló meztelen alak ült, fejével majdnem térdig görnyedve, ki a testét ellepő nagy kék és vöröses foltokkal, hosszú boglyas zöldes szürke hajával, az örökös ülés folytán összezsugorodott lábaival, kiálló oldalcsontjaival, módfelett felpuffadt hasával s a ráragadt félszázadospiszokkal, valódi gorillához hasonlított.

Távol vidékről zarándokolnak ide a bete-

gek és szerencsétlen emberek, oly meggyőződésben, hogy e mohamedán szent rajtok segíteni fog, és képzelődésök oly nagy, hogy a legtöbb esetben megnyugodva hagyják el a helyet, ez által kétségkívül emelve a szent nimbusát. A környék lakosai bőven látják a pénzzel, mindennemű eleséggel és hajóskapitányunk is küldött számára pénzt húst és kenyeret egy tengerész által, ki a küldeményt kézbesítve, a szent jobb kezét megcsókolá. Az utóbbi most érthetetlen szavakat mormogva, baljával háromszor érinté a tengerész hátát, mi pedig undorral tértünk hajónkhoz.

Kenek és *Girgeh* között, *Gam-El-Kebir* nevű helység előtt, *Philaeig* jártunk alatt, a Nilus annyira alámosta a jobb partot, hogy több lakház már be is omlott. És mit tesz a lakosság? Nyugalmas és tehetetlen szemlélője a víz pusztításának, minden percben várva a minarét beomlását is. Furcsa ország! Furcsább nép!!!

Estveledni kezdte, midőn *Girgehez* értünk, hol a már bemutatott *Andrei* atya azonnal hajónkra jött bennünket meglátogatni. Reverendája zsebéből azonban iratot vont ki, oly kérelemmel, nyujtanók azt be a kormányznak és

vennők pártfogásba ügyét, hogy anyagi jólétét, csekély földbirtoka némi megnagyobbitásával, leginkább szegény községe érdekében, szaporitná. Átvettük a folyamodványt, őt készségesen biztosítva miszerint a kairói kormánynál mindent el fogunk követni igazságos és jogosult kérelmének meghallgatása végett.

A helység derék kormányzója is látogatást tett, egy csésze kávéra híva meg bennünket. Lakára érve, büszkén mutatá a termében függő s a Kairóból épp akkor érkezett petroleum-lámpájának fényes világát, mint valami csudálatos és teljesen új találmányt. Mi egymás szemébe nézve, alig tartóztathattuk magunkat a nevetéstől, csaknem összeharapva ajkainkat. Azt hiszem, hogy ide is legutoljára ért a világítás e régi eszköze!

Tizenegy óra lehetett, midőn a szokásos lámpahordók és négy fegyveres őr kíséretében hajónkat elértük.

December 18-án a Nilus apadása már oly mérvben állott be, hogy Monfalut előtt elhaladva, a legnagyobb elővigyázatra volt szükségünk, nehogy valamely fővénytelephez ütközve még utoljára hajótörést szenvedjünk.

Az *Abu-Todehi* jobb partját környező szirt-

falak irányába jutva, óhajunk támaadt a krokodil-katakombákat megvizsgálni, melyekben százával találhatók a mumifikált krokodilok és más különböző állatok maradványai; de legnagyobb bánatunkra a víz csekély volta lehetetlenné tette a parthoz való közeledésünket s így kedvetlenül folytattuk utunkat Miniéh felé.

Felmenetünk alkalmával itt a föld még meztelen volt, szántást mutatva vagy az épp akkor bevetett csupasz iszapot láttatva az utazó előtt és ime most már a lencse, borsó bab és gabona teljes virágzásban volt. A jó-tékony áldott folyam kiáradásai oly termékenységi erőt kölcsönöznek az e lapályban elterülő földeknek, hogy háromszor vethet és arathat évenként *Delta* vidéke lakossága!! Természetesen, nem magának, hanem urának; mert ő boldognak érzi magát, ha annyija marad, hogy nyomorult családját, tehenét és szamarát eltarthassa.

A valamivel magasabban fekvő jobb par-ton, több helyütt vízépitészeti gőzszivattyúkat láttunk, melyeket a Khedive parancsa folytán angol mérnökök állítottak fel, oly célból, hogy folytonos öntözgetéssel a homoksivatagot termékenynyé tegyék.

Naplemente után félórával *Minieh*-be értünk, mely utazásunk utolsó éji állomása volt.

December 19-én még jóízú álomban voltunk, midőn hajónk teljes gőzerővel iramlott a piramisok országa felé. Reggeli után már egy irányban voltunk a *mejduni* álpirámissal.

Fayoum és *Bedrechyn* balról szemrehányólag nézték gőzösünk sebes elvonulását, mintegy bámulva, hogy a fayoumi gyárt sem tartjuk érdemesnek látogatásunkra.

Most már egyre jobban válnak ki a gizehi piramisok körvonalai az alattok elterülő homoktengerből; a *Roda-sziget* is mindig határozottabb alakot öltve a Nilus közepén, egy zöld pontból kertté, a kertből szigetté válik; végre egyes házak, paloták, számtalan kisebb gőzös és naszád jelentik, hogy a modern Egyiptom fővárosa Kairó közelébe jutottunk.

A kikötőben több kocsni állott rendelkezésünkre s miután szives bucsút vettünk, előzékeny hajóskapitányunktól, a derék Jussuff effenditől s a hajó népétől, kiki szállodájába sietett, hol már előre értesült vendéglősünk szerencsés visszajövetelünk miatt üdvözölve bennünket, válogatott ebéddel fogadott minket.

A meghívott osztrák és magyar vendégek

Kairó legjobb vendéglői egyikében a Hotel d'Orientban laktak mely szállodát kitünő voltaért, úgy olcsóság mint pontos kiszolgáltság tekintetében, az Egyiptomba utazók figyelmébe ajánlni ezennel alkalmat veszek magamnak.

Gr. Blome tábornok indítványa folytán, ebéd után elhatároztuk más nap délelőtti 10 órakor tisztelegni Sheriff belügy- és Nubar pasa külügyministereknél, hogy felső-egyiptomi utunkban a kormány közegei részéről tapasztalt előzékenységért nekik köszönetet mondjunk és ő exellenciájoktól egyszersmind elbucsúzzunk. December 20-án tehát a tábornok vezetése alatt búcsúlátogatáson voltunk az említett minisztereknél, mely alkalommal egyszersmind *Andrei* atya kérelmét is benyújtottuk Nubar pasánál, ki elég kegyes volt, minket annak figyelembevételére iránt már előre is biztosítani. Mielőtt elbucsúztunk volna, Alfonz barátom és én még egy különös kihallgatást nyertünk ő excellenciájától.

Megtudva, hogy Baker ezredes már elutazott, utolsó reményünket ama miniszter nagylelkűségébe vetettük, kinek leginkább állott hatalmában minket a már utra kelt ex-

peditió után küldeni. De fájdalom! reményünkben itt is csalódnunk kellett! Mert a miniszter urnak ezt illetőleg hozzánk intézett szavaiból megértettük; hogy legjobb akarata mellett sem teljesíthetné óhajunkat; miután Baker első feltétel gyanánt kötötte ki magának az alkirálynál, hogy európai tiszteket e felfedezési expeditióban, sem maga sem a hadsereg mellett nem tür, magával vitt sógora s egy angol őrnagy kivételével. „S ezt természetesnek is találom, — egészíté ki válszát, Nubar pasa, — mert helyében én is hason feltételeket tűztem volna ki. Baker hosszú évek során át legnagyobb veszélyeknek kitéve, járta be Közép-Afrika vad tájait, tehát jogosan követelheti, hogy minden idegen beavatkozás távol maradjon tőle. Mert félő, hogy a netaláni későbbi felfedezéseket e tiszt urak maguknak tulajdonítva, ez által a már egyedül kivivott nagy érdemein csorbát ejtsenek.“

— Ez igen szép s méltányos, — viszonzám én; de nézetem szerint más titkosabb oka is lehet Baker tiltakozásának, hogy tapasztalt európai tiszteket magával vinni nem óhajtott! . . .

Most már tökéletesen értém a zuhatagnál talált angol őrnagy ama vonatkozását, mely szerint ő Baker ezredessel leendő személyes találkozásunktól tételezte fel, tervünk kivitelének sikerét, míg ellenkezőleg egyenesen kétségbe vonta azt. Bakerrel nem találkozhatunk s mindennek vége lön.

Miután szándékom volt a tél többi részét is Egyiptom kedves égája alatt tölteni, még huzamosb ideig tartózkodtam Kairóban, hol igen kellemesen folytak napjaim s hol többnemű kitüntetésben valék szerencsés részt vehetni. Épp ottlétem alatt érkezett Rajner főherceg és családja Kairóba és a lovagias Khedive a főhercegnő tiszteletére oly bált adott a tündériesen kivilágított gizahi palotában, minőre ott még nem emlékeznek. Magam is meghívást nyertem e bálra és megvallom, hogy az, fény- és nagyszerűségre nézve fölülmulta mindama mulatságokat, melyeket a suezi ünnepély alkalmával itt rendeztek, és valóban mesészerű volt.

A bálban Nubar pasa államtitkárával Gyzleri effendivel a kitünő államférfiúval találkoztam, ki többek között közölte velem, hogy Andrei atya kérelmét meghallgatták. Sőt nem csak, hanem őt

még azonfölül tetemes jogok élvezetével is felruházták.

Február közepe táján azonban a hőség már türhetetlenné kezdett válni, és minthogy ismerőseim is nagyobbára eltávoztak, -- lemondva az expeditióra vonatkozólag táplált minden reményemről, — búcsút mondtam én is a pharaok országának és visszatértem Európába.

**Ugyane szerzőtől közelebbről napvilágot lát :
Tíz év egy száműzött életéből.**

LAUFFER VILMOS

kiadásában Pesten ujjvilág-uteza 19. sz. a. megjelentek s minden hiteles könyvkereskedésben kaphatók a következő, különös figyelmet érdemlő remek díszművek :

Festetics Leo gróf. A herczeg Esterházy család fővadászatai Ozorán. Vadászati diszalbum, Ferencz József császár, Magyarország apostoli királya ő felségének ajánlva. Prestel J. G. europai hírű s az érdeklött vadászatokon jelenvolt állatfestőnek a helyszínen felvett vázlatok után készült eredeti festményei után előállított, a széleket bele nem értve 12 hüvelyknyi hosszú és aránylagos szélességű tíz fényképpel, a vadászaton jelenvoltak arczképeit felmutató, könyomatu szélétkitményekkel ellátott diszes lappal s vadászati helyiségek térképeivel. A gyönyörűen nyomott szöveg szélessége 4 rétt, 34 lap, melyhez a vadászati kürtjelek hangjegyei s az elejtett vadak mennyiségéről szóló vadászajstrom járulnak. Ára színezetlenül — — — — — 48 frt. Színezve — — — — — 80 frt.

Forray Iván (soborsoni gróf) eredeti rajzai és jegyzetei szerint készült **utazási album.** Olaszország. — Malta. — Egyiptom. 2 $\frac{1}{2}$ " nagyságu ivrét, 86 lap szöveg, 40 kő metszetű színnyomatu, mesterileg készült táj és néprajzi kép, két könyomatu arczkép és számos fametszettel. Réznyomatu papíron. Diszesen kötve — — — 88 frt, fémsark és középcsinnal — — — 100 " Pompás egész bőrkötésben — — — 115 "

Téli Iván. Athén harmincz zsarnoka. Regény egy kötetben. Füzve — — — — — 1 frt. 80 kr.

Lovár-, kocsizási és vadászkalandok, gr. Sándor Mór életéből. Felvette és fényképileg többszörösítette Prestel J. G. festő, ki 12 éven át, kevés kivétellel a grófort mindenüvé kísérve, kalandjainak tanuja s részese volt. Három osztályban, 50 képpel. Egy-egy osztály ára 25 frt.

Nyomatott Lonkay A. „Hunyadi Mátyás“ irod. s könyvnyomdai intézetében.

